

सम्पत्ति शुद्धीकरण कसूरसँग सम्बन्धित

सम्बद्ध कसूर

‘जानकारी पुस्तिका’

नेपाल राष्ट्र बैंक

वित्तीय जानकारी इकाई

२०७८ असोज

(अद्यावधिक २०८३ असार)

भूमिका

कसूरजन्य कार्यबाट आर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरण, सम्बद्ध कसूर तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानीले हाम्रो समाजको सुरक्षा, सुशासन तथा वित्तीय प्रणालीमा नकरात्मक असर पुर्‍याउने गर्दछ। अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डबमोजिम नेपालले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारणसम्बन्धी कानूनी तथा संरचनागत व्यवस्थाहरु कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। सम्बन्धित निकाय तथा संस्थाहरुबाट यी व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि पच्चाप्त बुझाई आवश्यक पर्दछ। वित्तीय जानकारी इकाईले सम्बद्ध कसूरको बुझाईमा अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यले २०७८ असारमा “सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारणसँग सम्बन्धित सम्बद्ध कसूर” जानकारी पुस्तिका प्रकाशित गरेको थियो। पछिल्लो पाँच वर्षमा यस क्षेत्रमा भएको परिवर्तनको कारणले यस पुस्तिकालाई अद्यावधिक गर्न आवश्यक देखिएकोले समयानुकुल अद्यावधिक गरिएको छ।

नेपालमा सम्पत्ति शुद्धीकरणसम्बन्धी मूल कानूनको रूपमा सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ रहेको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरणसँग सम्बन्धित कसूरको अनुसन्धान सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागले हेर्ने व्यवस्था रहेकोमा पछिल्लो समय (अर्थात् २०८० चैत्र ३०) मा ऐनमा गरिएको परिमार्जनबमोजिम हाल सम्बद्ध कसूरको अनुसन्धान गर्ने निकायले नै सम्पत्ति शुद्धीकरणको अनुसन्धान गर्ने व्यवस्था भएको छ। साथै, पछिल्लो पटकको संशोधनबाट छ वटा सम्बद्ध कसूरको सूचि समेत थप भएको छ। सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी समग्र कानूनी व्यवस्थालाई सुदृढ गर्ने उद्देश्यले सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० मार्फत् सम्बन्धित १९ वटा ऐनमा संशोधन गरिएको छ। त्यसैगरी, सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०७३ लाई प्रतिस्थापन गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउन्डरिङ्ग) निवारण नियमावली, २०८१ लागु गरिएको छ।

कसूरका स्वरूप, माध्यम र विधिमा निरन्तर परिवर्तन भइरहेको सन्दर्भमा पछिल्लो पाँच वर्षमा बढ्दो डिजिटल प्रविधिको प्रयोगबाट कसूर गर्ने विधिमा समेत व्यापक परिवर्तन आएको छ। अपराधीहरुले वित्तीय अपराध गर्दा अपनाउने विधिमा पनि परिवर्तन आएको देखिएको छ। कानूनी एवं संरचनात्मक व्यवस्थामा तथा अपराध गर्ने विधिमा भएको परिवर्तनलाई मध्येनजर गर्दै इकाईले यस जानकारी पुस्तिकालाई समय सापेक्षित बनाउन अद्यावधिक गरेको छ। पुस्तिकामा प्रत्येक सम्बद्ध कसूरसँग सम्बन्धित अवधारणा, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धी/मापदण्ड, कानूनी व्यवस्था, संस्थागत संरचना, Red Flag Indicators तथा सम्पत्ति शुद्धीकरण विधि (Typologies) लगायतका विषय अद्यावधिक गरिएको छ। यस जानकारी पुस्तिका मुख्य गरी वित्तीय जानकारी इकाईमा शंकास्पद कारोबार/गतिविधि प्रतिवेदन पेश गर्ने सूचक संस्थाहरुलाई मार्गदर्शनको रूपमा लक्षित गरी तयार गरिएको हो। यद्यपि यस पुस्तिका अनुसन्धानकारी निकाय लगायतका सम्बद्ध निकायहरुलाई समेत उपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ। साथै, यो पुस्तिका कानूनी दस्तावेजको रूपमा नभई जानकारी प्रयोजनका लागि मात्र भएको हुँदा कोही कसैले कानूनी सल्लाह (Legal advice) वा कानून कार्यान्वयनका हिसाबले प्रयोग गरेमा सो उपर इकाईको कुनै जवाफदेहिता तथा उत्तरदायित्व रहने छैन।

अन्त्यमा, यस कार्यमा आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गरी सहयोग गरिदिनु हुने नेपाल सरकार, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयका सहसचिव हुम के.सी. तथा उपसचिव आस्था लम्सालप्रति आभार प्रकट गर्दछु। यो पुस्तिकाको पहिलो संस्करणको जारी गर्ने इकाईका तत्कालिन टिम प्रति समेत आभार व्यक्त गर्दछु। हाल यस पुस्तिका अद्यावधिक गर्ने क्रममा सम्पादन तथा परिमार्जन कार्यमा सक्रिय भूमिका निर्वाह गर्नुहुने उप-निर्देशक श्री सचिन राज पिया तथा सहायक निर्देशकहरु श्री रमिन श्रेष्ठ, श्री कमल पौडेल, श्री शारदा अधिकारी र प्रधान सहायक (सू.प्र.) विवेश पोखेल एवं पुस्तिकालाई थप प्रभावकारी तथा उपयोगी बनाउन रचनात्मक सुझाव प्रदान गर्नुहुने उप-निर्देशक श्री केशव प्रसाद रिमाल, विष्णु प्रसाद गुरागाई तथा इन्द्र त्रिविक्रम पहारीसहित इकाईका सम्पूर्ण कर्मचारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु।

प्रमुख, वित्तीय जानकारी इकाई

विषय सूची

(क) सङ्गठित आपराधिक समूह र गैर कानूनी वा धुर्याइँपूर्वकको असुली (य्याकेटरिङ्ग) मा सहभागी हुने सम्बन्धी	१
(ख) विध्वंसात्मक कार्य लगायत आतङ्कवाद सम्बन्धी	४
(ग) जुनसुकै प्रकारको मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार सम्बन्धी	७
(घ) बाल यौन शोषण लगायत जुनसुकै प्रकारको यौन शोषण सम्बन्धी.....	१०
(ङ) लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी.....	१३
(च) हातहतियार खरखजानाको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी.....	१६
(छ) चोरी गरिएको वा अन्य वस्तुको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी.....	१९
(ज) भ्रष्टाचार तथा घुस सम्बन्धी	२२
(झ) ठगी सम्बन्धी	२६
(ञ) कित्ते सम्बन्धी	२९
(ट) खोटा सिक्का वा मुद्रा सम्बन्धी	३२
(ठ) नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरी (पाइरेसी अफ प्रोडक्टस्) सम्बन्धी	३५
(ड) वातावरण सम्बन्धी	३९
(ढ) ज्यान लिने तथा अङ्गभङ्ग सम्बन्धी	४३
(ण) अपहरण, गैर कानूनी थुना वा शरीर बन्धक सम्बन्धी	४६
(त) चोरी डकैती सम्बन्धी	४९
(थ) तस्करी (भन्सार, अन्तःशुल्क तथा करसहित) सम्बन्धी.....	५३
(द) कर (प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष समेत) सम्बन्धी	५८
(ध) आपराधिक लाभ (एक्स्टर्सन) सम्बन्धी	६२
(न) सामुद्रिक डकैती (पाइरेसी) सम्बन्धी.....	६५
(प) धितोपत्र वा कमोडिटीज बजारलाई प्रतिकूल प्रभाव पार्ने (मार्केट म्यानिपुलेसन) वा भित्री कारोबार (इन्साइडर ट्रेडिङ) सम्बन्धी.....	६७
(फ) प्राचीन स्मारक संरक्षण सम्बन्धी.....	७१
(ब) वन, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी	७४
(भ) मुद्रा, बैकिङ्ग, वित्तीय, विदेशी विनिमय, विनिमय अधिकारपत्र, बीमा वा सहकारीसँग सम्बन्धी.....	७८
(म) कालोबजार, उपभोक्ता संरक्षण, प्रतिस्पर्धा वा आपूर्ति सम्बन्धी	८२

(य) निर्वाचन सम्बन्धी.....	८६
(र) सञ्चार, प्रशारण, विज्ञापन सम्बन्धी.....	८९
(ल) यातायात व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, औषधी वा वैदेशिक रोजगार ठगी सम्बन्धी	९२
(व) फर्म, साभेदारी, कम्पनी वा संघ संस्था सम्बन्धी	९६
(श) घर, जग्गा र सम्पत्ति सम्बन्धी.....	९९
(ष) चिट्ठा, जुवा वा चन्दा सम्बन्धी	१०३
(स) नागरिकता, अध्यागमन वा राहदानी सम्बन्धी.....	१०७
(ह)मानव तस्करी सम्बन्धी	११०
(क्ष) हुण्डी सम्बन्धी.....	११३
(त्र) अभौतिक (भर्चुअल) मुद्रा प्रयोग सम्बन्धी:.....	११६
(ज्ञ) अनुचित (Undue or Improper) लेनदेन सम्बन्धी:.....	११९
(कक) खेलमा मिलेमतो तथा अनियमितता सम्बन्धी:.....	१२२
(कख) अनुमतिपत्र नलिई क्यासिनो सञ्चालन सम्बन्धी.....	१२५

(क) सङ्गठित आपराधिक समूह र गैर कानूनी वा धुर्त्याइँपूर्वकको असुली (च्याकेटरिङ्ग) मा सहभागी हुने सम्बन्धी

अवधारणा

- कसैले आपराधिक समूहको लाभको लागि, आपराधिक समूहको निर्देशनमा, आपराधिक समूहको तर्फबाट, आपराधिक समूहसँग मिलेर वा आपराधिक समूहको संस्थापक सदस्य वा सदस्य भई जानी-जानी कुनै गम्भीर अपराध गरेमा निजले सङ्गठित अपराध गरेको मानिने ।
- गैर कानूनी जस्तै, चोरी, डाँका, खोटा सिक्काजस्ता अपराधलगायत धुर्त्याइँपूर्वकको असुली (जस्तै मानव बेचबिखन, लागूपदार्थ ओसारपसार, अवैध रक्सी लगायतसँग सम्बन्धित अपराध) सङ्गठित समूहमार्फत गरिएमा वा सहभागी भएमा सङ्गठित अपराध गरेको हुने ।
- विश्वव्यापी रूपमा पाइरेट्स, माफिया लगायतका सङ्गठित आपराधिक समूह रहने गरेकोमा हाल इन्टरनेट, मानव तस्करी, लागूपदार्थ लगायत सरकारी संरचनामा भ्रष्टाचारमार्फत सङ्गठित अपराध हुने गरेको र त्यस्तो अपराध गरी आर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरण हुने गरेको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- सङ्गठित अपराध निवारण ऐन, २०७०
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट दफा ११, २०, ३१ र ४० मा परिमार्जन गरिएको । उक्त ऐनअन्तर्गत कसैले पनि सङ्गठित अपराध गर्न नहुने, सङ्गठित अपराधको तयारी, उद्योग, षडयन्त्र गर्न वा दुरुत्साहन दिन वा मतिथार हुन नहुने, आपराधिक समूह स्थापना गर्न नहुने, आपराधिक लाभ (एक्सटर्सन) लिन नहुने र विध्वंसात्मक कार्य गर्न वा गराउन नहुने भनी उल्लेख भएको ।
- उक्त ऐनअनुसार सङ्गठित अपराधको कसूर गर्नेलाई प्रचलित कानून बमोजिम हुने सजायका अतिरिक्त थप पचास प्रतिशत सजाय हुने ।
- कुनै सङ्गठित संस्थाले कसूर गरेमा त्यस्तो कसूर गर्ने संस्थाको सम्बन्धित कर्मचारी वा पदाधिकारी जिम्मेवार हुने र त्यस्तो कर्मचारी वा पदाधिकारी पहिचान हुन नसकेमा अपराध हुँदाका बखत सो संस्थाको प्रमुख भई दैनिक कामकाज गर्ने पदाधिकारी जिम्मेवार हुने ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- जिउ मास्ने बेच्ने तथा अरूको वेश्यावृत्तिको शोषणको दमनका लागि व्यवस्था भएको महासन्धि, १९४९,
- बहुराष्ट्रिय संगठित अपराध विरुद्धको संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धि, २०००,
- FATF को सिफारिस नं. ३ (Recommendation 3) को व्याख्यात्मक नोटमा राष्ट्रहरूले बहुराष्ट्रिय संगठित अपराध विरुद्धको संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धिअनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई आपराधीकरण गर्नुपर्ने भनी उल्लेख गरेको ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

सम्बन्धित क्षेत्रमा कार्य गर्ने अन्य संस्थाहरू (राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय)

- UNODC, Interpol, FATF, Global Initiative against Transnational Organized Crime
- मानव बेचबिखन, लागू औषध, मानव तस्करी, सुन तस्करीविरुद्ध काम गर्ने राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्था । जस्तै: माईती नेपाल, शक्ति समूह ।

Red Flags

- स्पष्ट कानूनी वा आर्थिक उद्देश्य नदेखिने गरी तीन वा तीन भन्दा बढि व्यक्तिको अस्वभाविक आर्थिक सम्बन्ध देखिनु ।
- विभिन्न व्यक्ति तथा खाताहरूबाट व्यवस्थित रूपमा धेरै पटक रकम एक आपसमा स्थानान्तरण हुनु ।
- लागुपदार्थ वा मानव बेचबिखनको लागि जोखिम मानिने देशबाट बिना कुनै व्यावसायिक वा कानूनी प्रयोजन रकम आएको वा गएको देखिनु ।
- अन्तरदेशीय कारोबार, विभिन्न क्षेत्रका व्यक्तिहरूसँग हुने बैकिङ्ग कारोबारमा उद्देश्य नखुल्नु ।
- सम्पत्तिको स्रोत खुल्ला नसक्नु ।
- धेरै मात्रामा नगद कारोबार हुनु ।
- रेमिटेन्स कम्पनी, हुण्डी जस्ता अनौपचारिक क्षेत्र तथा कमजोर नियम भएका क्षेत्रमार्फत कारोबार हुनु ।
- Offshore Zones मा रकम स्थानान्तरण हुनु, हितग्राही व्यक्ति पहिचान गर्न असहज हुनु ।
- शङ्कास्पद लागेको कारोबारमा धेरै पक्ष तथा व्यक्तिहरूको संलग्नता देखिनु ।
- Money Mule को प्रयोग हुनु ।
- अस्थायी ट्रान्जिट खाताको प्रयोग हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- खातावालाको आय/पेशासँग मेल नखाने ठूलो कारोबार ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- कितें कागजातको प्रयोग गरी विभिन्न व्यवसाय सञ्चालन गर्ने, सो व्यवसायमा गैरकानूनी रूपले आर्जन गरेको सम्पत्ति लगानी गर्ने ।
- कानून व्यवसायी, लेखा व्यवसायी तथा अन्य पेशाकर्मको प्रयोग गरी, उनीहरूको विशेषज्ञता, ज्ञानको प्रयोग गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने विधि पहिल्याउने ।
- भ्रष्टाचारमार्फत सरकारी निकायका कर्मचारीलाई आफ्नो आवश्यकता अनुसार कागजपत्र, निर्णय वा काम कारवाही गर्न लगाउने^१ ।
- घर जग्गा कारोबार, जुवा तथा कम निगरानी हुने व्यवसाय वा नगद कारोबार हुने व्यवसायमा लगानी गरी सम्पत्तिलाई शुद्धीकरण गर्ने ।
- व्यक्तिगत पहिचान कागजातहरूलाई कितें गर्ने^२, नक्कली व्यवसाय खडा गरी गैरकानूनी आर्जनलाई वैद्यता दिने ।
- Virtual Currencies र Online Gambling को प्रयोग^३ गरी गैरकानूनी आर्जन परिचालन गर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय/अन्तर्देशीय संरचना तयार गरी सो मार्फत सम्पत्ति रूपान्तरण, स्थानान्तरण तथा हस्तान्तरण गर्ने ।
- क्यास कुरियर तथा मनि सर्भिस विजनेसको प्रयोग गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example) : आपराधिक समूहको पैसा परिवारका सदस्यका खातामार्फत

अर्को देशबाट प्राप्त सूचनाका आधारमा हङकङ प्रहरीले एउटा सङ्गठित आपराधिक समूहले करिब ३ करोड २० लाख हङकङ डलर (HKD 32 million) बराबरको अपराधजन्य रकम इजाजत नलिएका मनी सर्भिस अपरेटरमार्फत शुद्धीकरण गरेको पत्ता लगायो । समूहसँग जोडिएका एक व्यक्तिले उक्त रकम आफूले बुझी तुरुन्तै आफ्नी श्रीमती, छोरी र सहयोगीहरूका बैंक खातामा पठाएका थिए, जसबाट रकमको स्रोत लुकाउने प्रयास गरिएको थियो । सन् २०२२ मा उनकी श्रीमती र एक सहयोगी सम्पत्ति शुद्धीकरणको आरोपमा पक्राउ परे र करिब १ करोड ३० लाख हङकङ डलर (HKD 13 million) रोक्का गरियो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 11 (Hong Kong, China), पृ. २२

^१Typologies Report on Laundering the Proceeds of Organized Crime, Committee of experts on the evaluation of anti-money Laundering Measures and The financing of terrorism Moneyval (2015)

^२ ibid

^३ ibid

^४ ibid

(ख) विध्वंसात्मक कार्य लगायत आतङ्कवाद सम्बन्धी

अवधारणा

- आतङ्कवाद शब्दको प्रयोग मूलतः सत्रौं शताब्दीको अन्त्यतिरबाट सुरुवात भएको ।
- आतङ्कवादको परिभाषा सर्वव्यापक नभए पनि राजनीतिक वा वैचारिक वा जातीय सङ्घर्षका लागि हिंसाको प्रयोगलाई आतङ्कवाद मानिएको ।
- राज्यविरुद्ध निर्देशित र सर्वसाधारणमा आतङ्कको स्थिति सिर्जना गर्ने अभिप्रायका सबै अपराधिक कार्यहरू आतङ्कवादमा पर्ने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण हुने सम्भाव्य स्रोतमध्ये विध्वंसात्मक कार्यलगायत आतङ्ककारी कार्य रहेको ।
- आतङ्कवादी समूहको अस्तित्वको इतिहास हेर्दा सन् १८५८ तिर आयरल्याण्डमा Fenians भन्ने समूह रहेको ।
- विश्वभर नै विभिन्न समयमा विध्वंसात्मक कार्यलगायत आतङ्कवाद सम्बन्धी कसूर भएको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४:- दफा ४: आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी गर्न नहुने,
- सङ्गठित अपराध निवारण ऐन, २०७०:- दफा ७: विध्वंसात्मक कार्य गर्न नहुने ।
- हातहतियार तथा खरखजाना ऐन, २०१९
- विस्फोटक पदार्थ ऐन, २०१८

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- महासन्धि
 - संयुक्त राष्ट्र संघको आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी दमन सम्बन्धी महासन्धि, १९९९
 - आतङ्कवादी बम विस्फोटनको दमन सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९९७
 - आतङ्कवादको दमन सम्बन्धी सार्क क्षेत्रीय महासन्धि, १९८७

➤ FATF Recommendations (5 to 8)

- सिफारिस ५: आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी दमन सम्बन्धी महासन्धिको आधारमा यस्तो वित्तीय लगानीलाई अपराधको रूपमा परिभाषित गर्नुपर्ने ।
- सिफारिस ६: आतङ्कवाद र आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारणसम्बन्धी लक्षित वित्तीय कारबाही प्रणाली कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- सिफारिस ७: आमविनाशकारी हातहतियारको विस्तारमा हुने लगानी निवारणसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय सुरक्षा परिषद्को प्रस्तावको परिपालन गर्न लक्षित वित्तीय कारबाही कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- सिफारिस ८: गैर नाफामूलक संस्थाहरूलाई आतङ्कवाद र आतङ्ककारी कार्यमा प्रयोग हुनबाट रोक्न आवश्यक नीतिगत तथा नियमनकारी प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** सम्बद्ध कसूर सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- आतङ्कवादी गतिविधि उच्च रहेको क्षेत्र तथा मुलुकमा/बाट बारम्बार अस्वाभाविक रुपमा Wire Transfer हुनु ।
- गैर नाफामुलक संस्था स्थापनाको उद्देश्य र रकमको प्रयोगमा तादात्म्यता नमिल्नु तथा उच्च जोखिम रहेको क्षेत्रमा वा क्षेत्रबाट रकम ट्रान्सफर हुने गर्नु ।
- मनासिब कारण बिना गरी उच्च जोखिम रहेका मुलुकमा बारम्बार यात्रा गर्नु ।
- संचार माध्यमले आतङ्कवाद वा आतङ्कवादी संस्थासँग प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सम्बन्धका बारेमा उल्लेख गरेको विषय सान्दर्भिक हुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषदको निर्णय नं. १२६७ र निर्णय नं १३७३ अन्तर्गतको Sanctions List मा रहनु वा सम्बद्ध रहनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने काराबार हुनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने जस्तो लाग्ने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- स-सानो रकम निक्षेप हुने र एकै पटक ठूलो रकम निक्षेप फिर्ता लिनु ।
- व्यवसाय स्थापना हुनु तर खास कारोबार गरेको नदेखिनु ।
- परोपकारी संस्थाका नाममा सङ्कलित नगदको प्रयोग स्पष्ट नहुनु ।
- संस्थाका सञ्चालक प्रतिबन्धित समूहसँग जोडिनु ।
- राहतका नाममा उठेको रकम असम्बन्धित व्यक्तिमा जानु ।

विधि (Typologies)⁵

- आतङ्कवादी समूहहरूले वैधानिक र आपराधिक कार्यबाट आवश्यक रकम जुटाउने र विभिन्न माध्यमहरूको प्रयोग गरी लक्षित क्षेत्रमा पुर्‍याउने ।
- कानुनबाट निषेधित गरेको Virtual currency, Crypto currency, Virtual assests, को प्रचारप्रसार गर्ने ।

रकम जुटाउने विधिहरू

⁵ <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/Emerging-Terrorist-Financing-Risks.pdf>

- स्व:अनुदान (Self-Funding/ Donation)
- गैह्र नाफामुलक संस्थाहरूको दुरुपयोग
- प्राकृतिक स्रोतको उत्खनन्, दोहन
- सामाजिक संजालको प्रयोग
- अपराधबाट प्राप्त रकम
- स्थानीय तथा विदेशमा रहेका व्यक्ति तथा व्यवसायीहरूबाट असुली
- अपहरण, लागू औषधको कारोबार तथा असुली
- वैधानिक रूपमा संचालित व्यवसायको आवरण
- वैधानिक रूपमा प्राप्त सहयोगको दुरुपयोग

रकम ट्रान्सफर विधिहरू

- बैकिङ्ग प्रणाली तथा मनिट्रान्सफर
- नगद कुरियर तथा भौतिक स्थानान्तरण
- हुण्डी
- अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार
- भर्चुअल करेन्सी, प्रिपेड कार्ड तथा अन्य आधुनिक विधिहरू

केस उदाहरण (Case Example): दान-पेटीको आडमा आतङ्कवादमा वित्तीय लगानी

इन्डोनेसियामा तीन जना व्यक्तिले एउटा फाउन्डेसन (संस्था) खोली प्रतिबन्धित आतङ्ककारी सङ्गठनलाई सहयोग गर्ने उद्देश्यले चन्दा उठाए । उनीहरूले दाताका घरमा ४० वटा पिग्गी बैंक र सहरका विभिन्न ठाउँमा २५ वटा सिसाका दान-पेटी राखे । सन् २०१७ को एक धार्मिक पर्वको अभियानबाट करिब २६ करोड इन्डोनेसियाली रुपियाह (करिब USD 16,628) र सन् २०१८ मा शरणार्थी राहतका नाममा गरिएको पदयात्राबाट करिब २ करोड रुपियाह (करिब USD 1,279) सङ्कलन गरियो । उठेको रकम सो आतङ्ककारी सङ्गठनलाई पुर्‍याउने योजना थियो । मुख्य व्यक्तिलाई सन् २०२२ मा ६ वर्ष कैद र जरिवाना भयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 20 (Indonesia), पृ. २५–२६

(ग) जुनसुकै प्रकारको मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार सम्बन्धी

अवधारणा

- विश्वभर नै विभिन्न समयमा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था भएको ।
- मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ ले मानव बेचबिखन तथा ओसार पसारलाई निम्नानुसार परिभाषित गरेको:

नेपालमा कुनै पनि उद्देश्यले मानिस बेच्ने वा किन्ने, कुनै प्रकारको फाइदा लिई वा नलिई वेश्यावृत्तिमा लगाउने, प्रचलित कानून बमोजिम बाहेक मानिसको अङ्ग भित्रिने, वेश्यागमन गर्ने कार्यलाई मानव बेचबिखन गरेको मानिने । साथै, किन्ने वा बेच्ने उद्देश्यले मानिसलाई विदेशमा लैजाने; वेश्यावृत्तिमा लगाउने वा शोषण गर्ने उद्देश्यले कुनै प्रकारले ललाई फकाई, प्रलोभनमा पारी, भुक्त्याई, जालसाज गरी, प्रपञ्च मिलाई, जबर्जस्ती गरी, करकापमा पारी, अपहरण गरी, शरीर बन्धक राखी, नाजुक स्थितिको फाइदा लिई, बेहोस पारी, पद वा शक्तिको दुरुपयोग गरी, अभिभावक वा संरक्षकलाई प्रलोभनमा पारी, डर, त्रास, धाक, धम्की दिई वा करकापमा पारी कसैलाई बसिरहेको घर, स्थान वा व्यक्तिबाट छुटाई लैजाने वा आफूसँग राख्ने वा आफ्नो नियन्त्रणमा लिने वा कुनै स्थानमा राख्ने वा नेपाल भित्रको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ वा विदेशमा लैजाने वा अरू कसैलाई दिने कार्यलाई मानव ओसारपसार गरेको मानिने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४: -
 - दफा ३ मा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार गर्न नहुने ।
 - दफा ४ मा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार गरेको मानिने ।
 - सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट दफा ४, १४, १५ र १७ मा थप वा परिमार्जन गरिएको छ । दफा ४ मा मानव तस्करीसम्बन्धी विषय पनि थप गरिएको छ ।
- अन्य कानूनी व्यवस्थाहरू
 - वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४
 - मानव शरीरको अङ्ग प्रत्यारोपण (नियमित तथा निषेध) ऐन, २०५५

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- जीउ मास्ने बेच्ने तथा अरूको वेश्यावृत्तिको शोषणको दमनको लागि व्यवस्था भएको महासन्धि, १९५१: नेपालले अनुमोदन गरेको सन्धि
- बहुराष्ट्रिय संगठित अपराध विरुद्धको संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धि अन्तर्गत मानव बेचबिखन, खासगरी महिला र बालबालिकाको बेचबिखन तथा ओसारपसारको रोकथाम, दमन तथा सजाय गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था भएको पूरक आलेख,
- संयुक्त राष्ट्रसंघको सबै आप्रवासी कामदारहरू तथा तिनीहरूका परिवार सदस्यहरूको अधिकार संरक्षण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९९०

- घरेलु कामदार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको महासन्धि नं. १८९
- जबरजस्ती बाध्यकारी श्रम सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय श्रम सङ्गठनको महासन्धि, १९३० र सोको प्रोटोकल २०१४

संस्थागत संरचना

- **राष्ट्रिय समिति र जिल्ला समिति:** मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा २३ अनुसार यस ऐन बमोजिमको कसूर नियन्त्रण गर्ने तथा पीडितलाई पुनर्स्थापना गर्ने सम्बन्धी कार्यमा सरकारी निकाय तथा गैरसरकारी संस्था बीच समन्वय समेत गर्नका लागि तोकिए बमोजिम नेपाल सरकारले एक राष्ट्रिय समिति र आवश्यकता अनुसार जिल्ला समिति गठन गर्न सक्ने तथा मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) नियमावली, २०६५ को ३ अनुसार राष्ट्रिय समितिको गठन तथा ४ अनुसार काम, कर्तव्य र अधिकार र नियमावलीको ६ अनुसार जिल्ला समितिको गठनको व्यवस्था रहेको ।
- **मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार प्रतिरोध संयन्त्र:** मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार प्रतिरोध कार्यमा समन्वय तथा सहजीकरण लागि मुलुकको दृष्टिकोण निर्धारण गरी नियन्त्रणात्मक विधि सुनिश्चित गर्ने गराउने । सो सम्बन्धमा चेतनामुलक कार्यक्रम प्रचार प्रसार गर्ने, खुल्ला सीमा क्षेत्रमा आवत जावतमा सुक्ष्म निगरानी गर्ने, उच्च शिक्षा अध्ययनमा भारत लगायत अन्य मुलुकमा जाने तथा पठाउने व्यक्ति संस्थाहरूको सुक्ष्म निगरानी गर्ने, वैदेशिक रोजगारी क्षेत्रको समेत उच्च निगरानी गर्ने (नेपाल प्रहरी, अध्यागमन विभाग, वैदेशिक रोजगार विभाग, अन्य अनुसन्धानकारी निकाय लगायतका सम्बन्धित गैर सरकारी संस्थाहरू)
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद कारोबार र गतिविधि प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निश्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारमा संलग्न व्यक्तिहरूको बारेमा पूर्व सूचना प्राप्त हुनु ।
- पीडित व्यक्ति तथा अन्य संघ संस्थाहरूबाट (स्वदेश तथा विदेश- वैदेशिक रोजगारी, उच्च शिक्षा, भ्रमण आदि) मौखिक वा लिखित उजुरी एवम् जानकारी ।
- उच्च जोखिम भएका मुलुकहरूमा एउटै व्यक्तिको खातामा रकम ट्रान्सफर हुनु ।
- उच्च जोखिम रहेका मुलुकमा मानव बेचबिखन तथा ओसार पसारमा संलग्न शङ्कास्पद व्यक्तिहरू बारम्बार आवतजावत गर्नु ।
- सडक मार्ग तथा हवाई मार्ग (स्वदेश तथा विदेश) बाट यात्रा गर्दा शङ्कास्पद गतिविधि हुनु तथा यात्रुले यात्रा गर्नुको औचित्य पुष्टि गर्न नसक्नु ।
- एउटै फोन नम्बर वा ठेगानाको प्रयोग गरी धेरै बैंक खाता खोल्नु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार तथा रहन सहन हुनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।

- एउटै खातामा सीमा भन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- स-सानो रकम निक्षेप हुने र एकै पटक ठूलो रकम निक्षेप फिर्ता लिनु ।
- सञ्चार माध्यमले यस सम्बन्धमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा संलग्न वा शङ्कास्पद व्यक्ति/संस्थाहरूको बारेमा उल्लेख गर्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- इजाजत नलिएका व्यक्ति/एजेन्टको खातामा धेरै व्यक्तिबाट "कमिसन" जम्मा हुनु ।
- भिसा तथा टिकटको भुक्तानी तेस्रो व्यक्तिले गर्नु ।
- "उच्च तलब, सजिलो काम"को प्रलोभन ।

विधि (Typologies)

- मानव बेचबिखनमा संलग्न व्यक्तिहरू Cash Incentive Business मा संलग्न हुनु । त्यस्ता व्यक्तिहरूले Money Changer, हुण्डी व्यवसाय गर्ने ।
- त्यसरी आर्जन गरेको गैर कानूनी सम्पत्तिलाई वैध सम्पत्ति वा कोषमा मिलाउनु र त्यसको लागि बैकिङ्ग प्रणालीको प्रयोग गर्ने ।
- मानव बेचबिखनका कसूरदारहरूले नगदमा कारोबार गर्ने र त्यस्तो रकम उच्च जीवनशैली व्यक्तित गर्न प्रयोग गर्ने ।
- कसूरबाट आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई गैर कानूनी क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।
- Mule account को प्रयोग गरी बैकिङ्ग प्रणाली मार्फत सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने ।^६
- Unlicensed remittance company वा हुण्डी/हवालाको माध्यम प्रयोग गर्ने ।^७
- Cryptocurrency को प्रयोग गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने ।^८

केस उदाहरण (Case Example): "विदेशमा क्रिप्टोसम्बन्धी जागिर"को प्रलोभनमा बेचबिखन

इन्डोनेसियामा एक महिलाले विदेशमा क्रिप्टोकरेन्सीसम्बन्धी काम दिलाउने भनी १९ जना कामदार भर्ना गरिन् । उनले यातायात र भिसाको प्रबन्ध मिलाइन् र त्यसबापत करिब USD 53,200 कमिसन लिइन् । कामदारलाई भुटो जागिरको वाचा गरिएको थियो; उनीहरूलाई दैनिक १३ घण्टा काम लगाइयो र ऋणको भारमा बाँधिने (debt bondage) तरिका अपनाइयो । अनुसन्धानमा ती महिलासँग कामदार पठाउन आवश्यक सरकारी इजाजत नभएको पाइयो र उनलाई मानव बेचबिखनको कसूरमा दोषी ठहर गरियो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2025, Case Study #2 (Indonesia), पृ. ८

^६ 2025 APG Yearly Typologies Report

^७ ibid

^८ ibid

(घ) बाल यौन शोषण लगायत जुनसुकै प्रकारको यौन शोषण सम्बन्धी

अवधारणा

- यौन शोषण, महिला तथा बालिका माथि हुने अपराध मात्र नभई बालक, पुरुष तथा तेस्रो लिङ्गी माथि हुने अपराध समेत रहेको ।
- बाल यौन शोषण, Pornography, अभद्र प्रदर्शन, बालबालिका वेश्यावृत्ति, अनलाइन यौन शोषण, बालबालिका बेचबिखन लगायतका माध्यमबाट हुनसक्ने । वयस्क वा ठूलो उमेरका व्यक्तिले यौन उत्तेजना वा यौन सन्तुष्टिका लागि बालबालिकाको प्रयोग गर्ने कार्य ।
- हाल केही देशहरूमा Child Sex Tourism मुख्य समस्याका रूपमा बाल यौन शोषणलाई बढावा दिइरहेको ।
- बाल अश्लीलता भन्नाले बालबालिकाको यौन अङ्ग देखिने गरी वा निजलाई काल्पनिक यौन क्रियाकलापमा संलग्न गराई भिडियो वा तस्वीर खिच्ने वा उतार्ने, पत्रपत्रिका, पोष्ट, छापा, चलचित्र वा अन्य सञ्चार माध्यमबाट अश्लील चित्र प्रदर्शन गर्ने गराउने कार्यका साथै त्यस्ता सामग्रीको उत्पादन, बिक्री वितरण, आयात निर्यात, सङ्कलन वा प्रचार प्रसार गर्ने गराउने कार्यलाई जनाउने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- बालबालिका सम्बन्धी ऐन, २०७५: यस ऐनको दफा ७ मा प्रत्येक बालबालिकालाई निजको संरक्षक मार्फत गरिने कुनै पनि प्रकारको यौन शोषण विरुद्ध संरक्षणको अधिकार हुने भनी उल्लेख भएको । उक्त ऐनको दफा ६६ को उपदफा (३) र (४) मा बाल यौन शोषण गरेको मानिने/नमानिने कार्यहरू उल्लेख भएको । सो दफामा उल्लेख गरेको कसूर अनुसारको सजायको व्यवस्था गरिएको ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद १८ को करणी सम्बन्धी कसूरमा यौन शोषण सम्बन्धी देहायका व्यवस्था रहेको:
 - दफा २१९ मा जबर्जस्ती करणी गर्न नहुने, दफा २२४ मा यौन दुर्व्यवहार गर्न नहुने व्यवस्था रहेको । सो कार्य गरेमा दण्ड सजायको व्यवस्था उक्त दफामा रहेको ।
 - दफा २२५ मा बालयौन दुरुपयोग गर्न नहुने व्यवस्था रहेको । सो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई तीन वर्षसम्म कैद र तीस हजारसम्म जरिवानाको व्यवस्था रहेको ।
 - दफा २२८ बमोजिम माथि उल्लिखित कसूरबाट पीडित व्यक्तिलाई कसूरदारबाट उचित क्षतिपूर्ति भराउने व्यवस्था रहेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- बाल अधिकार सम्बन्धी महासन्धि, १९८९ मा सदस्य राष्ट्रहरूले बाल यौन शोषण विरुद्ध उपयुक्त कानूनी, प्रशासनिक, सामाजिक र शैक्षिक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने उल्लेख भएको ।
- महिला विरुद्धका सबै प्रकारका भेदभाव उन्मूलन गर्ने महासन्धि, १९७९ को धारा ६ मा राज्यले महिला बेचबिखन, ओसारपसार तथा वेश्यावृत्तिमा लागेका महिलाको शोषण अन्त्य गर्न आवश्यक उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

सम्बन्धित क्षेत्रमा कार्य गर्ने गैर सरकारी क्षेत्र (राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय)

- सिविन नेपाल, सिविस, चाइल्ड नेपाल लगायतका गैर सरकारी संस्था
- युनिसेफ नेपाल
- बाल यौन शोषण अन्त्य गर्न विभिन्न संघसंस्थाहरूको संजाल

Red Flags

- पेडोफाइल (Pedophile) हरूको कारोबार बाल यौनशोषण धेरै हुने क्षेत्रमा सक्रिय देखिनु ।
- सानो सानो रकम बाल यौनशोषणको समस्या देखिएको मुलुकको व्यक्तिको खातामा रातिको समयमा स्थानान्तरण भइरहनु ।
- Peer-to-Peer Networks को सदस्यता लिनु तथा त्यस्तो सञ्जालको प्रयोग धेरै मात्रामा गर्नु ।
- वयस्क मनोरञ्जनको लागि प्रयोग हुने सामग्री, वेभ क्यामरा, अनलाइन लाइभस्ट्रीम सञ्जाल प्रयोग गर्न चाहिने सामग्री खरिदको लागि अनलाइन, मोबाइल बैंकिङ मार्फत रकम स्थानान्तरण भएको पाइनु ।
- व्यक्तिको खाताको कारोबार अस्वाभाविक रूपमा बाल बालिकाहरूको खेलौना तथा बाल खेलकुद सामग्री किन्न प्रयोग भएको देखिनु ।
- होटलमा बालबालिकाहरू आवतजावत धेरै हुनु ।
- व्यक्तिको सामाजिक सञ्जालमा वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- धेरै डिजिटल वালেटमा नगद जम्मा भई अन्ततः एउटै व्यक्ति/खातामा पुग्नु
- वালেटधनीको पेशा र आयसँग मेल नखाने कारोबार ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- यौन शोषणमा जबरजस्ती बालबालिका तथा महिलालाई संलग्न गराउने व्यक्तिहरू Cash Incentive Business मा संलग्न हुने । Money Changer, हुण्डी व्यवसायको प्रयोग हुने ।
- त्यसरी आर्जन गरेको गैर कानूनी सम्पत्तिलाई वैध सम्पत्ति वा कोषमा मिलाउने र त्यसको लागि बैंकिङ प्रणालीको प्रयोग गर्ने ।
- गैरकानूनी रूपमा आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई रूपान्तरण गर्न क्यासिनो, चिट्ठा, मनि चेन्जर आदिको प्रयोग गर्ने ।
- घर जग्गाको कारोबारमा यस्तो रकमको प्रयोग हुने ।

केस उदाहरण (Case Example): यौन सेवाको कमाइ "मनी म्युल"का डिजिटल वॉलेटमार्फत

सन् २०२२ मा हङकङमा अवैध यौन सेवा सञ्चालन गर्ने एउटा गिरोहले ग्राहकबाट नगदमा करिब USD 35,000 सेवा शुल्क उठाएको पत्ता लाग्यो । गिरोहले उक्त नगद आफ्ना "मनी म्युल" (अरूलाई आफ्नो खाता प्रयोग गर्न दिने व्यक्ति) हरूका स्टोर्ड भ्यालु (डिजिटल वॉलेट) खातामा जम्मा गर्‍यो र त्यसपछि गिरोहकै खातामा साऱ्यो । यसरी रकम सोभै गिरोहको नाममा नदेखिने बनाइयो । सन् २०२२ को अन्त्यतिर गिरोहका दुई सदस्य पक्राउ परे ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 12 (Hong Kong, China), पृ. २३

(ड) लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी

अवधारणा

- मनोद्विपक पदार्थ भन्नाले मानिसको व्यवहार, सोच, धारणा, मनको अवस्थालाई प्रभावित पार्ने पदार्थ भन्ने बुझिने ।
- FATF ले १९९० मा पहिलोपल्ट प्रकाशित गरेको सिफारिसहरूमा लागू औषध मार्फत आर्जित सम्पत्तिको शुद्धीकरणको लागि वित्तीय क्षेत्रको दुरुपयोगलाई निवारण गर्ने प्रमुख उद्देश्य रहेको ।
- कोलम्बिया, मेक्सिको, भेनेजुएला लगायतका मुलुकहरूमा लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैर कानूनी ओसारपसार अत्याधिक रहेको ।
- लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैर कानूनी ओसारपसार गराउने केही विश्वचर्चित व्यक्तिहरू: El Chapo (मेक्सिको), Pablo Escobar (कोलम्बिया), Jorge Alberto Rodriguez (क्युबा) ।
- लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ ले लागू औषधलाई निम्नानुसार परिभाषित गरेको: गाँजा, औषधोपयोगी गाँजा, अफीम, तैयारीको अफीम, औषधोपयोगी अफीम, कोकाको भार र पात, र अफीम तथा कोकाको सारतत्व, मिश्रण वा लवण समेत मिसाई तयार गरिने कुनै पदार्थ र नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिदिएका प्राकृतिक वा कृत्रिम लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थ (साइकोट्रिपिक्स सब्स्टान्स) र तिनको लवणहरू तथा अन्य पदार्थ ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- लागू औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३
 - लागू औषधको खेती, उत्पादन, निर्माण, खरीद-बिक्री, सञ्चय, ओसारपसार, सेवन तथा निकासी पैठारी समेतमा नियन्त्रण तथा दण्ड सजायको व्यवस्था रहेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- लागू औषध सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको एकल महासन्धि, १९६१
- मनोद्विपक पदार्थ सम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघको महासन्धि, १९७१
- संयुक्त राष्ट्रसंघको लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी महासन्धि, १९८८
- उक्त महासन्धिले लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको खेती, उत्पादन, बिक्री वितरण, ओसारपसार, स्वामित्व लिने कार्य, सो सम्बन्धी क्रियाकलापका लागि वित्तीय लगानी, यसरी प्राप्त सम्पत्तिको रूपान्तरण, हस्तान्तरण, स्रोत लुकाउने जस्ता कार्यलाई गैर कानूनी अपराधिक कार्य भनी व्याख्या गरेको र सो कार्यका लागि सजायको व्यवस्था राज्यबाट गरिनु पर्ने भनी उल्लेख भएको ।
- FATF को सिफारिस नं. ३ (Recommendation 3) को व्याख्यात्मक नोटमा राष्ट्रहरूले संयुक्त राष्ट्रसंघको लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी महासन्धि, १९८८ अनुसार सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई अपराधीकरण गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको ।

- हाल प्रयोगशालामा निर्मित कृत्रिम (synthetic drugs) Methamphetamine (crystal meth), Fentanyl, Nitazene लागू औषधहरू Spice, K2, Kush, Black Namba, Bliss को अवैध उत्पादन, बिक्रि वितरण व्यापकरूपमा बढ्दै गएको
- नेपालमा औषधिको रूपमा प्रयोग हुने Diazepam, Nitrazepam, Bruprenophine, codeine based syrup, Tramadol, Tapentadol जस्ता औषधिजन्य लागू पदार्थ को बिक्रि वितरण र प्रयोग बढ्दै गएको
- विभिन्न खालका दुवानीमा प्रयोग हुने वाहनहरू, एम्बुलेन्स, लगायत निजी सवारी साधन प्रयोग गरी लागू पदार्थको ओसार पसार हुने गरेको ।

संस्थागत संरचना

- **लागू औषध नियन्त्रण ब्यूरो:** लागू औषध विरुद्ध नियन्त्रणात्मक कारवाही सञ्चालन गर्ने तथा लागू औषध अपराधको अनुसन्धान गर्ने नेपाल प्रहरी अन्तर्गतको अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- लागूपदार्थ प्रयोगकर्ता धेरै रहेको स्थान भनी विभिन्न सञ्चार माध्यममा समाचार आउनु ।
- सीमा नाकाबाट स्रोत नखुलेको रकम तथा लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थ फेला पर्नु ।
- लागूपदार्थ तथा मनोद्विपक पदार्थ प्रयोगकर्ता धेरै भएको स्थानमा भएको खातामा अस्वभाविक तथा खाताको प्रकृतिसँग मेल नखाने कारोबार पटक पटक हुनु ।
- चेक प्रयोग गर्न सहज हुने अवस्थामा पनि पटक पटक मात्रामा नगद कारोबार गर्नु ।
- खातावालालाई आफैले उल्लेख गरेको पेशाबारे सामान्य जानकारी समेत नहुनु ।
- उल्लेख गरेको पेशासँग खाताको कारोबार मेल नखानु ।
- खातामा धेरै माध्यम, क्षेत्र, व्यक्तिहरूबाट निक्षेप सङ्कलन हुनु र सो रकम अन्य खातामा तुरुन्तै स्थानान्तरण गरिनु⁹ ।
- अनुसन्धानको सन्दर्भमा अनुसन्धानकारी निकाय लगायत Interpol को सूचीमा रहनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- एउटै व्यक्तिले थुप्रै कम्पनी दर्ता गरी विविध व्यवसाय देखाउनु ।
- कम्पनीको कारोबार वास्तविक व्यवसायसँग मेल नखानु ।
- कैदी वा अपराधमा संलग्न व्यक्तिसँग जोडिएका भुक्तानी ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

⁹<https://verafin.com/2015/02/12-red-flags-for-funnel-accounts-used-to-laundry-money/>

विधि (Typologies)

- Structured Cash Deposits, नगद स्थानान्तरण र Wire Transfers मार्फत कारोबार गरी स्रोत लुकाउने ।
- Money Mule को प्रयोग गरी रकमको स्रोत लुकाई रकम परिचालन गर्ने ।
- Trade Based Money Laundering मार्फत Proceeds लाई स्थानान्तरण गर्ने र शुद्धीकरण गर्ने¹⁰ ।
- कित्ते कागजातको प्रयोग गरी विभिन्न व्यवसाय सञ्चालन गरी लागू औषध तथा मनोद्विपक पदार्थको गैरकानूनी ओसार पसार तथा बिक्री वितरणबाट आर्जन गरेको रकम मिश्रण गरी शुद्धीकरण गर्ने ।
- पेशाकर्मी (Professional Money Launderers) को प्रयोग र पछिल्लो प्रविधिको प्रयोग गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने¹¹ ।
- Funnel Account को प्रयोग हुने । एउटा भौगोलिक क्षेत्रमा रहेको खातामा धेरै पटक नगद जम्मा हुने, सो रकम प्रायः गरेर नगद कारोबारको सीमाभित्र रही जम्मा गरे पश्चात् भिन्नै भौगोलिक क्षेत्रबाट तुरुन्त फिर्कने ।
- घर जग्गा कारोबार, जुवा वा नगद कारोबार हुने व्यवसायमा लगानी गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने ।
- Virtual Currencies को किनबेच र On-line Gambling गर्न गैर कानूनी आर्जनको रकम प्रयोग गर्ने¹² ।

केस उदाहरण (Case Example): कारागारबाट चलेको लागू औषध कारोबार र १२ कम्पनी

इन्डोनेसियामा एक व्यक्तिले विदेशी लागू औषध सञ्जालबाट आएको रकम उच्च जोखिमका तीनवटा कारागारमा रहेका कैदीहरूका तर्फबाट बुझ्ने काम गर्थे । रकमको स्रोत लुकाउन उनले आयात-निर्यात, टुर एन्ड ट्राभल, सूचना प्रविधि, अनलाइन व्यापार र मनी एक्सचेन्ज जस्ता व्यवसाय गर्ने भनी १२ वटा कम्पनी दर्ता गरे । यी कम्पनीमार्फत करिब USD 25 million बराबरको लागू औषधको आम्दानी शुद्धीकरण गरिएको अनुमान छ । अदालतले उनलाई ६ वर्ष कैद र करिब USD 319,780 बराबर जरिवाना गर्‍यो; तीनवटा घर, एउटा गाडी र सम्बन्धित बैंक खाता जफत भए ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 25 (Indonesia), पृ. २८

¹⁰<https://ngm.com.au/criminal-organisations-launders-proceeds-drug-crimes/>

¹¹https://ips-dc.org/drug_trafficking_money_laundering/

¹²Typologies report on laundering the proceeds of Organized Crime, Committee of experts on the evaluation of anti-money Laundering Measures and The financing of terrorism Moneyval (2015) p. 24

(च) हातहतियार खरखजानाको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी

अवधारणा

- हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ अनुसार “हातहतियार” भन्नाले तोप, मोर्तार, बख्तरबन्द गाडी, मेसिन गन, राइफल, बन्दुक, पिस्तोल, रिभल्भर वा खरखजाना प्रयोग गरी वा नगरी चलाइने त्यस्तै प्रकृतिका अन्य यन्त्र सम्भन्धुपर्छ र सो शब्दले हातहतियार बनाउने मेसिन, उपकरण र हातहतियारको पार्टपुर्जा समेतलाई जनाउने ।
- उक्त ऐन अनुसार “खरखजाना” भन्नाले हातहतियारमा राख्ने बारुद, केप, गोली, छर्छा, डेटोनेटर, कार्तुस, फ्यूज वा त्यस्तै प्रकृतिका अन्य पदार्थ समेतलाई जनाउने ।
- हातहतियार खरखजानाको गैर कानूनी ओसारपसार वित्तीय लाभभन्दा पनि समुदायमा शक्ति परिचालन (Power Exercise) को रूपमा हेरिन्छ । द्वन्द्व क्षेत्रमा विशेषतः यस किसिमको गैर कानूनी क्रियाकलाप हुने गरेको र विद्रोही समूहले यस किसिमको ओसारपसार गर्ने र सोबाट आर्जन गरेको रकम परिचालन गर्ने गरेको ।
- साना हातहतियार खरखजानाको गैर कानूनी ओसारपसार विश्वव्यापी समस्याको रूपमा रहेको । यसको निराकरण र समाधानका लागि संयुक्त राष्ट्र संघ क्रियाशील रहेको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- हातहतियार खरखजाना ऐन, २०१९ मा इजाजतपत्र बेगर हातहतियार लिएर हिँड्न मनाही, निर्वाचन अवधिमा हातहतियार लिएर हिँड्न मनाही, शङ्का लागेमा हातहतियार, खरखजाना, ल्याउने लैजाने व्यक्तिहरूको खानतलासी लिई पक्राउ गर्ने, इजाजतपत्र प्राप्त गर्ने वा नवीकरण (रिन्यू) गर्ने तरिका, अनुसन्धान गर्ने निकाय, अनुसन्धान अधिकारी, मुद्दा हेर्ने अधिकारी लगायतको विभिन्न व्यवस्था रहेको । उक्त ऐनले कसूर गर्नेलाई सजायको व्यवस्था गरेको ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को भाग-२ को परिच्छेद-६ मा हतियार तथा खरखजानासम्बन्धी कसूर सम्बन्धमा इजाजत पत्र प्राप्त नगरी हातहतियार उत्पादन गर्न नहुने, इजाजत पत्र प्राप्त नगरी हातहतियारको कारोबार गर्न नहुने, इजाजतपत्र विना हातहतियार राख्न वा लिएर हिँड्न नहुने, आणविक, रासायनिक, जैविक (जिवाणुयुक्त) वा विषालु हातहतियार उत्पादन वा कारोबार गर्न नहुने र यस्तो कसूर गर्नेलाई सजायको व्यवस्था गरेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- अवैध हतियार, हतियारको पार्टपुर्जा, गोला बारुदहरूको उत्पादन र ओसारपसार विरुद्धको प्रोटोकल, २००१, संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाबाट अनुमोदित
- हतियार व्यापारसम्बन्धी सन्धि (Arms Trade Treaty), २०१४, संयुक्त राष्ट्र संघको साधारण सभाबाट अनुमोदित
- पेरिसमा सम्पन्न भएको रासायनिक हातहतियारको विकास, उत्पादन, सञ्चय तथा उपयोगको प्रतिबन्ध गर्ने तथा त्यसको विनाशका सम्बन्धमा व्यवस्था भएको महासन्धि, १९९३, by Organization for the Prohibition of Chemical Weapons

- लण्डन, मस्को र वासिङ्टनमा सम्पन्न भएको जैविक (जीवाणुयुक्त) र विषालु हातहतियारको विकास, उत्पादन तथा सञ्चयको प्रतिबन्ध तथा त्यसको विनाशका सम्बन्धमा व्यवस्था भएको महासन्धि, १९७२ ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- हातहतियार उत्पादन गर्ने देशको समुदायका व्यक्तिहरू बीच वा त्यस्ता व्यक्तिहरूसँग हुण्डी वा रेमिटेन्स मार्फत गैर बैकिङ्ग कारोबार हुनु ।
- ग्राहकको पृष्ठभूमि शङ्कास्पद हुनु, निजको हातहतियार तस्करहरूसँग सम्बन्ध देखिनु ।
- वित्तीय केन्द्रबाट कोष स्थानान्तरणको उत्पत्ति हुनु ।
- गैर आवासीय व्यक्तिहरूद्वारा विदेशी मुद्रा सटही छोटो समयमा हुनु र सोको स्थानान्तरण गैर बैकिङ्ग रेमिटेन्स प्रणाली मार्फत हुनु ।
- वस्तुहरू आयात वा निर्यात गर्न ठूलो परिणाममा अग्रिम रकम भूतानी वा प्राप्त हुनु तर त्यस्तो सामान आयात वा निर्यात नहुनु । सामानको विवरण अस्पष्ट हुनु ।
- रकमको स्रोत नखुल्नु ।
- रेमिटेन्स प्रणाली मार्फत ट्रान्जिट देशबाट e-wallet मा धेरै नगद जम्मा तथा भिक्ने कार्य हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- अनलाइन भुक्तानी खातामा आपराधिक गिरोहसँग जोडिएका व्यक्तिसँग कारोबार ।
- अर्कैको नामको इमेल/पहिचान प्रयोग ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- आतङ्कवादी समूहहरूले वैधानिक र आपराधिक कार्यबाट आवश्यक रकम जुटाउने र विभिन्न माध्यमहरूको प्रयोग गरी लक्षित क्षेत्रमा पुर्‍याउने ।
- गैह्र नाफामूलक संस्थाहरूको दुरुपयोग गर्ने, सो संस्थाको प्रयोग गरी रकम परिचालन गर्ने ।
- आयात तथा निर्यात गर्दा वस्तुसँगै हातहतियार तस्करी, स्थानान्तरण गर्ने ।
- साङ्गठनिक आपराधिक समूहको प्रयोग गरी अपराध गर्ने र यसरी आर्जन गरेको रकमलाई अन्य आपराधिक क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।
- स्व:अनुदान, सामाजिक सञ्जालको उपयोग, अपराधबाट प्राप्त रकम, स्थानीय तथा विदेशमा रहेका व्यक्ति तथा व्यावसायीहरूबाट असुली, अपहरण, लागू औषधको कारोबार तथा असुलीबाट हातहतियार किन्न रकम जुटाउने ।

- बैकिङ्ग प्रणाली तथा मनीट्रान्सफर, भौतिक स्थानान्तरण, हुण्डी, भर्चुअल करेन्सी, प्रिपेड कार्ड तथा अन्य आधुनिक विधि तथा प्रविधिको प्रयोग गरी रकम स्थानान्तरण गर्ने ।
- कसूरबाट आर्जित रकम विदेशी बैंकको खातामा जम्मा गर्ने र वास्तविक धनीको पहिचान लुकाउने ।

केस उदाहरण (Case Example): अनलाइन भुक्तानीबाट हतियारका पार्टपुर्जा र अवैध हतियार कारोबार

स्पेनमा हतियार राख्ने वैध इजाजत भएका एक व्यक्तिले अर्को देशबाट अनलाइनमार्फत हतियारका पार्टपुर्जा किने र भुक्तानी अनलाइन भुक्तानी सेवा (PayPal) बाट गरे । उनले निष्क्रिय (deactivated) बनाइएका हतियारलाई गैरकानूनी रूपमा फेरि चल्ने बनाए र अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा कारोबार गरे । पहिचान लुकाउन उनले गोप्य म्यासेजिङ एप र अर्कैको नामको इमेल प्रयोग गरे । प्रहरीले उनको ल्यापटप र अनलाइन भुक्तानीको अभिलेख विश्लेषण गर्दा लागू औषध कारोबारमा संलग्न आपराधिक गिरोहसँगको थप कारोबार र आपूर्ति सञ्जालसमेत पत्ता लगायो ।

स्रोत: UNODC, *Digest of Firearms Trafficking Cases*, case ESP(ii) "Operation Alpes" (Spain), पृ. २९

(छ) चोरी गरिएको वा अन्य वस्तुको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी

अवधारणा

- चोरी गरिएको सामानको ओसारपसार गरी स्थान्तरण गर्ने र सोको बिक्री वितरण गर्ने कार्यलाई विभिन्न कानूनले अपराधको रूपमा व्याख्या गरेको ।
- विशेषतः सांस्कृतिक तथा पूरातात्विक महत्वका मूर्ति, धातु, गर-गहना विश्व बजारमा धेरै मूल्यमा बिक्री वितरण हुने हुँदा सो सामानहरूको चोरी गरी गैर कानूनी ओसारपसारमा संलग्न हुने समस्या विश्वव्यापी रहेको ।
- चोरी गरिएको वा अन्य वस्तुको गैर कानूनी ओसारपसार सम्बन्धी कार्यलाई निम्न बमोजिमको सम्बद्ध कसूरले समेटे समेट्ने:
 - नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरी (पाइरेसी अफ प्रोडक्ट्स) सम्बन्धी,
 - चोरी वा डकैती सम्बन्धी,
 - तस्करी (भन्सार, अन्तःशुल्क तथा कर सहित) सम्बन्धी,
 - कालोबजार, उपभोक्ता संरक्षण, प्रतिस्पर्धा वा आपूर्ति सम्बन्धी,

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ बमोजिम सम्बद्ध कसूर ।
- मुलुकी ऐन अपराध संहिता, २०७४ को भाग-२ को परिच्छेद २० कसूरमा चोरी तथा डाँका सम्बन्धी कसूरको विषय रहेको । उक्त परिच्छेदमा चोरी गर्न नहुने, चोरी गरेमा हुने सजाय, नक्वजनी चोरी गर्न नहुने, डाँका गर्न नहुने, चोरीमा प्रयोग हुने औजार लिई हिँड्न नहुने, बगली मार्न नहुने जस्ता व्यवस्था समावेश छन् ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2013 [on the report of the Third Committee (A/68/457)] 68/186. Strengthening crime prevention and criminal justice responses to protect cultural property, especially with regard to its trafficking
- ECOSOC Resolution 2008/23 Protection against trafficking in cultural property (UN Economic and Social Council)
- UNODC Mandates on trafficking in cultural property
- UNESCO -Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, 1970

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।

- नेपाल प्रहरी: अनुसन्धानकारी निकाय ।
- सरकारी वकिलको कार्यालय: अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- सीमामा वा देशभित्र बिलविजक नभएको र औचित्य पुष्टि नहुने वस्तुको ओसारपसार गरिनु ।
- व्यक्तिसँग भएको बहुमूल्य सामानको स्रोत वा सो वस्तुको बिल विजक वा भूतानी विवरण नहुनु ।
- व्यक्तिले बहुमूल्य सामान कम मूल्यमा बेच्न सहमत हुनु ।
- मालवस्तुको ढुवानीको जाँचमा असम्बन्धित वस्तु भेटिनु ।
- मूल्यवान वस्तुलाई भन्सार छली सीमा पार गराउने प्रयास गर्नु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमा भन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- स-सानो रकम नगदमा जम्मा हुनु र एकै पटक ठूलो रकम निक्षेप फिर्ता लिनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नभएको वस्तु भेटिनु ।
- आयभन्दा धेरै गुणा बढी कारोबार ।
- ग्राहकसँग सम्पर्क हुन नसक्नु वा ठेगाना पुष्टि नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- चोरी गरिएको वस्तु वा अन्य वस्तुलाई स्थानान्तरण गर्न निर्यात गरिने वस्तुमा लुकाई छिपाई ओसारपसार गर्ने ।
- वस्तुको स्वामित्व देखाउन नक्कली कागजपत्र बनाउने, नक्कली बिल पेस गर्ने ।
- चोरीको वस्तुको ओसारपसार गरी आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई वैध व्यवसायमा मिसाउने ।
- चोरीको वस्तुलाई अन्य वैध वस्तुसँग मिसाई एउटै Consignment का रूपमा पठाउने ।
- Online marketplace, Social media र E-commerce platform प्रयोग गरी चोरीको वस्तु बिक्री/खरिद तथा सीमापार कारोबार गर्ने ।
- बैंकिङ प्रणालीको प्रयोग गरी रकम एउटा खाताबाट अर्को खातामा स्थानान्तरण गर्ने ।
- हुण्डीको प्रयोग गरी चोरी गरिएको वस्तुको मूल्य (Value) स्थानान्तरण गर्ने ।
- Transport Company को दुरुपयोग गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): चोरीका गाडी बिक्री र सरकारी कर्मचारीको खाता

पाकिस्तानमा मासिक करिब PKR 17,000 तलब भएका एक सरकारी कर्मचारीको व्यक्तिगत खातामा अनलाइन नगद जम्मा र चेकमार्फत करिब PKR 17 million को कारोबार भयो । बैंकले रकमको स्रोत बुझ्न खोज्दा ग्राहकको मोबाइल नम्बरमा सम्पर्क हुन सकेन र ठेगानामा पठाएको पत्र पनि फिर्ता आयो । त्यसपछि बैंकले FIU मा शङ्कास्पद कारोबार प्रतिवेदन (STR) पठायो । FIU ले खुला स्रोतमा खोजी गर्दा ती व्यक्ति चोरीका सवारी साधन

र अन्य सामान बेचेको आरोपमा पक्राउ परेको र सोही मोबाइल नम्बरबाट पुराना गाडी "अर्जेन्ट बिक्री"को अनलाइन विज्ञापन गरेको पत्ता लगायो । FIU ले सो वित्तीय जानकारी कानून कार्यान्वयन निकायलाई पठायो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2019, Pakistan – Case Study 1, पृ. १८

(ज) भ्रष्टाचार तथा घुस सम्बन्धी

अवधारणा

- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ अनुसार कुनै राष्ट्रसेवक कर्मचारीले रिसवत लिने दिने; बिना मूल्य वा कम मूल्यमा वस्तु वा सेवा लिने; दान, दातव्य, उपहार वा चन्दा लिने; कमिशन लिने; राजस्व चुहावट गर्ने; गैर कानूनी लाभ वा हानि पुर्याउने बदनियतले काम गर्ने; गलत लिखत तयार गर्ने; गलत अनुवाद गर्ने; सरकारी कागजात सच्याउने; सरकारी वा सार्वजनिक संस्थाको कागजात नोक्सान गर्ने; प्रश्नपत्रको गोपनीयता भङ्ग गर्ने वा परीक्षाको परिणाम फेरबदल गर्ने; गैर कानूनी व्यापार व्यवसाय गर्ने; नपाएको ओहदा पाए भन्ने; भुट्टा विवरण दिने; सार्वजनिक सम्पत्तिको हानि नोक्सानी गर्ने; गैर कानूनी दबाव दिने वा गलत प्रतिवेदन दिने कार्यलाई भ्रष्टाचार गरेको मानिने ।
- भ्रष्टाचार तथा घुस लिने दिने कार्यलाई मानव इतिहास जत्तिकै पुरानो मानिएको । भ्रष्टाचारको आर्थिक तथा निकै गम्भीर सामाजिक असर रहेको । यसले राज्यको ढुकुटीको दुरुपयोग हुने र सर्वसाधारणमा सङ्कोच तथा भ्रष्टाचारको भयको स्थिति सिर्जना गर्ने ।

कसूरराष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

➤ भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९

- यस ऐनको परिच्छेद २ मा भ्रष्टाचारको कसूर तथा सजायको व्यवस्था गरिएको, सो अन्तर्गत रिसवत लिने दिनेलाई सजाय, बिना मूल्य वा कम मूल्यमा वस्तु वा सेवा लिने राष्ट्रसेवकलाई सजाय; दान, दातव्य, उपहार वा चन्दा लिनेलाई सजाय; कमिशन लिनेलाई सजाय, राजस्व चुहावट गर्ने राष्ट्रसेवकलाई सजाय; गैर कानूनी लाभ वा हानि पुर्याउने बदनियतले काम गर्नेलाई सजाय; गलत लिखत तयार गर्ने राष्ट्रसेवकलाई सजाय; गलत अनुवाद गर्नेलाई सजाय; सरकारी कागजात सच्याउनेलाई सजाय; सरकारी वा सार्वजनिक संस्थाको कागजात नोक्सानी गर्नेलाई सजाय; प्रश्नपत्रको गोपनीयता भङ्ग गर्ने वा परीक्षाको परिणाम फेरबदल गर्नेलाई सजाय; गैर कानूनी व्यापार व्यवसाय गर्ने राष्ट्रसेवकलाई सजाय; नपाएको ओहदा पाएको भन्नेलाई सजाय; भुट्टा विवरण दिनेलाई सजाय; सार्वजनिक सम्पत्तिको हानि नोक्सानी गर्नेलाई सजाय; गैर कानूनी दबाव दिनेलाई सजाय र गलत प्रतिवेदन दिनेलाई सजायको व्यवस्था ।
- दफा २० अनुसार प्रचलित कानूनबमोजिम सार्वजनिक पद धारण गरेको मानिने राष्ट्रसेवकले प्रचलित कानूनबमोजिम पेस गरेको सम्पत्ति विवरण अमिल्दो तथा अस्वाभाविक देखिन आएमा वा निजले मनासिब कारण बिना अमिल्दो र अस्वाभाविक उच्च जीवनस्तर यापन गरेमा वा आफ्नो हैसियतभन्दा बढी कसैलाई दान, दातव्य, उपहार, सापटी, चन्दा वा बकस दिएको प्रमाणित भएमा त्यस्तो सम्पत्ति के कस्तो स्रोतबाट आर्जन गरेको हो भन्ने कुराको निजले प्रमाणित गर्नुपर्ने र नगरेमा त्यस्तो सम्पत्ति गैर कानूनी रूपमा आर्जन गरेको मानिने ।
- परिच्छेद ३ मा भ्रष्टाचारको कसूरको अनुसन्धान, तहकिकात तथा मुद्दा दायर गर्ने व्यवस्था ।

➤ **अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८**

सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा आयोगले अनुसन्धान गर्न वा गराउन सक्ने ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्रसंघीय महासन्धि, २००३: भ्रष्टाचारका विभिन्न प्रकारहरू जस्तै घूसखोरी, Trading in Influence, Abuse of Functions र निजी क्षेत्रको भ्रष्टाचारजस्ता विभिन्न विषयहरू समेटेको ।
- FATF को सिफारिस नं. ३० (Recommendation 30) मा भ्रष्टाचारसँग सम्बन्धित सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्य सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान गर्न भ्रष्टाचार निवारण गर्ने जिम्मेवारी लिएको निकायमा निहित रहन सक्ने उल्लेख रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग:** आयोगले कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान गर्न वा गराउन सक्ने र अनुसन्धानबाट सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले कानूनबमोजिम भ्रष्टाचार मानिने कुनै काम गरेको देखिएमा त्यस्तो व्यक्ति र सो अपराधमा संलग्न अन्य व्यक्तिउपर कानूनबमोजिम अधिकार प्राप्त अदालतमा मुद्दा दायर (अभियोजन) गर्न वा गराउन सक्ने ।
- **विशेष अदालत:** अनुसन्धान पश्चात् विशेष अदालतमा भ्रष्टाचारका मुद्दा दर्ता हुने । सो मुद्दाको सुनुवाई र कारवाही सोही अदालतबाट हुने र सो अदालतबाट भएको फैसलामा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र:** सार्वजनिक निकायहरूबाट हुने अनियमितता, ढिला सुस्ती, भ्रष्टाचार सम्बन्धमा उजुरी संकलन गर्ने, सार्वजनिक निकायहरूको नियमन, अनुगमन गरि सुझाव, निर्देशन दिने, सार्वजनिक पद धारण गरेका व्यक्तिहरूको सम्पत्ति र आयको अनुगमन गर्ने ।

Red Flags

- उच्च पदस्थ व्यक्ति लगायत सार्वजनिक सेवामा रहेका व्यक्ति, निजको परिवार र सम्बद्ध व्यक्तिको परिवारको खातामा अस्वाभाविक कारोबार हुनु, खाताको कारोबार खातावालाको आयस्रोतसँग मेल नखानु ।
- धेरै भ्रष्टाचार हुने संस्था भनी पत्रपत्रिकामा नाम आइरहने सरकारी कार्यालयको कर्मचारी हुनु ।
- Wire Transfer मार्फत PEP को परिवारको नाममा रहेको Shell Company वा परिवारको नाममा रहेको बैंक खातामा रकम स्थानान्तरण हुनु ।
- Tax Haven Countries मा कर्मचारी वा कर्मचारीको परिवारको बैंक खाता वा कम्पनी हुनु ।
- सरकारी कर्मचारीको आयस्रोत भन्दा उच्च स्तरको तथा अस्वाभाविक जीवनस्तर हुनु ।

- सरकारी कर्मचारीको परिवारको खातामा अस्वाभाविक कारोबार देखिनु ।
- स्रोत नखुलेको रकम, धेरै परिमाणमा नगद जम्मा हुनु ।
- घर, जग्गा किन्दा नगदमा रकम भुक्तानी गर्नु ।
- बीमाको रकम भुक्तानी नगदमा गर्नु, सो नगदको स्रोत नखुल्नु ।
- अयोग्य वा कम योग्यता प्राप्त कम्पनी, एजेन्टलाई खरिद बोलपत्रमा सहभागी गराउनु र सो प्रक्रियामा जित हासिल गर्नु वा छनौट गर्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- सरकारी अनुदान पाउने NGO का सञ्चालक नाममात्रका हुनु ।
- रकम निकास भएलगत्तै उच्च पदस्थ व्यक्ति (PEP) को खातामा नगद जम्मा ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- Corporate Vehicles र Trust को दुरुपयोग गरी भ्रष्टाचार गरी आर्जन गरेको रकमलाई शुद्धीकरण गर्ने ।
- वास्तविक धनीको पहिचान लुकाउनको लागि Special Intermediaries र Professionals को प्रयोग गर्ने ।
- घर, जग्गा जमिन किन्नलाई नगदमा कारोबार गर्ने ।
- भ्रष्टाचारबाट आर्जन गरेको पैसा भव्य जीवनशैलीको लागि प्रयोग गर्ने ।
- विदेशी कम्पनीहरूमा लगानी गर्ने, सो कम्पनी छोरा, छोरी वा नातेदारको नाममा राख्ने ।
- क्यासिनोमा खेल खेल्ने रकम रूपान्तरण गर्ने ।
- वित्तीय विज्ञ, गैर वित्तीय पेशाकर्मको सहयोग लिई गैर कानूनी आर्जनको स्रोत लुकाउने, परिवर्तन गर्ने ।
- Offshore र Foreign Jurisdiction को प्रयोग गर्ने, रकमहरू विदेशी बैंकको खातामा जम्मा गर्न लगाउने र सो रकमलाई व्यापारिक स्वरूप दिई स्वदेश भित्र्याउने वा विदेशकै कुनै व्यवसायमा लगानी गर्ने ।
- परिवारको सदस्य वा अन्य कुनै विश्वासिलो व्यक्तिलाई वारिस (Nominee) को रूपमा प्रयोग गरी रकम स्थानान्तरण तथा परिचालन गरी वास्तविक धनीको परिचय र स्रोत लुकाउने ।
- नगद कारोबार धेरै हुने व्यवसाय र सोको प्रयोग गरी रकम शुद्धीकरण गर्ने ।
- हुण्डीमार्फत रकम विदेश पठाउने तथा विदेशी कम्पनी र खाताहरू मार्फत सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने ।
- हुण्डीमार्फत विदेशमा बस्ने परिवारको सदस्यलाई विदेश रकम पठाउने र विदेशबाट त्यही विप्रेषण रकम प्राप्त भएको देखाई सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): सांसद विकास कोष नक्कली NGO हुँदै घरजग्गा र विदेशसम्म

फिलिपिन्समा केही सांसदको विकास कोषको रकम सरकारी निकायमार्फत एक व्यवसायीले नियन्त्रण गरेका नक्कली गैरसरकारी संस्था (NGO) र फाउन्डेसनमा पठाइयो । कागजमा कृषि आयोजना देखाइए पनि ती आयोजना अस्तित्वमै थिएनन्; संस्थाका सञ्चालक व्यवसायीका आफ्नै कर्मचारी थिए । मिलेमतो गर्ने सांसदलाई बिचौलियामार्फत नगदमा कमिसन दिइयो । रकम एकै दिन जम्मा गरी भिकिन्थ्यो; त्यसपछि, घरजग्गा, महँगा गाडी र बीमामा लगानी गरियो र USD 5.26 million भन्दा बढी विदेशमा आफन्तका कम्पनीमा पठाइयो । कर्मचारीहरूले

नै उजुरी गरेपछि FIU ले कारोबार विश्लेषण गर्‍यो । मुख्य व्यक्ति दोषी ठहर भइन् र नगद, ४७ घरजग्गा र १६ गाडी रोक्का गरिए ।

स्रोत: Egmont Group, *Best Egmont Cases – Financial Analysis Cases 2014–2020*, "The Pork Barrel Scheme" (Philippines), पृ. २०–२२

(भ) ठगी सम्बन्धी

अवधारणा

- कसैले कसैलाई कुनै कुराको विश्वास दिलाएकोमा सो बमोजिम नगरी वा फकाई, भुक्त्याई वा अन्य कुनै किसिमले धोका दिई कुनै काम गरी वा गर्नबाट रोकी त्यस्तो व्यक्ति वा अन्य कसैलाई बेइमानीपूर्वक कुनै किसिमको हानि, नोक्सानी वा क्षति पुऱ्याएमा वा आफ्नो वा अरू कसैको लागि कुनै लाभ प्राप्त गरेमा निजले ठगी गरेको मानिने,
- अमेरिकाका विलियम फ्याड अबाग्नेल जुनियरले १५ देखि २१ वर्षको उमेरमा बैंक ठगी तथा नाम, दर्ता, पदवी, योग्यता ढाँट्ने लगायतको काम गरी आर्थिक लाभ लिएको।^{१३} सो कसूरका लागि निजले पाँच वर्षभन्दा कम अवधि जेलमा बिताए । तत्पश्चात् उनले Federal Bureau of Investigation (FBI) को Consultant का रूपमा काम गरे, FBI को Academy मा समेत पढाउने काम गरे । उनको जीवनमा आधारित Catch Me if you can नामक किताब प्रकाशित भयो र सो किताबमाथि फिल्मसमेत निर्माण भयो,
- २१ औं शताब्दीमा डिजिटल ठगी, अनलाइन ठगी, व्यक्तिगत पहिचानको चोरी, बिमा ठगी लगायतका ठगी ठूलो चुनौती बन्दै गएको,
- व्यक्तिगत विवरण चोरी (e-fraud and phishing) लगायत Cyber Enabled Fraud जस्ता आधुनिक प्रकारको ठगीको रूपमा चिनिने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद-२१ को ठगी, आपराधिक विश्वासघात तथा आपराधिक लाभ (एक्सटर्सन) सम्बन्धी कसूरमा ठगी गर्न नहुने उल्लेख भई ठगी गरेको पाइएमा सजायको व्यवस्था रहेको,
- नेपाल सरकार वा नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको कुनै संस्थालाई ठगी गरेमा दश वर्षसम्म कैद र एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना, आफ्नो नाम, दर्जा, पदवी, योग्यता ढाँटी ठगी गरेमा पाँच वर्षसम्म कैद र पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना; अन्य कुनै किसिमले ठगी गरेमा सात वर्षसम्म कैद र सत्तरी हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना; बालबालिका, होस ठेगानमा नरहेको व्यक्ति, असहाय, निरक्षर वा पचहत्तर वर्ष माथिको व्यक्तिलाई ठगी गरेकोमा थप एक वर्षसम्म कैद सजायको व्यवस्था रहेको,
- नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको वा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व वा नियन्त्रण भएको सङ्गठित संस्थाविरुद्ध नेपाली नागरिक वा अन्य कसैले नेपाल बाहिर कुनै नेपाली नागरिक विरुद्ध ठगीको कसूर गरेमा निजलाई नेपालभित्र नै त्यस्तो कसूर गरे सरह मानिने ।
- ठगीको विषयमा निश्चित क्षेत्रको लागि विशिष्टीकृत कानून पनि बनेको । उदाहरणको लागि बैकिङ्ग कसूर तथा सजाय ऐन, २०६४ ।

¹³ Available at <https://www.telegraph.co.uk/business/0/ten-top-american-fraudsters/frank-william-abagnale/> on 2020/05/02

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- विभिन्न देशको देवानी कानून र फौजदारी कानूनले ठगी कसूर सम्बन्धी विभिन्न व्यवस्था गरेको । केही देशहरूमा ठगीसम्बन्धी देवानी कसूरलाई “टोर्ट (Tort)” भनिने ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय, साइबार ठगीको लागि नेपाल प्रहरी अन्तर्गतको साइबार व्यूरो ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- ठगी गर्ने कार्यमा संलग्न भएको भनी विभिन्न सञ्चार माध्यममा नाम आउनु ।
- अनुसन्धानकारी निकाय जस्तै नेपाल प्रहरी, इन्टरपोल आदिको खोजीको सूचीमा हुनु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने किसिमको कारोबार गर्नु ।
- खातावालाको आम्दानीको स्रोत स्पष्ट नहुनु ।
- खातामा असम्बन्धित व्यक्तिहरूले नगद जम्मा गरेको देखिनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउनका लागि एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक—पटक जम्मा गर्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको क्लब अतप्यलकीष्कत मा रहनु ।
- छोटो समयमा खातामा पैसा आउने जाने भइरहनु ।
- धेरै बैंक खाताहरूको प्रयोग गर्नु ।
- आपूर्तिकर्ताको बैंक खाता वा देश अचानक परिवर्तन हुनु ।
- एकजना व्यक्तिको बैंक खाता अर्को व्यक्तिले प्रयोग गर्नु ।

विधि (Typologies)

- ठगी गरेको रकम पीडितलाई विद्युतीय माध्यमबाट जस्तै e-wallet वा खातामा जम्मा गर्न लगाई सो रकमलाई नगदमा रूपान्तरण गरी फेरि उक्त नगदलाई बैंकिङ्ग प्रणालीमा ल्याउनु, एकबाट अर्को खातामा स्थानान्तरण गरिरहने ।
- क्यासिनोमा खेल खेली रकम रूपान्तरण गर्ने ।
- वैध कारोबार वा व्यवसायमा सो सम्पत्तिलाई मिश्रण गर्ने ।
- Wire Transfers लगायत अन्य वित्तीय उपकरणको प्रयोग गरी रकम स्थानान्तरण गर्ने ।
- ठगी गर्दा आफ्नो गलत परिचय प्रदान गर्नु, ठगीको रकम स्थानान्तरण गर्न अन्य व्यक्तिहरू परिचालन गर्ने ।
- परिवार वा नातेदारको नाममा वैध कम्पनी खोली लगानी गर्ने ।

- हितग्राही व्यक्ति आफू रही अरूको नामबाट खाता सञ्चालन वा अन्य कारोबार गर्ने ।
- वित्तीय वा व्यावसायिक विज्ञहरूको सहयोग लिई गैर कानूनी आर्जनको स्रोत लुकाउने वा परिवर्तन गर्ने ।
- Mule Account को प्रयोग गरी तथा Cryptocurrency लगायतका Virtual Assets को प्रयोग गरी ठगी गरिएको पैसालाई सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्ने ।¹⁴

केस उदाहरण (Case Example): आपूर्तिकर्ताको नक्कली इमेल र बदलिएको बैंक खाता (नेपाल)

नेपालको कम्प्युटर आयात गर्ने एउटा कम्पनीले आफ्नो विदेशी आपूर्तिकर्ताको जस्तै देखिने इमेल प्राप्त गर्‍यो । ह्याकरहरूले "प्रोफर्मा इनभ्वाइस"मा आपूर्तिकर्ताको बैंक खाता विवरण बदलेर अर्कै देशको खाता राखेका थिए । यो लक्षित फिसिङ (spear-phishing) इमेल हो भन्ने थाहा नपाई नेपालको बैंकबाट USD 17,520 उक्त नक्कली खातामा पठाइयो । ठगी थाहा पाउँदासम्म अधिकांश रकम भिक्सिकिएको थियो । पछि नक्कली (spoofed) इमेल डोमेनहरू ब्लक गरियो ।

स्रोत: FIU-Nepal Annual Report 2023/24, Chapter 08 – Recent Trends and Typologies, (b) Cyber Enabled Fraud, पृ. ८२-८३

¹⁴ 2025 APG Typologies Report

(ज) कितें सम्बन्धी

अवधारणा

- कसैले सर्वसाधारण वा कसैलाई कुनै हानि, नोक्सानी वा क्षति पुऱ्याउने वा आफू वा कसैलाई कुनै लाभ पुऱ्याउने नियतले कुनै भुट्टा लिखत वा भुट्टा विद्युतीय अभिलेख वा लिखत वा विद्युतीय अभिलेखको भुट्टा अंश वा भाग बनाउने काम गरेमा कितें गरेको मानिने,
- कितेंलाई White-Collar Crime मानिने,
- प्राचीन कालदेखि नै विभिन्न देशहरूमा कितें मार्फत वित्तीय अपराधहरू हुने गरेको,
- इशापूर्व ८० देखि नै कितें विरुद्धको कानूनको प्रयोग भएको । रोमनमा जमिन सम्बन्धी विभिन्न कागजपत्रहरूमा कितें गर्ने गरिएकोमा त्यस विरुद्ध कानून निर्माण भएको,
- मध्ययुग (५ औं देखि १५औं शताब्दी) मा युरोपमा कितें अपराध व्याप्त रहेको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- **मुलुकी अपराध संहिता, २०७४:** सो ऐनको भाग-२ को परिच्छेद २५ मा रहेको लिखत सम्बन्धी कसूरको दफा २७६ मा कितें गर्न नहुने व्यवस्था रहेको । जसअन्तर्गत कसैले कितें गर्न वा गराउन हुँदैन भनी उल्लेख गरी, कसैले सर्वसाधारण वा कसैलाई कुनै हानि, नोक्सानी वा क्षति पुऱ्याउने वा आफू वा कसैलाई कुनै लाभ पुऱ्याउने नियतले कुनै भुट्टा लिखत वा भुट्टा विद्युतीय अभिलेख वा लिखत वा विद्युतीय अभिलेखको भुट्टा अंश वा भाग बनाउने काम गरेमा निजले कितें गरेको मानिने उल्लेख गरेको ।
- उक्त परिच्छेद अन्तर्गत भुट्टा लिखत बनाउने काम भन्नाले देहायको कुनै काम:-
 - (१) जुन अधिकारी वा व्यक्तिले लिखत बनाएको, लेखेको वा सहीछाप गरेको होइन त्यस्तो अधिकारी वा व्यक्तिले लिखत बनाएको, लेखेको वा सहीछाप गरेको हो भन्ने विश्वास पार्ने किसिमबाट वेइमानीपूर्वक लिखत वा त्यसको अंश तयार गर्ने, विद्युतीय अभिलेख तयार गर्ने वा पठाउने, विद्युतीय अभिलेखमा डिजिटलहरू संरक्षण गर्ने,
 - (२) विना अधिकार वा वेइमानीपूर्वक कुनै लिखत वा विद्युतीय अभिलेखमा कुनै कुरा थपी, मेटी, केरी, परिवर्तन गरी वा अन्य कुनै किसिमबाट व्यहोरा फरक वा नबुझिने पार्ने,
 - (३) मानसिक अस्वस्थताको कारणबाट होस ठेगानमा नभएको, मादक पदार्थ वा लागू पदार्थ सेवन गरेको वा छलकपटमा पारिएको कारणले कसैले लिखतमा लेखिएको कुराको मतलब बुझ्न सक्दैन भन्ने जानीजानी त्यस्तो व्यक्तिलाई लिखत बनाउन, सहीछाप गर्न वा लिखतमा लेखिएको कुनै कुरा बदल्न लगाउने,
 - (४) एक कामको लागि सहीछाप गरी लिफा, कागज वा छाप लिए दिएकोमा त्यस्तो काममा नलगाई अर्कै प्रयोजनको लिखत खडा गर्ने वा त्यस्तो काम गर्न लगाउने ।
- **बैंकिङ कसूर तथा सजाय ऐन, २०६४:** दफा १२ मा कागजात वा खाता बही सच्याई कीर्ते वा जालसाजी गरी हानि नोक्सानी पुऱ्याउन नहुने: कसैले पनि बैङ्क वा वित्तीय संस्थाको कुनै कागजात वा खाता बहीमा लेखिएको कुनै कुरा कुनै तरिकाले हटाई वा उडाई अर्कै मतलब निस्कने व्यहोरा पारी मिलाई लेख्ने जस्ता काम गरेबाट आफूलाई वा अरु कसैलाई फाइदा वा हानि नोक्सानी गर्ने उद्देश्यले कीर्ते गर्न वा अर्काको हानि नोक्सानी गर्ने उद्देश्यले नगरे वा नभएको भुट्टा कुरा गरे वा भएको हो भनी वा मिति, अङ्क वा व्यहोरा फरक पारी सहीछाप गरी गराई कागजात बनाई वा बनाउन लगाई जालसाजी गर्न हुँदैन ।

संस्थागत संरचना:

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- सरकारी कर्मचारीले प्रयोग गर्ने कागजपत्र अन्य व्यक्तिसँग हुनु र सो कागज प्रयोग गर्न खोज्नु ।
- व्यक्ति आफै उपस्थित नहुनु र वारिसमार्फत कारोबार गर्न खोज्नु, वारिसले निज व्यक्तिको हालको ठेगाना, फोन नम्बर वा सम्पर्कका साधनबारे जानकारी दिन इन्कार गर्नु ।
- कागजपत्रमा अस्वभाविक केरमेट हुनु ।
- खातावालाको व्यवसाय पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- कागजपत्रहरू Missing हुनु, विवादास्पद खालका कागजपत्रहरू हुनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउन एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- नाममात्रका सञ्चालक र पुष्टि हुन नसक्ने परिचयपत्र ।
- सम्बन्धित कम्पनीबीच वास्तविक व्यापारबिनाको घुमाउरो कारोबार ।
- पुष्टि गर्न नसकिने यात्रा कागजातका आधारमा विदेशी मुद्रा भुक्तानी ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- पारिवारिक सम्बन्ध वा व्यावसायिक सम्बन्ध स्थापना नहुने व्यक्तिसँग संवेदनशील कागजपत्र हुनु, वारिस बनी आउनु ।

विधि (Typologies)

- कित्ते गरेका विभिन्न कागजहरू प्रयोग गरी वित्तीय लाभ लिने ।
- कित्ते गरी आर्जन गरेको सम्पत्तिको स्वरूप परिवर्तन गर्ने, सो सम्पत्ति मास्ने र अन्य प्रकारको सम्पत्ति जोड्ने ।
- बैकिङ प्रणाली तथा मनि ट्रान्सफर, हुण्डीमार्फत रकम स्थानान्तरण गर्ने ।
- अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको कारोबारमा उक्त गैर कानूनी आर्जनको रकम मिसाउने ।
- भर्चुअल करेन्सी, प्रिपेड कार्ड तथा अन्य आधुनिक विधिहरूको प्रयोग गरी रकमको स्रोत लुकाउने ।

केस उदाहरण (Case Example): कित्ते परिचयपत्र, काल्पनिक व्यक्ति र सयौं सेल कम्पनी

भारतमा एउटा गिरोहले करिब ४५० वटा सेल (कागजी) कम्पनी खडा गर्‍यो, जसमध्ये कतिपय कित्ते कागजातका आधारमा दर्ता गरिएका थिए । नक्कली फोटो र परिचयपत्र प्रयोग गरी काल्पनिक व्यक्ति बनाइयो र तिनैका नाममा कम्पनी दर्ता, बैंक खाता खोल्ने र कारोबार गर्ने काम भयो । कम्पनीहरूबीच घुमाउरो (circular) कारोबार गरी

नक्कली कारोबार देखाइयो र विदेशी यात्रुको कित्ते कागजात पेस गरी विदेशी मुद्रा बाहिर पठाइयो । करिब USD 67.29 million को सम्पत्ति शुद्धीकरण पहिचान भयो, INR 800 million बराबर सम्पत्ति रोक्का भयो र अभियोजन गरियो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2024, Case Study 1 (India), पृ. १५-१६

(ट) खोटा सिक्का वा मुद्रा सम्बन्धी

अवधारणा

- प्रत्येक मुलुकले नोट छपाई गरी निष्काशन गर्ने कार्यका लागि एउटा छुट्टै निकायको व्यवस्था गरेको हुन्छ । मुलुकको कानूनले व्यवस्थित गरेको त्यस्तो निकायबाट छपाई गरी निष्काशन गरेबाहेक अन्य व्यक्ति, संस्था वा निकायले गैर कानूनी तवरबाट ठगी गर्ने, अर्थतन्त्रलाई नकारात्मक असर पार्ने मनसायले जालसाजी वा कित्ते गरी वा रूप फेरी वा अन्य कुनै प्रकारले बनाइएका नोटहरूलाई नक्कली वा जाली नोट मानिने,
- “खोटा मुद्रा” भन्नाले नेपाल सरकार वा नेपाल राष्ट्र बैङ्क वा विदेशी सरकार वा अधिकार प्राप्त विदेशी संस्थाले निकालेको हो भन्ने भान पार्ने वा विश्वास हुने गरी अनधिकृत रूपमा बनाएको वा नक्कली मुद्रालाई मानिने,
- सामान्यतया नोट वा सिक्काको सुरुवाती चलनसँगसँगै “खोटा मुद्रा” वा “खोटो सिक्का” को पनि सुरुवात भएको पाइएको,
- यसको पहिलो उदाहरण, अमेरिकी उपनिवेशहरूको स्थापनाको समयमा Native Americans व्यापारीहरूले गैर कानूनी रूपमा White Shells लाई Blue Black Shells मा परिवर्तन गरी कारोबार गर्ने गरेको पाइएको,
- नेपालमा आ.व.२०२६/२७ तिर नक्कली नोट देखापरेको अनुमान रहेको ।
- आतङ्ककारी समूहहरूले वा गिरोहले समेत खोटा सिक्का वा मुद्रा सम्बन्धी क्रियाकलाप गर्न सक्ने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८
 - परिच्छेद - ६ दफा ५७; भुत्रो वा खोटो मुद्रा सम्बन्धी व्यवस्था अनुसार बैङ्कले कुनै मुआब्जा नदिई बाहिरी स्वरूप परिवर्तन गरिएको वा खोटो सिक्का वा नक्कली नोट जफत गर्न सक्ने ।
 - परिच्छेद - ६ दफा ६१; प्रतिलिपि र जाली मुद्रा सम्बन्धी व्यवस्थाअनुसार कसैले पनि प्रतिलिपि र जाली मुद्रा सम्बन्धी कुनै काम कुरा गर्न, गराउन नहुने ।
 - दफा ९६(१) अनुसार कसूर गर्ने व्यक्तिलाई उक्त कसूरसँग सम्बन्धित बिगो जफत गरी बिगोको तीन गुणासम्म जरिवाना वा सात वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुनेछ ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को भाग-२ को परिच्छेद - २२, मुद्रासम्बन्धी कसूर
 - दफा २५६ - खोटा मुद्रा बनाउन नहुने: कसूर गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई मुद्राको परिमाण र मूल्य विचार गरी पाँच वर्षदेखि दस वर्षसम्म कैद र पचास हजार रुपैयाँदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने ।
 - दफा २५७: खोटा मुद्रा चलन गर्न नहुने: कसूर गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई सात वर्षसम्म कैद र सत्तरी हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने ।
 - दफा २५८: खोटा मुद्रा बनाउने सामान बनाउन, राख्न वा मर्मत गर्न नहुने: कसूर गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई सात वर्षसम्म कैद र सत्तरी हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने ।
- नेपाली मुद्राको चलन चल्ती बढाउने ऐन, २०१४

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- जालसाजी मुद्राको दमनसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय महासन्धि, १९२९

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- नक्कली मुद्रा वा खोटा सिक्का प्राप्त हुनु वा सोको कारोबार गर्नु ।
- खोटा सिक्को प्रयोग भइरहेको सूचना प्राप्त हुनु, सञ्चार माध्यममा सो सम्बन्धी समाचार आउनु ।
- Counterfeit Currency Groups सक्रिय भएको विभिन्न स्थानमा सानो-सानो मात्रामा रकम जम्मा गर्नु र भिक्नु ।
- ग्राहकको प्रोफाइल र कारोबारमा एकरूपता नहुनु ।
- सीमा रकमभन्दा कम हुने गरी खातामा पटक-पटक रकम जम्मा गर्नु ।
- एकै दिनमा फरक-फरक बैंकको फरक-फरक शाखाबाट कारोबार गर्नु ।
- थ्रेसहोल्ड सीमा कायम गरी फरक-फरक काउन्टरबाट रकम जम्मा गर्नु ।
- एउटै खातामा धेरै व्यक्तिहरूले रकम जम्मा गर्नु ।
- ठूलो रकमको निक्षेपलाई विभिन्न खातामा विभाजन गर्नु ।
- स्पष्ट व्यावसायिक कारण बिना नै ठूलो मात्रामा रकम जम्मा गर्नु वा भिक्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- नगद जम्मा गर्दा नक्कली नोट भेटिनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- आतङ्कवादी समूहहरूले वा गिरोहले नक्कली नोट उत्पादन गर्ने, विभिन्न गैर कानूनी गतिविधिमा फर्त्तु देशभित्र वा बाहिर ट्रान्सफर गर्ने र त्यस्तो नोटलाई वित्तीय प्रणाली वा बजारमा प्रवेश गराउने ।
- खोटा सिक्कालाई असल सिक्कासँग मिसाउने ।
- मुद्रा विनिमेय गरी खोटा सिक्कालाई रूपान्तरण गर्ने ।
- एक खाताबाट अर्को खाता गरी धेरै खाताहरूमा गैर कानूनी आर्जन ट्रान्सफर गरी स्रोत लुकाउने ।
- सामान तथा सेवाहरूको गलत वा भ्रामक घोषणा गर्ने ।
- वैध व्यवसायमा गैर कानूनी आर्जन मिसाउने ।

- Placement विधि¹⁵: कम मूल्यका सामान किन्न प्रयोग गर्ने, असली रकमसँग नक्कली रकम मिसाउने, मुद्रा सटहीमार्फत् रकम साट्ने, जुवामा प्रयोग गर्ने, नगद प्रयोग हुने व्यवसायमा मिसाउने, आम नागरिकलाई बेच्ने ।
- स्थानान्तरण (Transfer of Proceeds)¹⁶: बैंक खाताको प्रयोग, Cash Couriers को प्रयोग, Money Transfer Service को प्रयोग, हुण्डीमार्फत्, एटिएम कार्डमार्फत् स्थान्तरण गर्ने ।
- Layering and Integration विधि¹⁷: धेरै मात्रामा नगद कारोबार हुने व्यवसायमा मिसाउने, विभिन्न देशहरूमा स्थानान्तरण गर्ने, व्यावसायिक संरचनाको प्रयोग गर्ने, विभिन्न खाता तथा entity प्रयोग गरी रकम परिचालन गर्ने, वस्तु तथा सेवाको गलत तथा भ्रामक उद्घोष गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): नक्कली नोट, नगद धेरै चल्ने व्यवसाय र हुण्डी

छिमेकी देशमा छापिएका एउटा देशका नक्कली नोट (अङ्कित मूल्य USD 135,000 बराबर) एक व्यक्तिले ६० प्रतिशत छुटमा, अर्थात् १०० बराबरको नोट ४० मा किने । उनले १० प्रतिशत कमिसनमा मानिस लगाएर ती नोट ३० प्रतिशत छुटमा नगद कारोबार धेरै हुने व्यवसायलाई बेच्न लगाए । एउटा चिनी उद्योगले ती नक्कली नोट असली नोटसँग मिसाएर किसानलाई भुक्तानी गर्‍यो । विक्रीबाट आएको असली रकम हुण्डी/हवाला र मनी ट्रान्सफर सेवामार्फत् १.५ प्रतिशत कमिसनमा सीमापारि फिर्ता पठाइयो । भन्सारले नक्कली नोट बोकेको एक व्यक्तिलाई समातेपछि सञ्जाल खुल्यो र थप नक्कली नोट बरामद भयो ।

स्रोत: FATF, *Money Laundering and Terrorist Financing Related to Counterfeiting of Currency* (2013), Box 11, पृ. ३३-३४

¹⁵ FATF, *Money Laundering and Terrorist Financing related to counterfeiting of currency*, June 2013

¹⁶ *ibid*

¹⁷ *ibid*

(ठ) नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरी (पाइरेसी अफ प्रोडक्ट्स) सम्बन्धी

अवधारणा

- उच्च माग भएका उत्पादनहरू सामान वा सामान डिजाइनहरूको आधारमा निर्माण गर्ने कार्यलाई नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरी (पाइरेसी अफ प्रोडक्ट्स) को रूपमा परिभाषित गरिएको ।
- मौद्रिक लाभको लागि गुणस्तरीय वस्तुको नाम, छाप, चित्र प्रयोग गरी गुणस्तरहीन सामानको उत्पादन तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्यलाई नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरीको रूपमा परिभाषित गरिएको ।
- औषधीजन्य उत्पादन, खाना तथा पेय पदार्थ, विद्युतीय उपकरण, मेसिनरी सामान तथा सवारी साधनको पार्टपुर्जा र कस्मेटिक सामानहरूको नक्कल गरी वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरी हुने गरेको ।
- पेटेण्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२ अनुसार “पेटेण्ट” भन्नाले कुनै पदार्थ वा पदार्थ समूहको बनावट, सञ्चालन वा प्रसारको नयाँ उपाय वा तरिका सम्बन्धी वा कुनै नयाँ सिद्धान्त वा फर्मुलाद्वारा पत्ता लगाइएको कुनै उपयोगी आविष्कार सम्झनु पर्ने । “डिजाइन” भन्नाले कुनै प्रकारले तयार गरी बनाइएको वस्तुको छाँट, रूप वा आकार सम्झनु पर्ने । “ट्रेडमार्क” भन्नाले कुनै फर्म, कम्पनी वा व्यक्तिले आफ्नो उत्पादित मालसामान वा आफूले प्रदान गर्ने सेवालाई अरूको मालसामान वा सेवाबाट फरक देखाउन प्रयोग गरिने शब्द, चिन्ह वा चित्र वा शब्द, चिन्ह र चित्र तिनै कुराको संयोग सम्झनु पर्ने ।
- प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९ अनुसार “प्रतिलिपि अधिकार धनी” भन्नाले कुनै रचनाको रचयितामा आर्थिक अधिकार निहित रहेको भए त्यस्तो रचयिता, रचयिता बाहेक अन्य कुनै व्यक्ति वा संस्थामा मूल रूपमा आर्थिक अधिकार निहित रहेको भए त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था र आर्थिक अधिकारको स्वामित्व कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई हस्तान्तरण गरिएको भए त्यस्तो व्यक्ति वा संस्था ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- पेटेण्ट डिजाइन र ट्रेडमार्क ऐन, २०२२: उक्त ऐनमा पेटेण्ट, डिजाइन, ट्रेडमार्क र सोको गैर कानूनी प्रयोग गरेमा हुने सजायको व्यवस्था गरिएको । ऐनमा पेटेण्ट दर्ता गर्ने, डिजाइनमा हक प्राप्त गर्ने, डिजाइन दर्ता गर्ने, ट्रेडमार्कमा हक प्राप्त गर्ने, ट्रेडमार्क दर्ता गर्ने व्यवस्था गरेको ।
 - कुनै व्यक्तिको नाममा दर्ता भएको पेटेण्ट अरू कसैले नक्कल गर्न वा आफ्नो नाममा नामसारी नगराई वा प्रयोगको निमित्त लिखित रूपमा अनुमति नलिई आफ्नो वा अरूको नामबाट प्रयोग गरेमा पाँच लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा उद्योग गरेमा वा सो काम गर्ने दुरुत्साहन दिएमा दुई लाख पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना व्यवस्था ।
 - कुनै व्यक्तिको नाममा दर्ता भएको डिजाइन अरू कसैले नक्कल गरेमा, आफ्नो नाममा नामसारी नगराई वा प्रयोगको निमित्त लिखित रूपमा अनुमति नलिई आफ्नो वा अरूको नामबाट प्रयोग गर्न विभागले बदर गरेको डिजाइन चलाएमा कसूरको मात्रा अनुसार पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने र सो कसूरसँग सम्बन्धित सबै चिज वस्तु जफत हुने ।

- कुनै व्यक्तिको नाममा दर्ता भएको ट्रेडमार्क अरू कसैले नक्कल गर्न वा आफ्नो नाममा नामसारी नगराई वा प्रयोगको निमित्त लिखित रूपमा अनुमति नलिई आफ्नो वा अरूको नामबाट प्रयोग गर्न उल्लङ्घन गरेमा वा बदर भएको ट्रेडमार्क चलाएमा विभागको आदेशले कसूरको मात्रा अनुसार एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुन सक्ने र सो कसूरसँग सम्बन्धित सबै मालसामान जफत हुने ।
- प्रतिलिपि अधिकार ऐन, २०५९: उक्त ऐनले प्रतिलिपि अधिकारको संरक्षण र प्राप्तिको व्यवस्थाका लागि अनिवार्य रूपमा रचना, ध्वनिअङ्कन, प्रस्तुति वा प्रसारण अनिवार्य रूपमा दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको । आर्थिक अधिकार रचयिता वा प्रतिलिपि अधिकारको धनीलाई मात्र हुने । उक्त ऐनले प्रतिलिपि अधिकार संरक्षणको अवधि, अनुमति बिना प्रतिलिपि अधिकारप्राप्त सामग्री प्रयोग गर्न पाइने अवस्था, प्रतिलिपि अधिकारको हस्तान्तरण, संरक्षित अधिकारको उल्लङ्घन, दण्ड सजायको व्यवस्था गरेको । निम्न अवस्थामा संरक्षित अधिकारको उल्लङ्घन भएको मानिने:
 - रचयिता वा प्रतिलिपि अधिकार धनीको अनुमति प्राप्त नगरी वा अनुमति प्राप्त गरेको भए तापनि सम्भौता वा अनुमतिपत्रमा उल्लेख भएको सर्तको उल्लङ्घन गरी आर्थिक लाभ उठाई वा नउठाई व्यापारिक वा अन्य कुनै उद्देश्यले आफ्नो हक नपुग्ने रचना वा ध्वनिअङ्कनको प्रतिलिपिहरू उत्पादन गरी बिक्री वितरण वा सार्वजनिक सञ्चार गरेमा वा भाडामा दिएमा,
 - अर्काको रचनाले आर्जित गरेको प्रतिष्ठाको फाइदा उठाउने नियतले त्यस्तो रचनाको अनुकरण गरी विज्ञापन वा प्रचार प्रसार गरेमा,
 - अर्काको रचनाको स्वरूप वा भाषाको माध्यम परिवर्तन गरी आर्थिक लाभ उठाउने उद्देश्यले अर्कै विषय वा प्रकृतिको रचना निर्माण गरेमा,
 - विज्ञापन वा अन्य कुनै माध्यमबाट दर्शक वा श्रोता वा पाठकलाई अर्कै रचना हो भन्ने भान पार्ने नियतले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले कुनै कुरा निर्माण वा तयार गरी फाइदा उठाउने प्रयत्न गरेमा,
 - अनधिकृत पुनरुत्पादन गर्न हतोत्साहित गर्न गरिएको व्यवस्थालाई असफल गराउने ध्येय राखी तयार गरिएको उपकरण वा माध्यमको आयात, उत्पादन वा भाडामा दिने कार्य गरेमा,
 - साङ्केतिक भाषामा गोप्य रूपमा (इन्क्रिप्ट गरी) प्रसारण गरिएको कार्यक्रमलाई अनधिकृत रूपमा हेर्न मद्दत गर्ने उपकरण बिक्री गर्ने उद्देश्यले उत्पादन वा आयात गर्ने कार्य गरेमा,
 - कुनै रचनाको अनधिकार प्रतिलिपिहरू पैठारी गरेमा त्यस्तो प्रतिलिपिहरू जफत गरी निजलाई कसूरको मात्रा अनुसार दश हजार रुपैयाँदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना र प्रतिलिपि अधिकार प्राप्त व्यक्तिलाई त्यस्तो पैठारीबाट भएको नोक्सानीको क्षतिपूर्ति समेत सो पैठारी गर्ने व्यक्तिबाट भराई दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको ।
- उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- Paris Convention for the Protection of Industrial Property
- Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)

संस्थागत संरचना

- **उद्योग विभाग:** नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरी (पाइरेसी अफ प्रोडक्टस्) सम्बन्धी अन्य व्यवस्था रहेकोमा बाहेक सम्पूर्ण काम कारवाहीहरू यस विभागबाट हुने ।
- **नेपाल प्रतिलिपि अधिकार रजिष्ट्रारको कार्यालय**
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- सामान (नक्कल गरेको वस्तु) तुलनात्मक रूपमा सस्तो हुनु ।
- वस्तु वा सामानबारे जानकारी पुस्तिका उपलब्ध नहुनु वा अस्पष्ट हुनु ।
- पपुलर ब्रान्डसँग मिल्दोजुल्दो नाम राख्नु, विज्ञापन मिल्दो जुल्दो हुनु ।
- व्यवसाय दर्ता नगरिकन विभिन्न वस्तु उत्पादन गर्नु ।
- खातावालाको व्यवसायको कारोबार व्यक्तिगत खाताबाट गर्नु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने जस्तो लाग्ने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- स-सानो रकम निक्षेप हुने र एकै पटक ठूलो रकम निक्षेप फिर्ता लिनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- सडक पसल/शोरूमसँग जोडिएका व्यक्तिको व्यक्तिगत खातामा बारम्बार ठूलो नगद जम्मा हुनु ।
- मनासिब कारण नदेखिने गरी उच्च जोखिम रहेका मुलुकमा बारम्बार जानु ।

विधि (Typologies)

- नक्कली सामान बिक्री वितरण गरी प्राप्त आम्दानी उपर राजस्व बुझाई कानूनी काम कारोबार गरेको देखाउने ।
- नियामक निकायको निगरानीबाट बच्न सरकारद्वारा लगाइएको न्यूनतम कर तिर्ने, नवीकरण लगायतको कानूनी दायित्व पूरा गर्ने ।
- नक्कली वस्तुको उत्पादन तथा उत्पादनको गैर कानूनी प्रतिलिपि वा चोरी (पाइरेसी अफ प्रोडक्टस्) मार्फत आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई घरजग्गा कारोबार मार्फत आर्जन गरेको सम्पत्ति रूपमा देखाउने ।
- कारोबारलाई अन्य व्यवसायमा मिलाई गैर कानूनी स्रोत लुकाउने ।
- अस्वाभाविक रूपमा नगदमा कारोबार गर्ने ।
- नक्कली उत्पादनको बिक्री वितरणबाट आएको नगदलाई विभिन्न खातामा स्थानान्तरण गरी स्रोत लुकाउन प्रयत्न गर्ने ।

- यसरी आर्जन गरेको रकमलाई अन्य गैर कानूनी क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): सडक पसलका नक्कली ब्रान्ड र व्यक्तिगत खातामा नगद

हङकङमा एउटा आपराधिक समूहले सडकछेउका पसल र शोरुमबाट नक्कली ब्रान्डका सामान बेच्यो । भन्सार विभागले सन् २०१६ मा ९ जनालाई पक्राउ गरी HKD 5.8 million मूल्यका नक्कली सामान बरामद गर्‍यो । साथसाथै गरिएको वित्तीय अनुसन्धानमा बिक्रीबाट आएको ठूलो नगद समूहका सदस्यका व्यक्तिगत बैंक खातामा जम्मा गरिएको र कुल HKD 5.75 million शुद्धीकरण भएको देखियो । सन् २०१८ मा पाँच जना नक्कली सामानको कसूरमा दोषी ठहर भए; तीमध्ये तीन जनालाई सम्पत्ति शुद्धीकरणमा समेत ११ देखि २६ महिनासम्म कैद भयो र HKD 1.56 million बराबर सम्पत्ति जफत गर्ने आदेश भयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2019, Hong Kong, China – Case Study 1, पृ. १६

(ड) वातावरण सम्बन्धी

अवधारणा

- वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ अनुसार वातावरणको परिभाषा: प्राकृतिक, सांस्कृतिक र सामाजिक प्रणालीहरू, आर्थिक तथा मानवीय क्रियाकलापहरू र यिनका अवयवहरू ती अवयवहरूबीचको अन्तर्क्रिया तथा अन्तरसम्बन्ध ।
- वातावरणलाई प्रतिकूल असर पार्ने गरी गरिएका सम्पूर्ण कसूरहरू जसबाट कुनै पनि अपराधीले सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कार्य गर्दछ भने त्यसलाई वातावरणसम्बन्धी कसूर मानिने ।
- विश्वभर नै अपराधीहरूले आफ्नो वरपरको वातावरणमा रहेको वस्तुहरूको प्रयोग गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कार्यमा संलग्न हुने देखिएको ।
- विश्वभर नै विभिन्न समयमा अपराधीहरूले वातावरण सम्बन्धी कसूर गरेको देखिएको । वातावरणीय कसूरको वास्तविक सुरुवाती समय भने यकीन नभएको । सो कसूर गर्नुको कारणहरूमा गरिबी, कम जोखिम तथा उच्च नाफा, कमजोर संस्थागत सुशासन तथा व्यापक भ्रष्टाचार, नियमनकारी निकायमा खोजतलास तथा अनुसन्धान गर्न कम बजेट विनियोजन हुनु, राजनैतिक हस्तक्षेप तथा नियमनकारी निकायका कर्मचारीहरूमा कमजोर नैतिकता हुनु आदि ।
- वातावरणीय अपराध अन्तर्गत निम्न कार्यहरू समावेश हुने:-
 १. दुर्लभ वन्यजन्तु तथा तिनीहरूको हड्डी, छाला, खागको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा अवैध रूपमा ओसारपसार गर्ने,
 २. बहुमूल्य जडिबुटीहरूको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा अवैध रूपमा ओसारपसार गर्ने,
 ३. ओजोन तहलाई पातलो बनाउने रासायनिक पदार्थहरूको अवैध उत्पादन, ओसार पसार गर्ने,
 ४. अवैध रूपमा बहुमूल्य काठहरूको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय तवरमा अवैध रूपमा ओसारपसार गर्ने,
 ५. अवैध रूपमा खानी तथा खनिज पदार्थहरूको उत्खनन, उत्पादन, खरिद बिक्री तथा ओसारपसार गर्ने,
 ६. अवैध रूपमा वन क्षेत्र फडानी गरी बस्ती विस्तार गर्ने वा जग्गाको चक्काबन्दी गरी बिक्री गर्ने,
 ७. संरक्षित जलचरहरूको अवैध रूपमा ओसारपसार गर्ने,
 ८. पुराना तथा काम नलाग्ने विद्युतीय सामानहरू अवैध रूपमा अन्य मुलुकहरूमा वा मुलुकहरूबाट आयात, निर्यात गर्ने,
 ९. पुराना तथा काम नलाग्ने सामानहरू नदीहरूमा अथवा अन्य ठाँउहरूमा जथाभावी फाल्ने,
 १०. वातावरणलाई असर गर्ने कलकारखानाहरू अवैध रूपमा सञ्चालन गर्ने आदि ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६
वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ मा वातावरणीय अध्ययन, प्रदूषण नियन्त्रण, जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी व्यवस्था, राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षण तथा वातावरण संरक्षण क्षेत्रसम्बन्धी व्यवस्था, जरिवाना तथा क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था । उक्त ऐनअनुसार संक्षिप्त वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदनको विपरीत हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा पाँच लाख रुपैयाँसम्म, प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत प्रतिवेदनको विपरीत हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा दश लाख रुपैयाँसम्म र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई वा स्वीकृत

प्रतिवेदनको विपरीत हुने गरी कुनै प्रस्ताव कार्यान्वयन गरेमा पचास लाख रुपैयाँसम्म जरिवानाको व्यवस्था ।

- वन ऐन, २०७६: यस ऐनको परिच्छेद १५ मा के कस्तो वन सम्बन्धी कसूर गरेमा के कति सजाय हुने भन्ने कुराको व्यवस्था गरिएको,
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९,
- जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६,
- सङ्कटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण ऐन, २०७३,
- जलचर संरक्षण ऐन, २०१७

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- Rio Declaration on Environment and Development, 1992
- United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992
- Kyoto Protocol
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (the 1972 Stockholm Declaration)
- Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer, 1985, and Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, 1987
- Basel Convention on the Control of Transboundary Movements of Hazardous Wastes and their Disposal, 1989
- Convention on Biological Diversity, 1992, and Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, 2000
- United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992 (UNFCCC)
- सङ्कटापन्न जङ्गली वासस्थान तथा जीवजन्तुका प्रजातिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार महासन्धि (साईटीस), १९७३
- विश्व साँस्कृतिक प्राकृतिक सम्पदा संरक्षण महासन्धि १९७२
- फोहोर पदार्थहरू पानी र समुन्द्रमा विसर्जन गरी गरिने प्रदूषण नियन्त्रण सम्बन्धी महासन्धि, १९७२
- जलपन्थीको बसोबास जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय महत्वका सिमसार सम्बन्धी महासन्धि, १९७१ ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **वन तथा भू-संरक्षण विभाग:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण प्रतिवेदन वा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन त्रुटीपूर्ण देखिनु, गलत उद्देश्यले तयार गरेको देखिनु ।
- वन, वातावरण र निकुन्ज सम्बन्धी कसूर गरी सम्पत्ति आर्जन गरेको आशंका रहनु ।
- गैर कानूनी रूपमा प्राकृतिक स्रोतसाधनको दोहन, चोरी निकासी, पैठारी गर्नु ।
- वातावरण विनाश भइरहेको वा वातावरण सम्बन्धी धेरै अपराध हुने ठाँउको व्यक्ति वा व्यवसायीसँग धेरै कारोबार हुनु ।
- कल कारखाना, उद्योग वरपर अत्याधिक वातावरण प्रदूषण हुनु ।
- ढुवानी सम्बन्धी कागजपत्र शङ्कास्पद हुनु ।
- खोला नालाहरुको अत्याधिक दोहन हुनु ।
- अनियमित र असंगत कारोबार धेरै हुनु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- व्यक्तिगत विवरण लुकाउनु, वास्तविक धनीको पहिचान लुकाउनु ।
- सेल कम्पनीहरुबाट रकम स्थानान्तरण हुनु र सोको प्रयोजन नखुल्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- खातामा एकैपटक सामान्य अवस्थामा भन्दा ठूलो मात्रामा आफ्नै देश वा अन्य देशबाट निक्षेप जम्मा हुनु र उक्त रकम एकैपटक भिक्नु ।
- सामाजिक सञ्जालहरुमा वातावरणीय कसूर गरेको विषयमा विभिन्न व्यक्तिहरुको नाममा समाचार आउनु ।
- धातु व्यापारीबाट आफन्तका खातामा भुक्तानी हुनु ॥
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा नाम हुनु ।

विधि (Typologies)

- वातावरण सम्बन्धी कसूर गर्न दुई वा दुई भन्दा बढी व्यक्तिहरुले एउटा च्यानलको विकास गर्ने र उक्त कसूरबाट प्राप्त साधन एक ठाँउबाट अर्को ठाँउसम्म लैजान विभिन्न व्यक्तिहरुको प्रयोग गर्ने ।
- वातावरण विनाश वा अपराधबाट प्राप्त सामानहरुको तस्करी गर्न नक्कली बिल, कागजपत्र बनाई ढुवानी गर्ने ।
- वातावरण मूल्याङ्कन प्रतिवेदन वा प्रारम्भिक वातावरण जाँच प्रतिवेदनमा गलत तथ्य उल्लेख गरी उद्योग सञ्चालन गर्नु, उद्योग सञ्चालन गर्दा भएका वातावरण विनाशको विवरण लुकाउने ।
- वातावरणीय कसूरबाट प्राप्त रकम बैंकिङ्ग प्रणाली, हुण्डी, भौतिक स्थानान्तरणबाट अपराधीहरुले प्राप्त गर्ने ।
- वातावरणसम्बन्धी कसूर गरी आर्जित सम्पत्ति क्यासिनो, मनी चेन्जर आदिको प्रयोग गरी रकम रूपान्तरण गर्ने ।
- नगद एक खाताबाट अर्को खातामा धेरै पटक रकमान्तर गरी स्रोत लुकाउने ।
- कार्बन ट्रेडिङ्गलाई शुद्धीकरणको माध्यम बनाउने ।

केस उदाहरण (Case Example): अवैध सुन उत्खननको आम्दानी घरजग्गा र गाडीमा

मङ्गोलियामा चार जना व्यक्तिले जमिन पुनर्स्थापना (land restoration) गर्ने इजाजतको आडमा अवैध रूपमा सुन उत्खनन गरी बहुमूल्य धातुका व्यापारीलाई बेचे । बिक्रीको भुक्तानी गैरबैंक वित्तीय संस्थामार्फत आफ्ना सम्बन्धित व्यक्तिका बैंक खातामा लिइयो र त्यसपछि धेरै घरजग्गा र सवारी साधन किनियो । कानून कार्यान्वयन निकायको अनुरोधमा FIU ले दिएको वित्तीय जानकारी कसूर पत्ता लगाउन निकै उपयोगी भयो । अनुसन्धानका क्रममा पाँचवटा अपार्टमेन्ट र एउटा गाडी जफत गरियो र कुल करिब USD 190,629 बराबरको अपराधजन्य सम्पत्ति रोक्का भयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 42 (Mongolia), पृ. २६

(ढ) ज्यान लिने तथा अङ्गभङ्ग सम्बन्धी

अवधारणा

- ज्यान लिने अपराधलाई गैर कानूनी र द्वेषभावका साथ मान्छे मार्ने अपराधलाई बुझाउने ।
- अङ्गभङ्ग सम्बन्धी कसूर भन्नाले अर्कोलाई गम्भीर चोट पुऱ्याउने अपराधलाई बुझाउने ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद-१२ अनुसार देहाय बमोजिमको ज्यानसम्बन्धी कसूर गर्न नहुने उल्लेख भएको: ज्यान मार्ने नियतले कुनै काम गर्न नहुने, ज्यान जान सक्ने काम गर्न नहुने, गम्भीर उत्तेजना वा रिसको आवेशबाट ज्यान लिन नहुने, मार्न चाहेको व्यक्ति नमरी अर्को व्यक्ति मरेमा सजाय हुने, लापरवाहीपूर्ण काम गरी ज्यान मार्न नहुने, हेलचक्र्याई गरी ज्यान मार्न नहुने, ज्यान मार्ने उद्योग गर्न नहुने, आफ्नो संरक्षकत्वमा रहेको व्यक्तिलाई फाल्न वा परित्याग गर्न नहुने ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद-१४ अनुसार कसैले कसैलाई जानीजानी कुटपिट गर्दा आँखाको हेर्ने शक्तिहीन गरी वा आँखा फोरी दृष्टिविहीन बनाइदिएमा, नाकको सुँघ्ने शक्ति नाश गरिदिएमा, कानको सुन्ने शक्ति नाश गरिदिएमा, जिब्रोको बोल्ने शक्ति नाश गरिदिएमा, महिलाको स्तन काटिदिएमा, महिलालाई बाँभोपन वा पुरुषलाई पुरुषत्वहीन बनाएमा, मेरुदण्ड, डँडालू, हातखुट्टा वा त्यस्ता अङ्गको जोर्नी भाँची, फोरी, फुकाली बेकम्मा पारिदिएमा, कुटपिटको कारणबाट आफ्नो पेशाको काम गर्न नसक्ने गरी असक्षम बनाइदिएमा अङ्गभङ्गको कसूर गरेको मानिने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- **मुलुकी अपराध संहिता, २०७४:**
 - परिच्छेद-१२: दफा १७७ (१): कसैले कसैको नियतपूर्वक ज्यान मार्न वा ज्यान मार्ने कुनै काम गर्न वा गराउन हुँदैन । दफा १७७ (२) मा उपदफा (१) बमोजिमको कसूर गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई जन्म कैदको सजाय हुने व्यवस्था ।
 - परिच्छेद-१४ मा कुटपिट वा अङ्गभङ्ग सम्बन्धी कसूरको व्यवस्था:-
दफा १९२ मा अङ्गभङ्ग गर्न नहुने: कसैले कसैको अङ्गभङ्ग गर्ने वा गराउन हुँदैन; उक्त कसूर गर्ने व्यक्तिलाई दस वर्षसम्म कैद र एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने व्यवस्था । दफा १९२क.मा तेजाब प्रयोग गरी अङ्गभङ्ग गर्न नहुने व्यवस्था रहेको छ ।
- **सङ्गठित अपराध निवारण ऐन, २०७०:** दफा ७ को उपदफा (२) (क) र (ग) मा विध्वंसात्मक कार्यबाट जिउ ज्यान जाने, अङ्गभङ्ग हुने कार्य गरेमा विध्वंसात्मक कार्यसँग सम्बन्धी कसूरको व्यवस्था ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- आर्थिक लाभ लिने बदनीयतले कसैको ज्यान लिने, अङ्गभङ्ग गर्नु, धाकधम्की दिनु, त्यस्तो षडयन्त्र गर्नु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- मिडियामा कसैले ज्यान लिने तथा अङ्गभङ्ग सम्बन्धी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सम्बन्धका बारेमा समाचार आउनु ।
- ग्राहकको खाता प्रकृतिसँग कारोबार मेल नखानु ।
- ग्राहकको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा नाम रहनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउन एक खाताबाट अर्को खातामा रकम स्थानान्तरण गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- घरजग्गा कारोबारमा असम्बन्धित व्यक्ति प्रवेश गर्नु, सो व्यक्तिको लगानीको स्रोत नखुल्नु ।
- क्यासिनोमा धेरै नगद लिएर खेल खेल्नु, सो नगदको स्रोत खुलाउन नसक्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- डार्क वेबसँग जोडिएका भुक्तानी हुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- ज्यान लिने तथा अङ्गभङ्ग सम्बन्धी कसूर गर्ने कार्यको लागि रकम जुटाउने र विभिन्न माध्यम प्रयोग गरी लक्षित क्षेत्रमा पुर्याउने ।
- कसैको हत्या वा कुटपिट गरे बापत प्राप्त गरेको रकम बिलासिताका वस्तुहरु किन्न प्रयोग गर्ने ।
- ठूला Contract Killer हरूले प्राप्त गरेको रकम Tax Haven र Bank Secrecies भएको देशहरुमा स्थानान्तरण गर्ने ।
- वैध कम्पनी सञ्चालन गरी सो कम्पनीको कारोबारमा ज्यान लिने तथा अङ्गभङ्ग सम्बन्धी कसूर गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति मिसाउने ।
- कसूरबाट प्राप्त रकम बैकिङ प्रणाली, हुण्डी, भौतिक स्थानान्तरण, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार तथा आधुनिक विधिहरुको प्रयोग गरी रकमान्तर गर्ने ।
- गैर कानूनी आर्जनलाई अन्य गैर कानूनी क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।
- वास्तविक धनीको पहिचान लुकाई अन्य कुनै व्यक्तिको नाममा व्यवसाय सञ्चालन गरी सो व्यवसायको आयमा गैर कानूनी कार्य गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति मिसाउने ।

केस उदाहरण (Case Example): हत्या गराउन बिटकोइनमा भुक्तानी: वित्तीय ट्रेलले पत्ता

अमेरिकामा एक महिलाले आफ्नो प्रेमीसँग सम्बन्ध भएकी अर्की महिलाको हत्या गराउन "डार्क वेब"मा भाडाका हत्यारा खोजिन् । उनले बिटकोइन ATM मा कम्तीमा तीन पटक नगद राखेर बिटकोइन किनिन् र करिब USD 10,510 बराबरको बिटकोइन हत्यारा भनिएको व्यक्तिको डिजिटल वালেटमा पठाइन् । ब्लकचेन विश्लेषणबाट उक्त भुक्तानी पहिल्याइयो र सोधपुछमा उनले हत्या गराउन खोजेको स्वीकार गरिन् । सन् २०२४ मा अदालतले उनलाई ९ वर्ष कैद सजाय गर्‍यो । ज्यान मार्ने उद्योगका लागि गरिएको भुक्तानीको वित्तीय ट्रेलबाट पनि अपराध पत्ता लाग्न सक्छ भन्ने यसले देखाउँछ ।

स्रोत: U.S. Department of Justice, U.S. Attorney's Office (Northern District of Texas), press release, 9 May 2024 (dark web murder-for-hire plot sentencing)

(ण) अपहरण, गैर कानूनी थुना वा शरीर बन्धक सम्बन्धी

अवधारणा

- गैर कानूनी थुना भन्नाले कानून बमोजिम बाहेक बदनियतपूर्वक अन्य किसिमले थुनामा राख्न वा राख्न लगाउने; अधिकार प्राप्त व्यक्तिले बाहेक अरू कसैले आवागमनमा अवरोध गर्ने वा गराउने; कानून बमोजिम थुनामा रहेको कुनै व्यक्तिलाई थुनाबाट छाड्न कानून बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट आदेश प्राप्त भएपछि त्यस्तो व्यक्तिलाई थुनाबाट नछाडी थुनी राख्ने; अधिकार प्राप्त अधिकारीले कुनै व्यक्तिलाई थुनामा राख्दा निज थुनिएको कुरा वा थुनिएको ठाउँको जानकारी नहुने वा पत्ता नलाग्ने गरी गोप्य रूपमा थुनामा राख्ने ।
- अपहरण भन्नाले कुनै व्यक्तिलाई बल प्रयोग गरी वा सो प्रयोग गर्ने धम्की दिई, छलकपट गरी वा डरत्रासमा पारी, जोर जुलुम गरी, हातहतियार देखाई वा नदेखाई वा भुक्त्यानमा पारी वा नशालु पदार्थ वा मादक पदार्थ सेवन गराई वा कुनै व्यक्ति यात्रा गरिरहेको सवारी साधन कुनै किसिमले कब्जा वा नियन्त्रणमा लिई वा त्यसउपर कुनै किसिमको नियन्त्रण गरी निजलाई कुनै ठाउँमा लैजाने वा जान बाध्य गराउने कार्य । साथै, कुनै व्यक्तिलाई निजको मञ्जुरी बिना वा बालबालिका वा शारीरिक अशक्तताका कारणले अरूको आश्रयमा बसेको वा मानसिक अस्वस्थताको कारणले होस ठेगानमा नरहेको व्यक्तिलाई निजको बाबु आमा वा संरक्षकको मञ्जुरी बिना वा भुक्त्यानमा पारी जबर्जस्ती कुनै ठाउँमा लगिने कार्यलाई समेत अपहरण भएको मानिने ।
- शरीर बन्धक भन्नाले कसैले कुनै व्यक्तिलाई निजको मञ्जुरी बिना वा बालबालिका र होस ठेगान नभएको व्यक्ति भए निजको आमा, बाबु वा संरक्षकको मञ्जुरी बिना बल प्रयोग गरी वा सोको धम्की दिई, डर त्रास देखाई, जोर जुलुम गरी, हातहतियार देखाई वा नदेखाई छलकपट गरी, भुक्त्यानमा पारी, नशालु वा मादक पदार्थ सेवन गराई, यातायातको साधन वा रहे बसेको ठाउँ कब्जा गरी वा नियन्त्रणमा लिई थुनामा वा नियन्त्रणमा राख्ने कार्य ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४
 - परिच्छेद १५ मा गैर कानूनी थुना सम्बन्धी कसूरका व्यवस्थाहरू रहेको । सोही परिच्छेदको दफा २०० (१) अनुसार कसैले कुनै व्यक्तिलाई कानूनबमोजिम बाहेक बदनियतपूर्वक अन्य कुनै किसिमले थुनामा राख्न वा राख्न लगाउन हुँदैन । दफा २००(२) र (४), २०१(२), २०२(२), २०३ (२) मा सजायको व्यवस्था रहेको र दफा २०४ मा पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराइदिनुपर्ने व्यवस्था रहेको ।
 - परिच्छेद १७ मा अपहरण वा शरीर बन्धक सम्बन्धी कसूरका व्यवस्थाहरू रहेको । दफा २११ मा अपहरण गर्न नहुने, दफा २१२ मा शरीर बन्धक लिन नहुने, दफा २१३ मा अपहरण वा शरीर बन्धक लिएमा हुने सजाय, दफा २१४ मा थप सजाय हुने, दफा २१५ मा दुरुत्साहन दिने वा आदेश दिने वा उद्योग गर्ने वा षडयन्त्र गर्ने व्यक्ति वा मतिथारलाई सजाय हुने र दफा २१७ मा पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराइदिनुपर्ने व्यवस्था रहेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र १९६६ को धारा ९ मा गैर कानूनी थुना सम्बन्धी व्यवस्था रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- आर्थिक लाभ लिने बढनीयतले कसैको ज्यान लिने, अङ्गभङ्ग गर्ने, धाकधम्की दिने, त्यस्तो षडयन्त्र गर्नु ।
- पीडितले ठूलो मात्रामा रकम भिक्नु, स्थानान्तरण गर्नु सोको उद्देश्य स्पष्ट नगर्नु ।
- मिडियामा कसैले ज्यान लिने तथा अङ्गभङ्ग सम्बन्धी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सम्बन्धका बारेमा समाचार आउनु ।
- ग्राहकको खाता प्रकृतिसँग कारोबार मेल नखानु ।
- ग्राहकको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउन एक खाताबाट अर्को खातामा रकम स्थानान्तरण गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न बिना कुनै आधार र कारण एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- घरजग्गा कारोबारमा असम्बन्धित व्यक्ति प्रवेश गर्नु, सो व्यक्तिको लगानीको स्रोत नखुल्नु ।
- कसिनोमा धेरै नगद लिएर खेल खेल्नु, सो नगदको स्रोत खुलाउन नसक्नु ।
- विदेशबाट फर्केका व्यक्ति वा परिवारको नयाँ खातामा देशका विभिन्न ठाउँबाट ठूलो रकम जम्मा हुनु ।
- रकम जम्मा गर्न आउने व्यक्ति डराएको वा आत्तिएको देखिनु ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- मिडियाले अपहरण, गैर कानूनी थुना तथा शरीर बन्धक गर्ने कार्यमा संलग्न भएको भनी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सम्बन्धका बारेमा उल्लेख गर्नु ।

विधि (Typologies)

- अपहरण, गैर कानूनी थुना तथा शरीर बन्धक कसूर गर्ने रकम जुटाउने र कसूरबाट आर्जन गरेको धन विभिन्न माध्यम प्रयोग गरी लक्षित क्षेत्रमा पुर्‍याउने ।
- कसैको अपहरण, गैर कानूनी थुना तथा शरीर बन्धक गरे बापत प्राप्त गरेको रकम बिलासिताका वस्तुहरु किन्न प्रयोग गर्ने ।
- ठूला संगठित समूहहरुले प्राप्त गरेको रकम Tax Haven र Bank Secrecies भएको देशहरुमा

स्थानान्तरण गर्ने ।

- वैध कम्पनी सञ्चालन गरी सो कम्पनीको कारोबारमा अपहरण, गैर कानूनी थुना तथा शरीर बन्धक कसूर गरी आर्जन गरेको सम्पत्ति मिसाउने । उक्त कम्पनीको बिक्री आय र नाफा अस्वाभाविक प्रस्तुत गर्ने ।
- कसूरबाट प्राप्त रकम बैंकिङ्ग प्रणाली, हुण्डी, भौतिक स्थानान्तरण, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार तथा आधुनिक विधिहरूको प्रयोग गरी रकमान्तर गर्ने ।
- गैर कानूनी आर्जनलाई अन्य गैर कानूनी क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।
- वास्तविक धनीको पहिचान लुकाई अन्य कुनै व्यक्तिको नाममा व्यवसाय सञ्चालन गरी सो व्यवसायको आयमा गैर कानूनी आर्जन मिसाउने ।
- अपहरण तथा शरीर बन्धकमा परेको पीडितसँग नगदमा रकम असुल गर्ने र सो रकमलाई Wire Transfers, Third parties Intermediaries, Cash Couriers मार्फत् रकम स्थानान्तरण गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): हत्या गराउन बिटकोइनमा भुक्तानी: वित्तीय ट्रेलले पत्ता: विदेशमा अपहरण, बंगलादेशका खातामा फिरौती

लिवियामा काम गर्ने एक प्रवासी बंगलादेशी स्वदेश फर्की आफ्नो र श्रीमतीको नाममा बैंक खाता खोले, जसमा विभिन्न ठाउँबाट अनलाइनमार्फत ठूलो रकम जम्मा हुन थाल्यो । एक दिन बैंकमा रकम जम्मा गर्न आएका एक व्यक्ति आत्तिएका देखिए र लिवियामा काम गर्ने आफ्नो भाइलाई अपहरण गरी छुटाउन फिरौती मागिएकाले रकम पठाउँदै गरेको बताए । बैंकले STR पठायो । FIU ले विश्लेषण गर्दा अन्य बैंकका तीन खातामा पनि फिरौती जम्मा भएको (एउटा नातेदार र एउटा कर्मचारीको) पत्ता लगाई पाँचै खाता रोक्का गर्‍यो र तुरुन्त कानून कार्यान्वयन निकायलाई जानकारी दियो । उक्त निकायले समूहलाई पक्राउ गरी सम्पत्ति शुद्धीकरणको मुद्दा चलायो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2018, Bangladesh, अनुच्छेद २२०-२२२, पृ. ४०-४१

(त) चोरी डकैती सम्बन्धी

अवधारणा

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद-२० को दफा २४१ मा चोरी भन्नाले कसैले अन्य व्यक्तिको स्वामित्व, कब्जा, नियन्त्रण वा जिम्मामा रहेको चल सम्पत्ति आफ्नो बनाउने, उपभोग गर्ने वा लिन खानका लागि त्यस्तो व्यक्तिको मञ्जुरी बिना बेइमानीका नियतले लिएमा वा स्थान परिवर्तन गरेमा निजले चोरी गरेको मानिने भनेर व्याख्या गरिएको ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद-२० को दफा २४२ ले निम्न कार्यहरूलाई चोरी मानिएको:
 - कुनै सरकारी वा सार्वजनिक सम्पत्ति वा कुनै धार्मिक स्थान वा देवालयको सम्पत्ति चोरी गरेमा,
 - कुनै व्यक्तिलाई मादक पदार्थ खुवाई वा लागू पदार्थ सेवन गराई वा अरू किसिमले बेहोस गराई कुनै सम्पत्ति चोरी गरेमा,
 - भूकम्प, आगलागी, बाढी, हुलदङ्गा वा यस्तै प्रकृतिको अरू कुनै सङ्घाटपन्न स्थिति वा कुनै दुर्घटनाको मौका छोपी कुनै सम्पत्ति चोरी गरेमा,
 - आफू जुन कार्यालय वा व्यक्तिको सेवामा छ त्यस्तो कार्यालय वा व्यक्तिको सम्पत्ति चोरी गरेमा,
 - मानिस वा वस्तु परिवहनको लागि उपयोग भएको कुनै सवारीमा चोरी गरेमा,
- त्यस्तै मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद-२० को दफा २४४ मा कसैले देहाय बमोजिमको चोरी गरेमा निजले डाँका गरेको मानिने भनेर उल्लेख गरिएको:
 - चोरी गर्नाको लागि वा चोरी गर्दा वा चोरी गरेको सम्पत्ति लैजान वा चोरी गरेपछि पक्राउबाट बच्नको लागि कुनै व्यक्तिको ज्यान लिएमा वा निजलाई गम्भीर चोट पुऱ्याएमा वा बाँधछाँद वा थुनछेक गरेमा वा सो कुराको उद्योग गरेमा वा तत्कालै कुनै व्यक्तिको ज्यान लिने वा निजलाई गम्भीर चोट पुऱ्याउने डरत्रास देखाएमा वा जोखिमी हातहतियार साथमा लिई चोरी गरेमा,
 - तत्कालै कसैको ज्यान लिने वा कसैलाई चोट पुऱ्याउने वा नियन्त्रणमा लिने डरत्रास देखाई वा आपराधिक लाभ लिई कुनै रकम वा आर्थिक लाभ प्राप्त गरेमा,
 - बाटो घाटो, एकान्त स्थल वा जङ्गलमा ढुकी डर, त्रास देखाई जोखिमी हातहतियार प्रयोग गरी वा सो प्रयोग गर्ने धम्की दिई वा चोरी गरेमा,
 - तीन जना वा तीन जनाभन्दा बढीको जमात भई चोरी गरेमा ।
- विभिन्न कारणहरूले गर्दा मानिसहरू चोरी डकैती कार्यमा संलग्न हुने गरेको देखिएको । गरिबीको कारणले पनि मानिसहरू चोरी डकैतीमा संलग्न हुने गरेका । यी मानिसहरूले चोरी डकैतीबाट धेरै रकम सङ्कलन गर्ने लक्ष्य नराखी आफ्नो दैनिक जीवन निर्वाहको लागि आवश्यक पर्ने सामानहरू चोर्ने गरेका तर चोरी डकैतीलाई नै पेशागत रूपमा लिनेहरूले भने महँगो सामान तथा वस्तुका धनीहरूको सहमति वा इजाजतबिना नै लिई उक्त सामान तथा वस्तुहरू बजारमा लगी बेच्ने गरेको देखिएको ।
- अविकसित तथा अल्पविकसित देशहरूमा चोरी तथा डकैती सम्बन्धी कसूर गर्न सामान्य हातहतियार तथा साधनहरूको प्रयोग गर्ने तर विकसित तथा विकासोन्मुख देशहरूमा आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग गर्ने गरेको र यसलाई अपराधीहरूले पेशाको रूपमा नै लिने गरेको देखिएको । नेपालमा पनि गरिबीको रेखामुनि रहेको जनसङ्ख्या उच्च भएको हुँदा चोरी तथा डकैतीसम्बन्धी अपराध बढी हुने गरेको देखिएको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- **मुलुकी अपराध संहिता, २०७४:** ऐनमा चोरी डकैतीको परिभाषा, कस्तो कार्य गरेमा चोरी डकैती भएको मानिने तथा कस्तो खालको चोरी डकैतीमा के कति वा कस्तो सजाय हुने भन्ने कुराको बारेमा विस्तृत रूपमा व्यवस्था गरेको पाइएको । उक्त ऐनमा चोरी तथा डकैती सम्बन्धमा निम्न व्यवस्था रहेको :
 - दफा २४१ मा कसैले पनि चोरी गर्न नहुने भनी व्यवस्था रहेको ।
 - दफा २४२ मा विभिन्न खालका चोरीहरूको व्यवस्था गरिएको । यस दफा अनुसार चोरी गरेमा दुई वर्षदेखि सात वर्षसम्म कैद र बीस हजारदेखि सत्तरी हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना र यस दफामा उल्लेख गरेको बाहेक अन्य प्रकृतिको चोरी गरेमा चोरी गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई तीन वर्षसम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने भनी व्यवस्था रहेको ।
 - दफा २४३ मा कसैले पनि नकवजनी चोरी गर्न वा गराउन नहुने र यस्तो कार्यमा गरेमा तीन वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँ देखि पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने व्यवस्था रहेको ।
 - दफा २४४ मा कसैले पनि डाँका गर्न वा गराउन नहुने सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको । यस दफाको उपदफा (२) को खण्ड (क) वा (ख) बमोजिमको कसूर गरेमा सात वर्षदेखि चौध वर्षसम्म कैद र सत्तरी हजार रुपैयाँदेखि एक लाख चालीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने र त्यस्तै खण्ड (ग) र (घ) बमोजिम कसूर गरेमा पाँच वर्षदेखि दस वर्षसम्म कैद र पचास हजारदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने व्यवस्था रहेको ।
 - दफा २४५ मा कसैले पनि चोरीमा प्रयोग हुने औजार लिई हिड्न नहुने र यस्तो कसूर गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई एक वर्षसम्म कैद वा दस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था रहेको ।
 - दफा २४६ मा कसैले पनि बगली मार्न नहुने र यदि कसैले पहिलो पटक यस्तो कार्य गरेमा एक महिनासम्म कैद वा बिगोबमोजिम जरिवाना वा दुवै सजाय हुने र त्यस्तै दोस्रो पटकदेखि पटकै पिच्छे दुई महिनासम्म कैद वा बिगो बमोजिम जरिवाना, कैद वा दुवै सजाय हुने भनी व्यवस्था रहेको ।
 - यस ऐनको दफा २४६ मा थप सजाय गरी क्षतिपूर्ति भराइने र दफा २४७ मा बिगो भराउनु पर्ने र दफा २४८ मा हदम्याद सम्बन्धी व्यवस्था रहेको ।
- **प्रमाण ऐन, २०३१** को दफा ७ मा अदालतले अनुमान गर्न हुने कुराहरूमा अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म कुनै व्यक्तिका साथमा चोरीको सम्पत्ति छ भने सो व्यक्तिले सम्पत्ति चोरेको वा चोरीको भन्ने जानाजानी खरिद गरेको हो भनी अदालतले अनुमान गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको । तर, त्यस्तो व्यक्तिले सो सम्पत्ति आफूकहाँ रहेको कुनै मनासिब कारण देखाएमा वा त्यस्ता व्यक्तिको व्यवसाय वा कारोबारको प्रकृतिको विचार गर्दा सो सम्पत्ति निजले चोरीको हो भन्ने नजानेर पनि निजकहाँ रहन जान सक्ने देखिएमा अदालतले त्यस्तो अनुमान गर्ने छैन भनी उल्लेख भएको ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।

- सरकारी बकिलको कार्यालय: अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- सामाजिक सञ्जालहरूमा चोरी डकैती सम्बन्धी कसूरमा संलग्न रहेको भनी शंकास्पद व्यक्तिहरूको नाममा समाचार प्रकाशन हुनु ।
- चोरी डकैती अत्याधिक हुने क्षेत्रबाट अस्वभाविक रूपमा रकम स्थान्तरण हुनु ।
- उद्देश्य र स्रोत पुष्टी हुने नसकिने कारोबार आन्तरिक रेमिट मार्फत हुनु ।
- ग्राहकको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- रकम जम्मा गर्दा शङ्कास्पद तरिकाले प्रश्न गर्नु ।
- बैंकमा रकम जम्मा गर्न आउँदा डराएको वा आत्तिएको जस्तो देखिनु ।
- रकम जम्मा गरेको दिन वा त्यसको केही दिनमा नै विभिन्न व्यक्तिहरूको नाममा रकम ट्रान्सफर गर्ने गरेको देखिनु ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- स्थिर आय नभएका परिवारका सदस्यले ठूलो विदेशी मुद्रा सटही गर्नु ।
- खातामा एकैपटक सामान्य अवस्थामा भन्दा ठूलो मात्रामा निक्षेप जम्मा हुनु र सोको स्रोत खुलाउन नसक्नु ।

विधि (Typologies)

- चोरी तथा डकैती कसूरलाई पेशागत रूपमा परिणत गर्ने गरेको देखिएको र सोही कार्यबाट अपराधीहरूले आफ्नो जीवन निर्वाह गर्ने ।
- चोरी डकैतीमा अपराधीहरूले आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोग गर्न सुरु गरेको देखिएको । जस्तै बैंकिङ्ग सफ्टवेयर ह्याक गरी विभिन्न खातावालाहरूको रकम आफ्नो खातामा जम्मा गर्ने, मानिसहरूले सामाजिक मिडियाहरूमा राखेको यात्रा सम्बन्धी जानकारीबाट निजको घरमा गई सामानहरू चोरी गर्ने आदि ।
- चोरी तथा डकैतीबाट प्राप्त गरेको रकम अपराधीहरूले दैनिक जीवन निर्वाह गर्न प्रयोग गर्ने, यदि चोरीबाट प्राप्त गरेको रकमको मात्रा धेरै भएमा बैंकिङ्ग च्यानलमा जम्मा गर्ने, यदि कसूर गर्न एक भन्दा बढी व्यक्तिहरू संलग्न भएका रहेछन् भने बैंकिङ्ग च्यानलमा जम्मा गरेको रकम बैंकिङ्ग प्रणालीबाट नै निजहरूको खातामा रकम जम्मा गरिदिने, हुण्डी वा भौतिक स्थानान्तरणबाट अन्य अपराधीहरूले रकम प्राप्त गर्ने ।
- चोरी तथा डकैती गर्ने रकम जुटाउने र कसूरबाट आर्जन गरेको धन विभिन्न माध्यम प्रयोग गरी लक्षित क्षेत्रमा पुर्‍याउने ।
- चोरी तथा डकैतीबाट प्राप्त नगद Wire Transfers, Third parties Intermediaries, Cash Couriers मार्फत् रकम स्थानान्तरण गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): चोरीको डलर सटही गरी गाडी खरिद

सन् २०२२ अगस्टमा मङ्गोलियामा दुई व्यक्तिले एउटा अपार्टमेन्टमा पसी USD 120,000 नगद, सुनको बिस्कुट, घडी, हीराजडित औँठी, गरगहना र अन्य बहुमूल्य सामान चोरे । चोरीको रकम लुकाउन एक चोरकी श्रीमती र सासूले चोरीका अमेरिकी डलरको केही भाग गैरबैंक वित्तीय संस्थामा साटे र त्यसबाट एउटा गाडी किने । अनुसन्धानका क्रममा USD 89,000 नगद र उक्त गाडी बरामद गरी रोक्का गरियो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 45 (Mongolia), पृ. ३७

(थ) तस्करी (भन्सार, अन्तःशुल्क तथा करसहित) सम्बन्धी

अवधारणा

- सामान्य रूपले एक देशबाट अर्को देशमा अवैध तरिकाले सरसामान पैठारी गर्ने कार्यलाई तस्करी भन्ने गरिन्छ ।
- कुनै पनि वस्तुलाई अर्को देशबाट आयात गर्दा लाग्ने करलाई भन्सार भन्ने गरिन्छ ।
- सरकारबाट देशमा उत्पादित तथा विदेशबाट आयात गरेको वस्तु र सेवा उत्पादन गर्दा वा बिक्री गर्दा लगाइने करलाई अन्तःशुल्क भन्ने गरिन्छ ।
- कर मूलतः दुई प्रकारका हुन्छन् जसलाई प्रत्यक्ष कर (जस्तै आयकर, सम्पत्ति कर, इत्यादि) र अप्रत्यक्ष कर (बिक्री कर, सेवा कर, मूल्य अभिवृद्धि कर इत्यादि) भनिन्छ ।
- चोरी निकासी भन्नाले भन्सार महसुल लाग्ने मालवस्तु भन्सार महसुल नतिरी, लुकाई छिपाई वा बाटो छली वा भन्सार महसुल नलाग्ने मालवस्तु भए भन्सार ऐन बमोजिम घोषणा नगरी नेपाल बाहिर लैजाने कार्य । चोरी पैठारी भन्नाले भन्सार महसुल लाग्ने मालवस्तु भन्सार महसुल नतिरी, लुकाई छिपाई वा बाटो छली वा भन्सार महसुल नलाग्ने मालवस्तु भए भन्सार ऐन बमोजिम घोषणा नगरी नेपालभित्र ल्याउने कार्य ।
- राजस्व भन्नाले प्रचलित सङ्घीय कानून बमोजिम नेपाल सरकारलाई तिर्नु वा बुझाउनु पर्ने भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क, आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर सम्भन्धनु पर्छ र सो शब्दले प्रचलित सङ्घीय कानून बमोजिम लाग्ने अन्य कर तथा गैर कर राजस्वलाई समेत जनाउँछ ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

भन्सार ऐन, २०८२: उक्त ऐनमा भन्सार प्रशासन तथा भन्सार क्षेत्र, वाहनको आगमन, प्रस्थान, घोषणा, जाँच र जाँचपास, भन्सार मूल्य निर्धारण, वस्तुको वर्गीकरण तथा महसुल निर्धारण, खानतलासी, कब्जा, पक्राउ तथा जफत, भन्सार वेयर हाउस, वस्तुको आन्तरिक परिवहन र अन्तर्राष्ट्रिय पारवहन, शीघ्र जाँचपास तथा हुलाकबाट गरिने निकासी वा पैठारी, पूर्वादेश, कसूर र सजाय सम्बन्धी व्यवस्था, मुद्दाको अनुसन्धान, तहकिकात र दायरी मुद्दाको कारबाही, निर्णय र कार्यान्वयन, जफत वा खरिद गरिएका वा कब्जामा लिइएका वस्तुको व्यवस्थापन, प्रशासकीय पुनरावलोकन तथा पुनरावेदन, भन्सार जाँचपास प्रतिनिधि, जाँचपासपछिको परीक्षण तथा पुनः परीक्षण, महसुल तथा जरिवाना फिर्तासम्बन्धी व्यवस्था रहेको ।

- **भन्सार महसुल ऐन, २०८१ :** उक्त ऐनमा निकासी वा पैठारी हुने प्रत्येक वस्तुमा भन्सार महसुल असुल गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था रहेको ।
- **मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२:** उक्त ऐन अनुसार नेपाल भित्र आपूर्ति भएका वस्तु वा सेवामा, नेपाल भित्र आयात गरिएको वस्तु वा सेवामा, नेपाल बाहिर निर्यात गरिएको वस्तु वा सेवामा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने । ऐन अनुसार कर अधिकृतले कर निर्धारण गर्न सक्ने, कर असुली गर्न सक्ने, जाँच तथा परीक्षण गर्न सक्ने, महानिर्देशकको स्वीकृति लिई थुनामा राख्न वा कब्जा गर्न वा धरौट माग गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको । यस ऐन बमोजिमको मुद्दामा राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन लाग्ने ।
- **निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३:**
 - ऐनले निकासी पैठारी मनाही वा नियन्त्रण गर्ने नेपाल सरकारलाई अधिकार प्रदान गरेको ।

- ऐनको दफा ५ अनुसार सूचित आदेश बमोजिम नियन्त्रण वा मनाही गरिएको वस्तु वा नियम बमोजिम निकासी वा पैठारी गर्न जारी गरिएको इजाजतपत्रमा तोकिएको वस्तु वा त्यसको मूल्य वा परिमाणमा मनासिब कारण बिना फरक पारी कसैले कुनै वस्तु निकासी वा पैठारी गरेमा त्यसरी निकासी वा पैठारी गरेको वस्तु जफत गरी निजलाई सो वस्तुको मूल्य बराबर जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था ।
- यस ऐन बमोजिमको कसूर सम्बन्धी मुद्दाको शुरु कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार सम्बन्धित भन्सार अधिकृतलाई हुनेछ र निजको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले पैतिस दिनभित्र राजस्व न्यायाधिकरणमा पुनरावेदन दिन सक्ने व्यवस्था ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको ऐन, २०८० बाट “व्यापार सहजीकरण तथा पारदर्शीता इकाई” गठन भएको ।

➤ राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२

दफा ४ अनुसार कुनै पनि व्यक्तिले देहायको कुनै कार्य गरेमा राजस्व चुहावटको कसूर गरेको मानिने:

- (क) कम राजस्व तिर्ने वा राजस्व नतिर्ने उद्देश्यले गलत वा भुट्टा लेखा, विवरण वा कागजात प्रस्तुत गरी वा नगरी प्रचलित कानून बमोजिम तिर्नु वा बुझाउनु पर्ने राजस्व नतिरे वा नबुझाएमा वा तिर्नु वा बुझाउनु पर्ने राजस्व भन्दा घटी राजस्व तिरेमा वा बुझाएमा ।
- (ख) कुनै पनि मालवस्तुको निकासी पैठारी गर्दा सम्बन्धित भन्सार कार्यालयमा प्रचलित कानून बमोजिम तिर्नु वा बुझाउनु पर्ने राजस्व नतिरी वा नबुझाई राजस्व छलेमा वा छल्ने प्रयत्न गरेमा ।
- (ग) कुनै व्यक्तिले अन्य कुनै व्यक्तिको नामबाट कुनै उद्योग, व्यापार वा व्यवसाय गरी कुनै वस्तु निकासी वा पैठारी गरेमा वा कुनै विदेशी कम्पनी वा संस्थाको एजेन्ट भएमा सो कुरा नदेखाई प्रचलित कानून बमोजिम तिर्नु वा बुझाउनु पर्ने राजस्व नतिरी वा नबुझाई राजस्व छलेमा ।
- (घ) राजस्व तिर्नु, बुझाउनु वा दाखिल गर्नु पर्ने कार्यालय वा सो कार्यालयको कर्मचारीको कार्यमा अनधिकार बाधा उत्पन्न गरेमा वा त्यस्तो कार्यालय वा कर्मचारीलाई अनुचित प्रभावमा पारी आफूले तिर्नु बुझाउनु पर्ने राजस्व नतिरेमा वा जति तिर्नु पर्ने हो सो भन्दा कम रकम तिरेमा वा त्यस्तो कुनै कार्य गर्ने गराउने प्रयत्न गरेमा ।
- (ङ) राजस्व बुझाउनु पर्ने कार्यालयको कर्मचारिसँग मिलोमतो गरी वा नगरी नेपाल सरकारलाई कानून बमोजिम तिर्नु बुझाउनु पर्ने राजस्व रकममा हेरफेर वा परिवर्तन गरेमा वा राजस्व बुझाएको देखिने गलत वा भुट्टा लिखत तथा कागजात तयार गरेमा वा पेस गरेमा ।
- (च) राजस्व बुझाउने प्रयोजनको लागि घोषणा गरिनु पर्ने वा देखाउनु पर्ने कुनै आय, घर जग्गा वा अन्य सम्पत्ति वा सामानको मूल्य घटी वा बढी हुने गरी हिसाब वा कागजात तयार गरी पेस गरेमा ।
- (छ) कसैले कुनै मालवस्तु चोरी निकासी वा चोरी पैठारी गरेमा, पैठारीकर्ता वा भन्सार एजेण्टले एउटा मालवस्तुलाई अर्कै मालवस्तु भनी वा एक प्रकारको पदार्थबाट निर्मित मालवस्तुलाई अर्कै प्रकारको पदार्थबाट निर्मित मालवस्तु भनी वा मालवस्तुको प्रकृति, भौतिक विशेषता, चारित्रिक गुण, नाप, आकार, गुणस्तर र मूल्य फरक पारी घोषणा गरेमा वा कुनै मालवस्तु घोषणा नै नगरेमा ।
- (ज) कुनै व्यक्तिले आय लुकाई निजको आयभन्दा खर्च र सम्पत्ति बढी भएको देखिएमा ।

- (भ) प्रचलित कानून बमोजिम तिर्नु वा बुझाउनुपर्ने राजस्व नतिर्ने वा कम तिर्ने नियतले अन्य कुनै काम गरे वा गराएमा ।
- (ज) माथिका खण्डमा उल्लिखित काम कारबाही गर्न गलत वा भुट्टा परामर्श दिएमा ।

- **अन्तःशुल्क ऐन, २०५८:** ऐनमा अन्तःशुल्क लाग्ने, अन्तःशुल्क निर्धारण तथा असुली, अन्तःशुल्क बुझाउने दायित्व, अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तुको बिक्री वितरणमा नियन्त्रण, अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु वा सेवाको मूल्य निर्धारण, इजाजतपत्र नलिई कसैले पनि अन्तःशुल्क लाग्ने वस्तु उत्पादन, पैठारी, बिक्री वा सञ्चय गर्न वा अन्तःशुल्क लाग्ने सेवा कसैलाई प्रदान गर्न नहुने व्यवस्था रहेको । ऐनले अन्तःशुल्क अधिकृतले अन्तःशुल्क निर्धारण गर्न सक्ने, अन्तःशुल्क छल्ने योजना विरुद्धको व्यवस्था, खानतलासी, कब्जा वा गिरफ्तार गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको । अन्तःशुल्क अधिकृतलाई सम्बन्धित व्यक्तिलाई भिकाउने, बयान गराउने, प्रमाण बुझ्ने र लिखतहरू पेस गर्न लगाउने, थुनामा राख्ने वा जमानीमा छोड्ने सम्बन्धमा प्रचलित कानून बमोजिम अदालतलाई भए सरहको अधिकार हुने व्यवस्था रहेको ।
- **आयकर ऐन, २०५८:** उक्त ऐनमा करको आधार, आयको गणना, छुट हुने रकमहरू र अन्य छुटहरू, कट्टी हुने रकमहरू, कर लेखाङ्कन र समय, रकमहरूको परिमाणीकरण, बाँडफाँट र चारित्रीकरण, सम्पत्ति र दायित्वबाट प्राप्त खुद लाभको निर्धारण, अन्तर्राष्ट्रिय कर, करको भुक्तानी, आय विवरण र कर निर्धारण, कर सङ्कलन, मिनाहा र फिर्ता, पुनरावलोकन र पुनरावेदन, कसूर तथा सजाय सम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेको ।
- **राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१:** राजस्व सम्बन्धी न्याय व्यवस्था सुधार गर्न बनेको ऐन । यस ऐनमा राजस्व न्यायाधिकरणको स्थापना तथा गठन, न्यायाधिकरणको अधिकारक्षेत्र, सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने लगायतको व्यवस्थाहरू रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **आन्तरिक राजस्व विभाग:** विभाग अन्तर्गत ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय, करदाता सेवा कार्यालय र आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरू रहेको ।
- **भन्सार विभाग:** उक्त विभाग अन्तर्गतको भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय, भन्सार कार्यालय, छोटी भन्सार कार्यालयहरूले विभिन्न सेवा प्रवाह गर्ने । तस्करीबाट हुने करछली समेत अनुसन्धान गर्ने ।
- **राजस्व न्यायाधिकरण:** राजस्वसँग सम्बन्धी विभिन्न मुद्दाहरूमा न्यायनिरूपण गर्ने निकाय ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **सरकारी वकिल कार्यालय :** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- भन्सार नाका भन्दा बाहिरबाट मालवस्तु चोरी पैठारी गरी अवैध रूपमा बिक्री वितरण गर्नु ।
- LC लगायतको Financial Instruments को सबै data नहुनु, data भर्ने ठाँउ खाली हुनु । LC अनुसारको सामान नहुनु ।
- Bill of Lading, Invoice मा उल्लेख गरिएको सामान र त्यसको परिमाणसँग कारोबारको मेल नखानु ।

- सामान आयात वा निर्यातको Route अस्वाभाविक हुनु ।
- Informal कारोबार धेरै हुनु ।
- बैंक स्टेटमेन्ट र कर चुक्ताको लागि पेस गरेको करोबार विवरण मेल नखानु ।
- सर-समानको मूल्य अस्वाभाविक रूपमा घटबढ हुनु ।
- देशमा खपत हुने भन्दा बढी वस्तु आयात हुनु ।
- देशमा उत्पादन नहुने वस्तु धेरै मात्र निर्यात हुनु ।
- खातावालाले Wire Transfer को Originator, Beneficiary र Purpose खुलाउन नसक्नु ।
- असम्बन्धित क्षेत्र वा देशसँग व्यावसायिक सम्बन्ध देखिनु ।
- High Risk देशसँग व्यावसायिक सम्बन्ध देखिनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- भुक्तानी सेवा प्रदायक वा एजेन्टको खातामा व्यवसायभन्दा धेरै ठूलो नगद जम्मा हुनु ।
- जम्मा भएलगत्तै धेरै एजेन्टमार्फत रकम भिक्किनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- ग्राहकले प्रज्ञानपत्र फिर्ता नबुझाउनु तथा भन्सारसम्बन्धी अन्य कागजात नबुझाउनु ।

विधि (Typologies)

- भन्सार विन्दुबाट सामान पैठारी गर्दा मालवस्तुको वर्गीकरण, मूल्याङ्कन, परिमाण, गुणस्तर र उत्पत्तिको देश समेत गलत घोषणा गरी महसुल चुहावट गर्ने ।
- पैठारी हुने सामानको न्यून मूल्य घोषणा गरी वास्तविक कारोबार रकम नदेखाई राजस्व चुहावट गर्ने ।
- विभिन्न Carrying फर्महरुबाट विदेशबाट मालसामान आयात गर्ने र त्यसरी आयातित मालसामानको विजक वास्तविक खरिदकर्तालाई जारी नगरी असम्बन्धित व्यक्ति फर्मको नाममा जारी गरी आयकर र मूल्य अभिवृद्धि करमा चुहावट गर्ने ।
- वास्तविक आयभन्दा बढी करोबार देखाउने ।
- उही प्रकृतिको अन्य संस्थाको भन्दा आय अस्वाभाविक बढी देखाउने ।
- आयात तथा निर्यात गर्दा Under Invoicing तथा Over invoicing गर्ने ।
- नक्कली अन्तशुल्क स्टीकर प्रयोग गर्ने, नक्कली बिल बीजक प्रयोग गर्ने ।
- Free Trade Zones, कम नियमन हुने देशसँग व्यापारिक सम्बन्ध स्थापना गर्ने ।
- विदेशमा Shell Company स्थापना गरी सोही कम्पनीसँग नक्कली आयात निर्यात कारोबार देखाउने; आयात निर्यातमा कमसल सामान, थोरै सामानको कारोबार गर्ने ।
- तस्करीबाट ल्याएको सामानलाई बिना भ्याट बिल बिक्री गर्नु र अन्य नगदमा आधारित व्यवसायमा सो आम्दानीलाई मिसाउने ।
- तस्करीको सामानको आय व्यायको हिसाब भिन्न खातामा राख्ने, सोको कारोबार कम्पनी वा व्यवसायको खाता किताबमा उल्लेख नगर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): भुक्तानी सेवा प्रदायकको एजेन्ट सञ्जालबाट सुन तस्करीको भुक्तानी (नेपाल)

नेपालमा इजाजतप्राप्त एउटा भुक्तानी सेवा प्रदायक (PSP) को एजेन्ट सञ्जाल अवैध व्यापार र हुण्डीको भुक्तानीमा दुरुपयोग भएको पाइयो । एजेन्टहरूले PSP का बैंक खातामा ठूलो परिमाणमा नगद जम्मा गर्थे (एकै पटक रु. ९५ करोड जम्मा गरिएको अभिलेखसमेत देखियो) र सो रकम एजेन्ट सञ्जालमार्फत भिक्तित्थ्यो । यसरी अवैध रूपमा पैठारी गरिएको सुनको अबौं रुपैयाँको भुक्तानी हिसाब मिलान गरिएको थियो । यस सम्बन्धमा अबौं रुपैयाँको अवैध सुन भुक्तानीसम्बन्धी मुद्दा अदालतमा दायर भएको छ ।

स्रोत: FIU-Nepal Annual Report 2023/24, Chapter 08 – Recent Trends and Typologies, (j) Use of New Payment Technologies, पृ. ८४-८५

(द) कर (प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष समेत) सम्बन्धी

अवधारणा

- जनहित कार्यका लागि जनताद्वारा अनिवार्य रूपमा सरकारलाई बुझाउने रकमलाई नै कर भन्ने गरिएको । करलाई मुख्यतया: प्रत्यक्ष कर र अप्रत्यक्ष कर गरी दुई वर्गमा विभाजन गर्ने गरिएको ।
- अन्य व्यक्तिबाट असुल एवम् सङ्कलन गर्न नपाउने गरी सम्बन्धित व्यक्तिले नै तिर्नु बुझाउनु पर्ने करलाई प्रत्यक्ष कर भन्ने गरिएको । जस्तै: आय कर, सम्पत्ति कर, उपहार कर, व्याज कर, सवारी साधन कर, बहाल कर, घरजग्गा कर आदि ।
- अन्य व्यक्तिबाट असुल एवम् सङ्कलन गर्ने गरी लगाइएको करलाई अप्रत्यक्ष कर भन्ने गरिएको । जस्तै: बिक्री कर, मनोरन्जन कर, यात्रु कर, होटल कर, आयात निर्यात कर, अन्तःशुल्क कर, मूल्य अभिवृद्धि कर, भन्सार कर आदि ।
- नेपालमा किरात कालदेखि, चीन र भारतमा भण्डै ३,००० वर्ष अघिदेखि नै कर लगाउने प्रचलन रहेको । प्राचीन कालमा राजदरबार र युद्धको खर्च व्यवस्थापनको लागि परम्परागत ढङ्गले कर लगाउने गरेको ।
- प्राचीन कालमा कर छलीको सम्भावना अत्यन्त न्यून रहेको तर औद्योगिक क्रान्ति पश्चात् व्यापार, उद्योग एवम् विभिन्न पेशा व्यावसाय लगायत वित्तीय एवम् सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएको व्यापक विस्तार, विकास एवम् कारोबारको जटिलतासँगै कर छली र सम्पत्ति शुद्धीकरण जस्ता आर्थिक आपराधिक गतिविधिहरूको पनि उल्लेख्य मात्रामा वृद्धि हुन गएको ।
- UNODC को अनुमान अनुसार विश्वमा प्रतिवर्ष कुल ग्राहस्थ उत्पादनको २ देखि ५ प्रतिशतसम्म कर छली र सम्पत्ति शुद्धीकरणमार्फत् क्षति हुने गरेको ।
- नामुद अमेरिकी ग्याङ स्टार लिडर Al Capone का विरुद्धमा आपराधिक कार्यबाट अकुत सम्पत्ति आर्जन गरे बापत कर छलीसम्बन्धी २२ वटा र गैर-कानूनी गतिविधि सम्बन्धी ५,००० वटा मुद्दा परेकोमा कर छलीसम्बन्धी ५ वटा मुद्दा मात्रै प्रमाणित भएको ।
- नेपालमा पनि ठूला व्यापारीहरूका विरुद्ध भ्याट र कर छलीसम्बन्धी मुद्दाहरू पर्ने गरेकोमा श्री डिप्टिलरीका मालिकहरूका विरुद्ध पनि रु. १ अर्बभन्दा बढी कर छलेको मुद्दा परी अन्ततः कम्पनी नै बन्द भएको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- **आय कर ऐन, २०५८:** दफा ११७, ११८, ११९, १२० र १२१ मा कागजात नराखेमा वा विवरण वा आय विवरण दाखिला नगरेमा, किस्ताबन्दीमा दाखिला गर्नेले अनुमानित कर कम हुने गरी बुझाएमा, भुठा विवरण दाखिला गरेमा, कर नबुझाएमा व्याज र शुल्क बुझाउनु पर्ने व्यवस्था रहेको र दफा १२३, १२४, १२५, १२६, १२७ र १२८ मा कर नतिर्ने, भुठा विवरण दिने, अनुचित प्रभाव पार्ने, मतियार र ऐनको पालना नगर्नेलाई जरिवाना र कैद सजायबारे व्यवस्था गरिएको ।
- **मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२:** दफा २९ मा मूल्य अभिवृद्धि करसम्बन्धी सामान्य कसूर गर्ने व्यक्तिलाई पटकै पिच्छे तोकिए बमोजिमको जरिवाना र जालसाजी, भुठा लेखा राख्ने, कर छली गर्ने जस्ता जटिल प्रकृतिका कसूर गर्ने व्यक्तिलाई कर बिगोको शतप्रतिशत जरिवाना वा छ महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय हुन सक्ने व्यवस्था रहेको ।

- **भन्सार ऐन, २०८२:** दफा ७० मा भन्सार सम्बन्धी कानूनको विपरीत मालवस्तु चोरी निकासी वा पैठारी गर्ने व्यक्तिलाई मालवस्तु बमोजिमको जरिवाना र अधिकतम ५ वर्षसम्म कैद सजाय हुन सक्ने व्यवस्था रहेको ।
- **मदिरा ऐन, २०३१**
- **अन्तःशुल्क ऐन, २०५८:** दफा १६ मा अन्तःशुल्क सम्बन्धी कसूर गर्नेलाई बिगो जफत गरी बिगो बमोजिम जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुन सक्ने व्यवस्था रहेको ।
- **राजस्व न्यायाधीकरण ऐन, २०३१**
- **भन्सार महसुल ऐन, २०८१**

संस्थागत संरचना

- **आन्तरिक राजस्व विभाग:** विभाग अन्तर्गत ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय, करदाता सेवा कार्यालय र आन्तरिक राजस्व कार्यालयहरू रही विभिन्न सेवा प्रवाह गर्ने । राजस्व चुहावट तथा करछली सम्बन्धी अनुसन्धान समेत गर्ने ।
- **भन्सार विभाग:** उक्त विभाग अन्तर्गतको भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय, भन्सार कार्यालय, छोटी भन्सार कार्यालयहरूले विभिन्न सेवा प्रवाह गर्ने ।
- **राजस्व न्यायाधिकरण:** राजस्व सम्बन्धी मुद्दाको न्यायनिरूपण गर्ने निकाय ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।

Red Flags

- व्यक्ति वा संस्थाका बारेमा राजस्व छली तथा वित्तीय अपराध गरेको उजुरी प्राप्त हुनु ।
- व्यक्ति वा निजका परिवारका सदस्यहरूका नाममा रहेका बैंक खाताहरूमा निजको व्यावसायिक कम्पनीको कारोबारभन्दा उच्च वा औचित्य पुष्टि नहुने गरी अस्वाभाविक रूपले उच्च परिमाणमा कारोबार हुनु ।
- फर्म वा कम्पनीसँग सम्बन्धित कारोबारहरू व्यक्तिको खातामार्फत बारम्बार परिचालन हुनु ।
- व्यापार व्यावसायमा संलग्न व्यक्तिको खातामा नियमित रूपमा दैनिक कारोबार हुने तर कारोबारको उद्देश्य तथा प्रयोजन स्पष्ट नहुनु ।
- आय विवरण र वित्तीय विवरण नबुझाउनु ।
- फर्म वा कम्पनीका सञ्चालक र उच्च व्यवस्थापनका पदाधिकारीहरू आपराधिक गतिविधिमा संलग्न सूचीमा हुनु ।
- फर्म वा कम्पनीको ठेगाना बिना कारण बारम्बार परिवर्तन हुनु ।
- व्यवसाय दर्ता नगरी नगदमा कारोबार गर्नु ।
- न्यून नाफा भएको वा नाफा र घाटा नभएको आयकर विवरण र वित्तीय विवरण नियमित रूपमा बुझाउनु ।
- व्यवसाय सञ्चालनलाई सहयोग हुने खालका घरभाडा, सञ्चार सेवा, बिजुली, पानीजस्ता नियमित प्रकृतिका खर्चहरू भएको नदेखिनु ।

- फर्म वा कम्पनीको बैंक खातामा हुने गरेको कारोबारको तुलनामा वित्तीय विवरणमा देखाएको नाफा रकमको परिमाण न्यून हुनु ।
- व्यवसायसँग असम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग नियमित कारोबार हुनु ।
- एकै व्यक्ति कम्पनीको प्रबन्धक, म्यानेजर, स्टाफको रूपमा कारोबार गरेको पाइनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- व्यावसायिक कारोबारका लागि व्यक्तिगत बचत खाता प्रयोग
- ठूलो आम्दानी कर विवरणमा नदेखिनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- आय कर छुट र खर्च एवम् कर सम्बन्धी विभिन्न सरकारी छुटहरूको गलत प्रयोग गर्ने ।
- कम्पनीको शेयर हस्तान्तरण हुँदा यथार्थ कारोबार रकम घोषणा नगर्ने र आयकर ऐन बमोजिमको पूँजीगत लाभकर र स्वामित्व परिवर्तन बापतको कर दायित्व पालना नगरी राजस्व चुहावट गर्ने ।
- निर्माण सामग्रीहरू विशेष गरी ढुङ्गा, बालुवा, रोडा तथा ईटाको कारोबारमा विजक जारी नगर्ने तथा वास्तविक कारोबार भन्दा न्यून घोषणा गरी राजस्व चुहावट गर्ने ।
- शहरी क्षेत्रका घरजग्गा कारोबार, जग्गा किनबेच र प्लटिङ जस्ता व्यावसायिक क्रियाकलापहरूमा वास्तविक कारोबार मूल्य घोषणा नगरी हुने कर तथा गैरकर राजस्व चुहावट गर्ने ।
- ठूला परियोजना, ठूला पूर्वाधार आवश्यक पर्ने व्यवसायहरूमा पूर्वाधार निर्माणमा नक्कली विजकको प्रयोग, अवास्तविक खर्च दावी लगायतका माध्यमबाट सम्पत्तिको बढी पुँजीकरण देखाई हुने आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्व चुहावट गर्ने ।
- अनलाइनबाट हुने कारोबारहरू र विदेशबाट प्राप्त हुने आयलाई कर प्रयोजनको लागि घोषण नगरी चुहावट गर्ने ।
- बहुराष्ट्रिय कम्पनिहरूमा आयकर दायित्व घटाउने उद्देश्यले मूल्य हस्तान्तरण, व्यवस्थापन शुल्क लगायतका अप्रत्यक्ष माध्यमबाट मुनाफा फिर्ता तथा अन्य तवरबाट राजस्व चुहावट गर्ने ।
- व्यावसायिक कारोबारमा यथार्थ मूल्यमा विलविजक जारी नगर्ने तथा विजक नै जारी नगरी आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर छली गर्ने ।
- अन्य व्यक्तिको नाममा फर्म तथा कम्पनिहरू खडा गरी नक्कली मूल्य अभिवृद्धि कर विजक जारी गरी विभिन्न फर्म तथा कम्पनिहरूलाई विक्री गर्ने र यस्ता नक्कली कर विजक प्रयोग गरी मूल्य अभिवृद्धि कर कट्टी लिने तथा आयकरतर्फ खर्च कट्टी दावी गरी राजस्व चुहावट गर्ने ।
- सेवा क्षेत्र विशेष गरी होटल, अस्पताल, शैक्षिक संस्था तथा मेडिकल कलेजहरूले विलविजक जारी नगर्ने, वास्तविक विक्री आय नदेखाउने ।
- लेखा एवम् वित्तीय अभिलेखहरूको भुटो विवरण तयार गर्ने ।
- वित्तीय कारोबारहरूको अधिक वा न्यून विवरण तयार गर्ने ।
- कृत्रिम व्यक्तिको नाममा बैंक खाता खोल्ने, सम्पत्ति वा व्यवसाय दर्ता गर्ने ।
- Transfer Pricing (Offshore वित्तीय केन्द्रहरूमा मुनाफा ट्रान्सफर गर्ने) प्रयोग गर्ने ।
- लेजर खाता, नाफा नोक्सान हिसाब, बासलात जस्ता वित्तीय विवरणमा न्यून आय देखाउने ।
- व्यवसाय दर्ता नगरी व्यक्तिले व्यापारिक कारोबार गर्ने र कर नतिर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): व्यवसायको रकम बचत खातामा: कर छलीको आशङ्का (नेपाल)

एक ग्राहकले विदेशबाट टेलिक्समार्फत आएको करिब रु. ९० लाख (करिब USD 75,000) आफ्नो बचत खातामा लिए। त्यसपछि उक्त रकम चल्ती खातामा सारेर अर्को देशबाट कोभिड-१९ सम्बन्धी स्वास्थ्य सामग्री (मास्क, थर्मोमिटर आदि) खरिद गर्न टेलिग्राफिक ट्रान्सफर गरे। व्यवसायको रकम बचत खातामा लिइएको, व्यवसाय दर्ता नभएको र सो सम्बन्धमा समाचार आएको देखिएपछि बैंकले STR पठायो। FIU ले कर छलीको आशङ्का गरी आन्तरिक राजस्व विभागलाई जानकारी पठायो।

स्रोत: FIU-Nepal Annual Report 2023/24, Chapter 08 – Recent Trends and Typologies, (e) Tax Evasion, पृ. ८३

(ध) आपराधिक लाभ (एक्स्टर्सन) सम्बन्धी

अवधारणा

- बल प्रयोग गरी, डर, धम्की देखाई कसैबाट बदनियतपूर्वक लाभ लिने कार्यलाई आपराधिक लाभ (एक्स्टर्सन) भनिने ।
- सङ्गठित अपराध निवारण ऐन, २०७० अनुसार कसैले नियतपूर्वक कुनै व्यक्तिलाई निजको वा अरु कसैको जीउ ज्यान वा सम्पत्तिमा कुनै क्षति पुर्याउने डर त्रासमा पारी निजबाट बेइमानीपूर्वक आफ्नो वा अरु कसैको लागि नगदी, जिन्सी वा अन्य कुनै लाभ उठाएमा वा त्यस्तो लाभ उठाउने नियतले कुनै काम गरे वा गराएमा वा निजलाई कुनै काम गर्नबाट रोकेमा आपराधिक लाभ लिएको मानिने ।
- कसैले कुनै व्यक्तिलाई निजको वा अरु कसैको कुनै क्षति पुर्याउने डर त्रासमा पारी निजबाट बेइमानीपूर्वक आफ्नो वा अरु कसैको लागि कुनै लाभ उठाएमा वा त्यस्तो लाभ उठाउने नियतले कुनै काम गराएमा वा निजलाई कुनै काम गर्नबाट रोकेमा आपराधिक लाभ लिएको मानिने ।
- मे २०१७ मा "WannaCry" नामक साइबर आक्रमणमा रसिया, युक्रेन, ताइवान, बेलायत लगायत सयभन्दा बढी देशका स्कुल, अस्पताल, अटोमोबाइल कम्पनीको कम्प्युटरहरूमा क्षति पुर्याइएको ।¹⁸ उक्त कम्प्युटरहरूको Hard drive मा Encrypt गरी कम्प्युटर प्रयोगकर्तालाई आफ्नो कम्प्युटरमा पहुँच दिनबाट बन्चित गरिएको । सोलाई Decrypt गर्न र प्रयोगकर्तालाई आफ्नो कम्प्युटरमा पहुँच दिन फिरोतीको रुपमा बिटकोइनमा माग भएको ।
- डकैतीमा पीडितको स्वीकृति बिना उसको सम्पत्ति लिएको हुन्छ भने एक्स्टर्सनमा इच्छा बिना भए पनि पीडितले आफ्नो सम्पत्ति लैजान स्वीकृति दिएको हुने । डकैतीमा पीडितलाई तत्कालीन शारीरिक क्षति पुर्याइएको हुन्छ भने एक्स्टर्सनमा भविष्यमा हुने क्षतिसँग सम्बन्धित विभिन्न डर, धम्की देखाइएको हुने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को परिच्छेद २१ मा ठगी, आपराधिक विश्वासघात तथा आपराधिक लाभ (एक्स्टर्सन) सम्बन्धी कसूरको प्रावधान रहेको ।
- उक्त संहिताको दफा २५३ अनुसार कसैले आपराधिक लाभ लिन वा लिन लगाउन नहुने । कसैले आपराधिक लाभ लिने नियतले कसैको ज्यान लिने, अङ्गभङ्ग गर्ने वा गम्भीर चोट पुर्याउने डर वा त्रास देखाएमा सात वर्षसम्म कैद र सत्तरी हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने । कसैको व्यवसायमा गैर कानूनी तरिकाले कुनै क्षति पुर्याउने वा चरित्रमा भुठो दोष लगाउने नियतले डर, त्रास देखाई आपराधिक लाभ लिएमा तीन वर्षसम्म कैद र तीस हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने कानूनी व्यवस्था रहेको ।
- उक्त संहिताको दफा २५४ बमोजिम कसूरबाट कसैलाई हानि, नोक्सानी पुगेको रहेछ भने त्यस्तो कसूरदारबाट बिगो खुलेकोमा बिगो असुल गरी पीडितलाई भराई दिनुपर्ने र बिगो नखुलेकोमा पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराई दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको ।

¹⁸ Available at <https://www.csoononline.com/article/3227906/what-is-wannacry-ransomware-how-does-it-infect-and-who-was-responsible.html> on 2020/06/11

- सङ्गठित अपराध निवारण ऐन, २०७० दफा ८ ले आपराधिक लाभ (एक्सटर्सन) लिन नहुने व्यवस्था गरी दफा ९ मा सजायको व्यवस्था रहेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- Convention to Prevent and Punish the Acts of Terrorism Taking the Form of Crimes Against Persons and Related Extortion That Are of International Significance, signed at the third special session of the General Assembly, in Washington, D.C., February 2, 1971.

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- पीडित खातावालाको खाताबाट नगद भिक्नु र सोको उद्देश्यबारे बैकलाई स्पष्ट जानकारी नदिनु ।
- मिडियाले आपराधिक क्रियाकलापमा संलग्न भएको भनी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सम्बन्धका बारेमा उल्लेख गर्नु ।
- असम्बन्धित व्यक्तिलाई रेमिट वा अन्य माध्यमबाट ठूलो रकम पठाउनु ।
- आपराधिक कार्यमा संलग्न भनी सञ्चार माध्यममा आइरहने व्यक्तिको खातामा अस्वभाविक कारोबार हुनु, धेरै रकम जम्मा हुनु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- स-सानो रकम जम्मा गर्ने र एकै पटक ठूलो मात्रामा रकम भिक्नु ।
- धेरै असम्बन्धित व्यक्तिबाट साना रकम एउटै वालेट/खातामा; उच्च जोखिमका देशमा रकम जानु ।

विधि (Typologies)

- आपराधिक लाभ कसूर गर्न रकम जुटाउने र कसूरबाट आर्जन गरेको धन विभिन्न माध्यम प्रयोग गरी लक्षित क्षेत्रमा पुर्‍याउने ।
- कसूरबाट प्राप्त रकम बैकिङ्ग प्रणाली, हुण्डी, भौतिक स्थानान्तरण, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार तथा नविनतम विधिहरूको प्रयोग गरी रकमान्तर गर्ने ।
- एक्स्टर्सनमार्फत् आर्जित रकम नगदमा लिने र विभिन्न भौतिक सामानहरू किन्न प्रयोग गर्ने ।
- आपराधिक लाभबाट आर्जन गरेको रकममार्फत जग्गा सम्बन्धी कारोबार गर्नु तथा जग्गा किनबेचमार्फत् आर्जनलाई शुद्धीकरण गर्ने ।
- गैर कानूनी आर्जनलाई अन्य गैर कानूनी क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने जस्तो लाग्ने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): च्यान्समवेयर फिरोती: क्रिप्टो हुँदै विदेशी खातासम्म

इटालीको एउटा कम्पनी च्यान्समवेयर आक्रमणमा पर्‍यो । कम्पनीले फिरोतीको सन्देशमा तोकिएको भर्चुअल एसेट सेवा प्रदायकमार्फत बिटकोइनमा फिरोती तिर्‍यो, डाटा फिर्ता पायो र त्यसपछि प्रहरीमा उजुरी गर्‍यो । प्रहरीले सो सेवा प्रदायकको वेबसाइट इटालीमै दर्ता भएको पत्ता लगाई बिटकोइन प्रवाहमा सहयोग गर्ने एक व्यक्ति पहिचान गर्‍यो । खानतलासी, फोन ट्यापिङ र सन्देश विश्लेषणबाट एउटा समूह नै भेटियो, जसले प्रति आक्रमण केही सय युरो फिरोती माग्थ्यो र पीडितले तिरेको रकम उच्च जोखिमका देशका बैंक खातामा पठाउँथ्यो । समूहले करिब EUR 300,000 शुद्धीकरण गरेको थियो र सदस्यहरूमाथि आपराधिक लाभ (extortion) र सम्पत्ति शुद्धीकरणको अभियोग लगाइयो ।

स्रोत: FATF, Countering Ransomware Financing (2023), Box 17 (Italy), पृ. ३६

(न) सामुद्रिक डकैती (पाइरेसी) सम्बन्धी

अवधारणा

- सामुद्रिक डकैती भन्नाले समुन्द्रका जहाजहरूमा आक्रमण गर्ने वा लुट्ने कार्य । सो कार्य गर्ने व्यक्तिलाई पाइरेट्स वा सामुद्रिक डाँकू भनिने ।
- सोमाली राज्यमा सामुद्रिक डकैतीको समस्या अत्याधिक रहेको । संयुक्त राष्ट्र संघले सोमाली सामुद्रिक डाँकूलाई कारवाही गर्न र राज्यहरूलाई सामुद्रिक डकैतीसम्बन्धी राष्ट्रिय कानून अनुमोदन गर्न United Nations Security Council Resolution 1918, सन् २०१० मा लागू गरेको । सोमाली सामुद्रिक डाँकूहरूले स्थानीय आम्दानी गुमेको कारण र आफ्नो स्थानीय स्रोत साधनलाई बचाउन पाइरेसी गर्दै आएको दाबी गरेको ।
- नेपाल समुद्रसँग नजोडिएको र नेपालमा समुद्र नभएकोले नेपालमा सामुद्रिक डकैतीको समस्या नभएको । तर सामुद्रिक डकैतीलाई प्रतिबन्ध गरेको संयुक्त राष्ट्र संघको समुद्र कानून सम्बन्धी अभिसन्धि भने नेपालले अनुमोदन गरेको ।
- विदेशमा सामुद्रिक डकैती सम्बन्धी कसूर गरी नेपालमा लुक्न सक्ने सम्भावना रहेको र विदेशमा सो कसूर गरी नेपालमा गैर कानूनी रूपमा त्यसरी आर्जन गरेको सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्न सक्ने सम्भावना भने विद्यमान रहेको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- नेपालको व्यापारिक पानीजहाजको झण्डा सम्बन्धी ऐन, २०२७
- नेपाली पानीजहाज (प्रमाणपत्र र रोजनामचा) ऐन, २०२७
- पानीजहाज दर्ता ऐन, २०२७ : सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट ऐनको दफा २४ थप (सामुद्रिक डकैती (पाइरेसी) गरेको मानिने) तथा दफा २५(पानी जहाज विरुद्धको कसूर र सजाय) र २६ (मुद्धा हेर्ने अधिकार) मा संशोधन गरिएको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- संयुक्त राष्ट्र संघको समुद्र कानून सम्बन्धी अभिसन्धि, १९८२: विशेषत दफा १००, १०७ र ११० ले सामुद्रिक डकैतीको बारेमा व्याख्या गरेको ।
- Convention on High Sea, 1958
- संयुक्त राष्ट्र संघ सुरक्षा परिषद् र साधारण सभाबाट पारित रिजोलुसनहरू ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष पठाउने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** सम्बन्धित देशको सूचनाको आधारमा वा समुद्री डकैती भएको देशसँग समन्वय गरी अनुसन्धान गर्ने निकाय ।

- सरकारी वकिलको कार्यलय: अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- सामुद्रिक डकैती हुने देश वा नागरिकसँग अस्वाभाविक कारोबार हुनु ।
- UN Sanction List मा रहेको नाम वा कम्पनीसँग कारोबार हुनु ।
- सामुद्रिक डकैतीमा संलग्न व्यक्ति भनी सूचिकृत हुनु ।
- खातामा अस्वाभाविक कारोबार हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- डकैती वा अपहरणको फिरोतीसँग जोडिएका नगद र हवाला कारोबार
- उच्च जोखिमका क्षेत्रबाट तेस्रो देश हुँदै रकम पठाउनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- सामुद्रिक डकैतीबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति गैर कानूनी क्रियाकलाप वा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।
- गैर कानूनी रूपमा आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई वित्तीय प्रणाली वा गैर वित्तीय पेशाकर्मी वा व्यवसायीको प्रयोग गरी स्थानान्तरण, रकमान्तरण वा शुद्धीकरण गर्ने ।
- विभिन्न जटिल स्थानान्तरण गरी स्रोत लुकाउनु र सो रकमलाई वनैध व्यवसायमा लगानी गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): समुद्री डाँकाको फिरोती हवाला हुँदै तेस्रो देशमा

समुद्री डाँकाहरूले एउटा पानीजहाज कब्जा गरी चालक दल छुटाउन फिरोती मागे । फिरोती रकम समुद्रमा जहाज नजिकै खसालेर (money drop) बुझाइयो । त्यसपछि सो रकम सोमालिया हुँदै जिबुटी पुर्‍याइयो र हवाला कारोबारमार्फत संयुक्त अरब इमिरेट्स (UAE) पठाइयो । अनुसन्धान गर्ने बेल्जियमका अधिकारीहरूले UAE मा रहेका केही बैंक खाता नम्बर, फोन नम्बर र इमेल ठेगाना पहिचान गरे, तर रकमको प्रवाह रोक्न सकेनन् । नगद र हवाला/हुण्डी जस्ता अनौपचारिक माध्यमबाट सरेर फिरोती पत्ता लगाउन कठिन हुने कुरा यसले देखाउँछ ।

स्रोत: FATF, *Organised Maritime Piracy and Related Kidnapping for Ransom (2011)*, Case Study 3, पृ. १२

(प) धितोपत्र वा कमोडिटीज बजारलाई प्रतिकूल प्रभाव पार्ने (मार्केट म्यानिपुलेसन) वा भित्री कारोबार (इन्साइडर ट्रेडिङ) सम्बन्धी

अवधारणा

- धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३ अनुसार कुनै व्यक्तिले सार्वजनिक नभएका धितोपत्रको मूल्यमा असर पार्न सक्ने भित्री सूचना वा जानकारीहरूको आधारमा धितोपत्रको भित्री कारोबार गरेमा, भुट्टो कारोबार गरेमा, मूल्यमा उतार चढाव गरेमा, धितोपत्र बजारलाई प्रभावित पार्ने कुनै काम गरेमा, भुक्त्याउने विवरणहरू दिएमा, जालसाजीयुक्त कारोबार गरेमा, जालसाज गरी वा भुक्त्यानमा पारी धितोपत्र कारोबार गरेमा र लिखत, विवरण वा अभिलेख नष्ट गरेमा वा लुकाएमा धितोपत्र सम्बन्धी कसूर भएको मानिने ।
- वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी ऐन, २०७४ अनुसार वस्तु विनिमय बजार सम्बन्धी कृत्रिम वा भुट्टो कारोबार वा चक्रीय कारोबार (सर्कुलर ट्रेडिङ) गरी वा गराई वा कुनै वस्तु करारको मूल्यमा उतार चढाव सम्बन्धी कसूर गरेमा, कारोबारमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष प्रभाव पारेमा, बढाउने, घटाउने वा मूल्य स्थिर बनाएमा, भुट्टो, भ्रामक वा गलत विवरण वा पूर्व अनुमान सम्बन्धी विवरण प्रकाशन गरेमा, बदनियत साथ कुनै तथ्य वा जानकारी लुकाई भुक्त्याउने काम गरेमा, जालसाजीयुक्त कारोबार गरेमा, लिखत विवरण वा अभिलेख नष्ट गरेमा, भुट्टो बनाएमा वा लुकाएमा, विद्युतीय कारोबार प्रणालीमा क्षति पुऱ्याएमा वा त्यसको गलत प्रयोग गरेमा वा माथि उल्लिखित कार्यमा मद्दत वा दुरुत्साहन गरेमा वस्तु विनिमेय बजार सम्बन्धी कसूर गरेको मानिने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- धितोपत्र सम्बन्धी ऐन, २०६३: उक्त ऐनको परिच्छेद ९ मा धितोपत्रको भित्री कारोबार र धितोपत्र कारोबार सम्बन्धी कसूर तथा दण्ड सजायको व्यवस्था रहेको ।
 - भित्री कारोबार गर्नेलाई भित्री कारोबार गरेको ठहरेमा बिगो बमोजिम जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने ।
 - भुट्टो कारोबार, मूल्यमा उतार चढाव, धितोपत्र बजारलाई प्रभावित पार्ने कुनै काम गर्नेलाई पचास हजार रुपैयाँदेखि एक लाख पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने र त्यस्तो काम कारबाहीबाट कसैलाई हानि वा नोक्सानी पर्न गएमा त्यस्तो हानि नोक्सानी समेत भराइदिनु पर्ने ।
 - भुक्त्याउने विवरणहरू दिने, जालसाजीयुक्त कारोबार, जालसाज गरी वा भुक्त्यानमा पारी धितोपत्र कारोबार गर्न नहुने । लिखत, विवरण वा अभिलेख नष्ट गरेमा वा लुकाए मध्ये कुनै काम गर्नेलाई एक लाख रुपैयाँ देखि तीन लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुई वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय हुने र त्यस्तो कारोबारबाट कसैलाई हानि नोक्सानी भएमा त्यस्तो हानि नोक्सानीसमेत भराई दिनुपर्ने ।
 - कसैले ऐन वा ऐनअन्तर्गत बनेका नियम वा विनियम बमोजिम पुऱ्याउनु पर्ने रीत नपुऱ्याई धितोपत्र निष्काशन गरेमा, धितोपत्र बजार वा धितोपत्र व्यवसायीको हैसियतले धितोपत्र कारोबार सञ्चालन गरे गराएमा त्यस्तो काम गर्ने गराउने व्यक्तिलाई बोर्डले पचास हजार रुपैयाँदेखि एक लाख पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गर्न सक्नेछ ।
 - सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट ऐनको दफा १०३ मा संशोधन तथा दफा १०३क थप गरी

सर्वसाधारणको धितोपत्र बजारमा हुने लगानीप्रतिको आकर्षणलाई राज्यले संरक्षण गरी अगाडि बढाउन आवश्यक भएकोले धितोपत्र सम्बन्धी कसूरको प्रारम्भिक जाँचबुझ धितोपत्र बोर्डबाट र त्यसरी जाँचबुझ गर्दा थप अनुसन्धान गर्न आवश्यक भएको अवस्थामा सङ्कलित विवरण तथा प्रमाण सहितको मिसिल कागजात प्रहरी प्रधान कार्यालयमा पठाउनु पर्ने र प्रहरी प्रधान कार्यालयले बोर्डसँगको समन्वयमा अनुसन्धान कार्य अघि बढाउन सक्ने व्यवस्था गरी धितोपत्र सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धानलाई प्रभावकारी बनाई नेपाल सरकारवादी भई मुद्दा चलाउन सकिने व्यवस्था गरिएको छ ।

- वस्तु विनिमय बजारसम्बन्धी ऐन, २०७४: सो ऐनको दफा ३९ र ४० मा देहाय बमोजिमको कसूर तथा दण्ड सजायको व्यवस्था गरिएको:
 - कृत्रिम वा भुटो कारोबार वा चक्रीय कारोबार (सर्कुलर ट्रेडिङ) गरी वा गराई वा कुनै वस्तु करारको मूल्यमा उतार चढाव सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई बिगो खुलेकोमा बिगो भराई बिगो बमोजिमको जरिवाना र बिगो नखुलेकोमा पाँच लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना र पाँच वर्षसम्म कैद ।
 - कारोबारमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने वा वस्तु करारको खरिद वा बिक्री नहोस् भन्ने उद्देश्यले आफैले वा अरूसँग मिली वस्तु करारको बजार मूल्य बढाउने, घटाउने वा मूल्य स्थिर बनाई वस्तु विनिमय बजारलाई प्रभावित पार्ने सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई बिगो खुलेकोमा बिगो भराई बिगो बमोजिमको जरिवाना र बिगो नखुलेकोमा चार लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना र चार वर्षसम्म कैद ।
 - वस्तु विनिमय बजारमा कुनै वस्तुको सक्रिय रूपमा कारोबार भइरहेको छ भन्ने देखाउनका लागि मात्र कारोबार गर्ने वा बदनियतसाथ कुनै तथ्य वा जानकारी लुकाई भुक्त्याउने काम गरेमा, कसैलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याउने वा कसैबाट गलत फाइदा लिने बदनियतले भुक्त्याउने प्रविधि प्रयोग गरेमा वा त्यस्तो नियतले प्रविधिको दुरुपयोग गरेमा, योजना बनाएमा वा कुनै काम गरेमा वा कसैलाई भुक्त्यानमा पारी जालसाजीयुक्त कारोबार गरेमा वा कसैले यो ऐन वा यस ऐनअन्तर्गत बनेको नियम वा विनियम बमोजिम राखेको लिखत, विवरण वा अभिलेख नष्ट गरेमा, भुटो बनाएमा वा लुकाएमा सो सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई बिगो खुलेकोमा बिगो भराई बिगो बमोजिम जरिवाना र बिगो नखुलेकोमा तीन लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना र तीन वर्षसम्म कैद ।
 - कसैलाई हानी नोक्सानी पुऱ्याउने उद्देश्यले अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाले दफा ४४ बमोजिम स्थापना गरेको विद्युतीय कारोबार प्रणालीमा क्षति पुऱ्याएमा वा त्यसको गलत प्रयोग गरेमा सो सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई बिगो खुलेकोमा बिगो भराई बिगो बमोजिमको जरिवाना र बिगो नखुलेकोमा दश लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना र एक वर्षसम्म कैद ।
 - ऐनले तोकिएको कसूरमा कसैलाई मद्दत गरेमा वा दुरुत्साहन गरेमा सो कसूर गर्ने व्यक्तिलाई मुख्य कसूरदारलाई हुने सजायको आधा सजाय ।
- दफा ३९ बमोजिम कसूर गर्ने व्यक्तिहरूलाई सजायको व्यवस्था साथै अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको प्रयोग गरी कसैले दफा ३९ बमोजिमको कसूर गरेमा कसूर गर्ने व्यक्ति, अनुमतिपत्र प्राप्त संस्थाको सञ्चालक, पदाधिकारी वा कर्मचारीलाई सजायको व्यवस्था रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **नेपाल धितोपत्र बोर्ड:** नेपाल धितोपत्र बोर्डले अधिकार तोकेको अधिकारीले कसूरसँग सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थासँग आवश्यक सोधपुछ गर्न, बयान लिन वा आवश्यक कागज, विवरण तथा अभिलेख माग गर्न सक्ने; प्रारम्भिक अनुसन्धानको नतिजाको आधारमा नेपाल प्रहरीलाई थप अनुसन्धानको लागि सिफारिस गर्न सक्ने ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट प्रारम्भिक अनुसन्धान भएपछि सिफारिसको आधारमा विस्तृत अनुसन्धान गर्ने ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- ग्राहकले ब्रोकर खाता खोल्दा अस्वाभाविक वा शंकास्पद परिचयात्मक कागजात प्रदान गर्नु र सो कागजातहरूको प्रमाणीकरण गर्न असहज हुनु ।
- ग्राहक आमने सामने आएर कारोबार गर्न नचाहनु ।
- ग्राहकको परिचय वा कारोबार सम्बन्धमा थप जानकारी माग्दा जानकारी लुकाउनु वा रक्षात्मक हुनु, पारदर्शी नहुनु ।
- आय स्रोत सम्बन्धमा लगातार गलत तथा भ्रामक जानकारी प्रदान गर्नु वा जानकारी नदिनु ।
- ग्राहकले कम्पनीको AML/CFT अनुपालना सम्बन्धमा अनावश्यक चासो देखाउनु ।
- एउटा पक्षले उच्च मूल्यमा धितो खरिद गरी अर्को पक्षलाई कम मूल्यमा बेच्नु ।
- ग्राहकको ब्रोकर खाताको कारोबार ग्राहकको प्रोफाइलभन्दा फरक हुनु ।
- Market Manipulation गर्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- मर्जर हुनु भन्दा अगाडि अस्वभाविक रुपमा धितोपत्र खरिद हुनु ।
- सम्बन्धित पक्षका सेयरको मूल्य र कारोबार परिमाण अचानक बढ्नु ।
- महत्वपूर्ण कम्पनीको सकारात्मक घोषणा भन्दा अगाडि धितोपत्र खरिद हुनु ।
- महत्वपूर्ण कम्पनीको नकारात्मक घोषणा भन्दा अगाडि धितोपत्र बिक्री गर्नु ।
- धितोको खरिदको मात्रा विगतको कारोबारको प्रकृति भन्दा उच्च हुनु ।

विधि (Typologies)

- भित्री कारोबार (Insider Trading) कार्य गरी रकम सङ्कलन गर्ने ।
- धितोको बढी वा कम मूल्याङ्कन गरी कारोबार गर्ने ।

- विदेशमा पैसा स्थानान्तरणको सहजीकरणका लागि काल्पनिक धितो कारोबार गरी लगानीको प्रतिफलको आवरणमा देशबाहिर रकम लाने¹⁹ ।
- विद्युतीय कारोबार प्रणालीबाट कारोबार गर्ने ।
- वस्तु वा कारोबारको सीमा निर्धारण गर्ने गरी कारोबार गर्ने ।
- विभिन्न वस्तु विनिमेय बजारको सेयरमा सीमा हदमा रही लगानी गर्ने ।
- Pump and Dump, Share Cornering, Circular Trading गरी आर्थिक लाभ लिने ।

केस उदाहरण (Case Example): सेयरको मूल्य कृत्रिम रूपमा बढाई बीमा कम्पनीलाई बिक्री

इन्डोनेसियामा एउटा बीमा कम्पनीको लगानी निर्णयमा नियन्त्रण भएका एक व्यक्तिले सन् २०१२–२०१४ मा सूचीकृत कम्पनीका सेयर बोकेका सहयोगीसँग मिली ती सेयरको बजार मूल्य कृत्रिम रूपमा बढाए । त्यसपछि आफ्नो पदको दुरुपयोग गरी मूल्य बढाइएका सेयर कुनै आधारभूत वा प्राविधिक विश्लेषणबिना बीमा कम्पनीलाई किन्न लगाए । बिक्रीबाट आएको रकमले उनले जग्गा र भवन किनी रकमको स्रोत र वास्तविक स्वामित्व लुकाए । बीमा कम्पनीको आन्तरिक अनुसन्धानबाट यो पत्ता लाग्यो । अदालतले उनलाई १५ वर्ष कैद, जरिवाना र राज्यलाई करिब USD 20 million तिर्ने आदेश दियो; एउटा गाडी र सातवटा अपार्टमेन्ट जफत भए ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 26 (Indonesia), पृ. २८–२९

¹⁹ Use of securities in Money laundering schemes, Typology research available at <https://rm.coe.int/committee-of-experts-on-the-evaluation-of-anti-money-laundering-measur/1680714f58> pn 45

(फ) प्राचीन स्मारक संरक्षण सम्बन्धी

अवधारणा

- प्राचीन स्मारक भन्नाले इतिहास, कला, विज्ञान, वास्तुकला वा स्थापत्यकलाको दृष्टिकोणले महत्व राख्ने मन्दिर, स्मारक, घर, देवालय, शिवालय, मठ, गुम्बा, विहार, स्तुप आदि बुझाउने ।
- प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ बमोजिम प्राचीन स्मारक भन्नाले इतिहास, कला, विज्ञान, वास्तुकला वा स्थापत्यकलाको दृष्टिकोणले महत्व राख्ने एक सय वर्ष नाघेको मन्दिर स्मारक, घर, देवालय, शिवालय, मठ, गुम्बा, विहार, स्तुप आदि सम्भन्धनु पर्छ र सो शब्दले स्मारक रहेको ठाउँ र राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय दृष्टिकोणले विशिष्ट मूल्य राख्ने एक अर्कोसँग जोडिएको वा एकै इलाकामा बेग्लाबेग्लै रूपमा अवस्थित मानव बस्ती वा स्थल र प्राचीन मानववस्तीको अवशेष, प्राचीन स्मारकहरूको भग्नावशेष, गुफा आदि समेतलाई जनाउने ।
- “पुरातात्विक वस्तु” भन्नाले प्राग ऐतिहासिक कालमा मानिसले निर्माण गरी उपभोग गरेको वस्तु वा कुनै पनि देशको इतिहास बोध गराउने हस्तलिखित वंशावली, हस्तलिखित ग्रन्थ, स्वर्णपत्र, शिलापत्र, ताम्रपत्र, काष्ठपत्र, भोजपत्र, ताडपत्र, कागजपत्र, मुद्रा वा ऐतिहासिक घटना घटेको वा ऐतिहासिक विशिष्ट व्यक्ति वसेको घर र त्यस्तो व्यक्तिले प्रयोग गरेको वस्तु, ढुङ्गा, काठ, माटो, हस्तीहाड, हाड, काँच, कपडा, कागज, धातु आदि वा बेलबुट्टा भरी आकर्षक ढङ्गले बनाएको घरको कुनै महत्वपूर्ण भाग वा सो घरमा उपयोग गरिएका वस्तु वा बेलबुट्टा भरी वा नभरी बनाइएको मूर्ति, देवी देवताको मन्दिर, चैत्य, शालिक, पशुपन्छी, स्थावर जङ्गमको प्रतिकृति र पौभाचित्र, नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिदिएको वस्तुसमेत ।
- संरक्षित स्मारक क्षेत्रभित्र कसैले आफ्नो हक भोगको जग्गामा नयाँ घर वा भवन निर्माण गर्दा वा साविक आकारमा परिवर्तन हुने गरी आफ्नो घर वा भवनको मर्मत, थपघट वा पुनर्निर्माण गर्दा त्यस्तो क्षेत्रभित्रको घर वा भवनको शैलीसित मिल्ने गरी पुरातत्व विभागले तोकेको मापदण्ड बमोजिम निर्माण, मर्मत थपघट वा पुनर्निर्माण गर्नु पर्ने ।
- प्राचीन स्मारकको वर्गीकरण: (१) नेपाल सरकारले स्वामित्वको दृष्टिले प्राचीन स्मारकलाई सार्वजनिक प्राचीन स्मारक र निजी प्राचीन स्मारक गरी दुई किसिमले वर्गीकरण गर्न सक्ने । (२) नेपाल सरकारले प्राचीन स्मारकलाई महत्वको दृष्टिले अन्तर्राष्ट्रिय महत्व, राष्ट्रिय महत्व, प्रादेशिक महत्व र स्थानीय महत्व गरी चार किसिमले वर्गीकरण गर्ने सक्ने ।
- सार्वजनिक प्राचीन स्मारकको स्वामित्व पुरातत्व विभागमा रहने । त्यस्ता सार्वजनिक प्राचीन स्मारकहरूको संरक्षण, मर्मत तथा जिर्णोद्धार पुरातत्व विभागले गर्ने ।
- प्राचीन स्मारकहरूको गैर कानूनी रूपमा प्रयोग गरी धन आर्जन गरी आर्जित रकमलाई कानूनी बनाउने कसूरलाई सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूर मानिने ।
- प्राचीन स्मारकहरूको अनधिकृत रूपमा बेचबिखन गरी वा प्रयोग गरी अनधिकृत लाभ लिनुलाई यस सम्बन्धी कसूर मानिने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ को दफा १२ मा प्राचीन स्मारक संरक्षणसम्बन्धी सजायको व्यवस्था गरिएको । कुनै प्राचीन स्मारकलाई नष्ट गरेमा, भत्काएमा, हटाएमा, परिवर्तन गरेमा, विरूप पारेमा वा चोरी गरेमा; कुनै प्राचीन स्मारकलाई अनधिकृत काममा लगाएमा वा अरू कुनै किसिमसँग हानी नोक्सानी पुऱ्याएमा; कुनै पुरातात्विक वस्तुलाई नष्ट गरेमा, भत्काएमा, विरूप पारेमा, चोरी गरेमा वा अनधिकृत रूपमा हटाएमा वा परिवर्तन गरेमा वा कुनै किसिमले हानी नोक्सानी गरेमा सजायको व्यवस्था गरेको । साथै प्राचीन स्मारक र पुरातात्विक वस्तु वा क्युरियोको सारफेर, खरिद बिक्री निकासी वा संग्रहमा प्रतिबन्ध लगाएको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- The 1970 UNESCO Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property
- The 1995 UNIDROIT Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects
- United Nations Security Council Resolutions 1483 (2003), 2199 (2015), 2253 (2015) and 2347 (2017)
- UNODC: The Protection and Preservation of Ancient Monuments
- UNESCO

संस्थागत संरचना

- कसूरवित्तीय जानकारी इकाई: सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने ।
- नेपाल प्रहरी: अनुसन्धानकारी निकाय ।
- सरकारी वकिलको कार्यालय: अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- प्राचीन स्मारकको चोरी पैठारी, अवैधानिक बिक्री भएको हुनु ।
- ग्राहकको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- मिडियाले प्राचीन स्मारक संरक्षण सम्बन्धी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सम्बन्धका बारेमा उल्लेख गर्नु ।
- रकम जम्मा गरेको सोही दिन वा त्यसको केही दिनमा नै विभिन्न व्यक्तिहरूको नाममा रकम ट्रान्सफर गर्ने गरेको देखिनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने जस्तो लाग्ने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक पटक जम्मा गर्नु ।
- प्राचीन वस्तुलाई "सजावटको सामान" भनी न्यून मूल्याङ्कन गर्नु ।

- स-सानो रकम जम्मा गर्ने र एकै पटक ठूलो मात्रामा रकम भिक्नु ।

विधि (Typologies)

- प्राचीन स्मारक सम्बन्धी कसूर गर्न रकम जुटाउने र कसूरबाट आर्जन गरेको धन विभिन्न माध्यम प्रयोग गरी शुद्धीकरण गर्ने,
- कसूरबाट प्राप्त रकम बैकिङ्ग प्रणाली, हुण्डी, भौतिक स्थानान्तरण, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार तथा आधुनिक विधिहरूको प्रयोग गरी रकमान्तर गर्ने ।
- प्राचीन स्मारक सम्बन्धी कसूर अपराधी स्वयम् एकलैले वा निजले दुई वा दुईभन्दा बढी मानिसहरूको समूह बनाई कसूर गर्ने ।
- प्राचीन मूर्तिको स्वामित्वको नक्कली कागज बनाउनु, सो मूर्तीलाई अन्य देशमा लगेर सोको बिक्री वितरण गर्नु, सोबाट आर्जित रकमलाई सेल कम्पनी वा आयात निर्यातमा आधारित सम्पत्ति शुद्धीकरणको विधि अपनाई रकमलाई स्वदेशमा रहेको खातामा स्थानान्तरण गर्ने ।
- पुरातात्विक महत्वका सामानहरूको सङ्गठित समूहमार्फत चोरी गरी सोको तस्करी गर्ने, तस्करी गर्दा निर्यात गर्ने सामानमा मिसाई, लुकाई विदेश लाने, सो बिक्रीमार्फत पाएको रकमलाई विदेशको बैंकमा जम्मा गर्ने र सो रकमलाई विदेशी लगानीको नाममा स्वदेशमा स्थानान्तरण गर्ने ।
- हुण्डी, Wire Transfers को प्रयोग गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): लुटिएका प्राचीन वस्तु "सजावटका सामान" बनाएर बिक्री

स्पेनमा एउटा आपराधिक सञ्जालले लिबियाका पुरातात्विक स्थलबाट लुटिएका प्राचीन वस्तु किन्थ्यो; ती स्थल आतङ्ककारी समूहले लुटेका थिए, त्यसैले यो खरिदले ती समूहलाई आर्थिक सहयोग पुगेको थियो । वस्तुको उत्पत्ति लुकाउन सञ्जालले विदेशी बिचौलिया प्रयोग गर्‍यो र वस्तुहरू एसिया वा मध्यपूर्व हुँदै घुमाएर ढुवानी गर्‍यो । सेल कम्पनीहरूले दुई कला विशेषज्ञका तर्फबाट ती वस्तु किनेका थिए र विशेषज्ञहरूले आफूले नियन्त्रण गरेको ग्यालरीबाट बेच्थे । नक्कली विलमा ती बहुमूल्य वस्तुलाई कम मूल्यका "सजावटका सामान" भनी देखाइन्थ्यो । स्पेनी प्रहरीले युरोपोलको सहयोगमा सञ्जाल भत्कायो र दुई विशेषज्ञ थुनामा परे ।

स्रोत: FATF, *Money Laundering and Terrorist Financing in the Art and Antiquities Market (2023)*, Box 15 (Spain), पृ. २२

(ब) वन, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण सम्बन्धी

अवधारणा

- वन ऐन, २०७६ अनुसार “वन” भन्नाले पूर्ण वा आंशिक रूपमा रुख वा बुट्यानले ढाकिएको क्षेत्र सम्झनु पर्ने । अन्तरप्रादेशिक वन भन्नाले एकभन्दा बढी प्रदेशमा फैलिएको, भौगोलिक तथा प्राकृतिक रूपमा जोडिएको र परिस्थितिकीय प्रणालीको दृष्टिबाट अन्तर सम्बन्धित राष्ट्रिय वन । निजी वन भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै व्यक्तिको हक पुग्ने निजी जग्गामा लगाई हुर्काएको वा संरक्षण गरिएको वन । राष्ट्रिय वन भन्नाले सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, वन संरक्षण क्षेत्र, सामुदायिक वन, साभेदारी वन, धार्मिक वन, कबुलियती वन, प्रदेशभित्रको राष्ट्रिय वन वा अन्तरप्रादेशिक वन ।
- “वनक्षेत्र” भन्नाले निजी स्वामित्वको हक भोगको र प्रचलित कानूनले अन्यथा व्यवस्था गरेको बाहेकको वन सिमाना लगाइएको वा नलगाइएको वनले घेरिएको वा वनभित्र रहेको घाँसे मैदान, खर्क, हिउँले ढाकेको वा नढाकेको नाङ्गो पहाड, बाटो, पोखरी, ताल तलैया, सिमसार, नदी, खोलानाला, बगर, पर्ती वा ऐलानी जग्गाले ओगटेको क्षेत्र ।
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ अनुसार “राष्ट्रिय निकुञ्ज” भन्नाले प्राकृतिक वातावरणको साथै वन्यजन्तु, वनस्पति र भू-दृश्यको संरक्षण, व्यवस्थापन र उपयोगको लागि छुट्याइएको क्षेत्र भन्ने बुझिने ।
- “वन्यजन्तु” भन्नाले घरपालुवा बाहेक जुनसुकै जातिको स्तनधारी जन्तु (म्यामल्स), पंछी (एभ्स), घस्रने जन्तु (रेप्टायल्स), माछा (पीसीज), भ्यागुता जाति (एम्फिवियन्स) र कीरा फट्याङ्ग्रा (इन्सेक्ट्स) लाई सम्झनुपर्छ र सो शब्दले फुल पार्ने जन्तुको फुल समेतलाई जनाउने ।
- विश्वको पहिलो राष्ट्रिय निकुञ्ज Yellowstone National Park (Established: March 1, 1872) रहेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- सङ्कटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिका प्रजातिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सम्बन्धी महासन्धि, १९७३ (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora -CITES): वन्यजन्तु तथा वोटविरुवाका विभिन्न प्रजातिहरूको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारले तिनीहरूको अस्तित्वमा असर नपर्ने प्रत्याभूत गर्न विभिन्न सरकारहरू बीच भएको अन्तर्राष्ट्रिय सम्झौता ।
- रामसार महासन्धि (Ramsar Convention on Wetlands of International Importance Especially as Waterfowl Habitat), १९७१
- जैविक विविधता महासन्धि (Convention on Biological Diversity), १९९२
- जैविक विविधता महासन्धि अन्तर्गतको आनुवांशिक स्रोतमा पहुँच तथा तिनको उपयोगबाट हुने लाभको उचित निष्पक्ष तथा समन्यायिक बाँडफाँड सम्बन्धी नागोया अभिसन्धि, २०१०
- संयुक्त राष्ट्रसंघको वन सम्बन्धी रणनीतिक योजना, २०१७-२०३०

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६

स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदूषण वा हासबाट हुने क्षतिबाट पीडितलाई प्रदूषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकासबीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सामना गर्न विभिन्न कानूनी व्यवस्था रहेको ।

➤ वन ऐन, २०७६

राष्ट्रिय वनलाई सरकारद्वारा व्यवस्थित वन, वन संरक्षण क्षेत्र, सामुदायिक वन, साभेदारी वन, कबुलियती वन र धार्मिक वनको रूपमा व्यवस्थापन गर्न र निजी, सार्वजनिक र सहरी वनको प्रवर्द्धन गदै वन्यजन्तु, वातावरण, जलाधार एवम् जैविक विविधताको संरक्षण, संवर्द्धन तथा सदुपयोग गर्नको लागि विभिन्न व्यवस्था गरिएको ।

➤ सङ्कटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार नियन्त्रण ऐन, २०७३

ऐनमा नेपाल पक्ष भएको सङ्कटापन्न वन्यजन्तु तथा वनस्पतिका प्रजातिको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार सम्बन्धी महासन्धि, १९७३ को कार्यान्वयन गर्न सङ्कटापन्न वन्यजन्तु र वनस्पतिका विभिन्न प्रजातिको संरक्षण र त्यसको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई नियमन तथा नियन्त्रण गर्नको लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था रहेको ।

➤ राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९

उक्त ऐनमा आखेटोपहार अनुज्ञापत्र दिने अधिकारीसमक्ष पेस गर्नुपर्ने, निस्सा नभई आखेटोपहार राख्न नपाइने, आखेटोपहार प्रयोग गर्न दिन वा नष्ट गर्न सकिने, आत्म सुरक्षाको लागि आवश्यक काम गर्न सकिने, सिमाना चिह्नहरू बिगार्न नपाइने र दण्ड सजायको व्यवस्था रहेको ।

यस ऐनको पाँचौँ संशोधनमा राष्ट्रिय निकुञ्ज वा आरक्षभित्र निषेध गरिएका कार्यहरू अन्तर्गत अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट लिखित अनुमति नलिई गर्न नपाउने कार्यको सूचि समावेश भएको ।

संस्थागत संरचना

➤ **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।

➤ **कृषि, वन तथा पर्यावरण मन्त्रालय:** मन्त्रालय अन्तर्गत निम्न विभागहरू अनुगमन, निरीक्षण, अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने निकाय

- वन तथा भू-संरक्षण विभाग
- वनस्पति विभाग
- वन अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र
- राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग
- वातावरण विभाग

➤ **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

➤ वन्यजन्तु सम्बन्धी अपराधमा संलग्नता देखिनु ।

- सामाजिक सञ्जालहरूमा वातावरणीय कसूर गरेको भनी विभिन्न व्यक्तिहरूको नाममा समाचार आउनु ।
- वन्यजन्तु, राष्ट्रिय निकुन्ज, वनका कर्मचारीको खातामा ठूलो मात्रामा रकम जम्मा हुनु ।
- कुख्यात तस्करद्वारा खातामा रकम जम्मा गर्नु वा कारोबारमा संलग्नता देखिनु ।
- निश्चित क्षेत्रमा धेरै मात्रामा अवैध कटानी फडानी हुनु ।
- निकुन्जमा चोरी सिकारी बढ्नु ।
- विदेशबाट खातामा आएको रकमको स्रोत नखुल्नु वा उल्लेख गरेको स्रोत खातावालाको खाता प्रकृतिसँग मेल नखानु ।
- व्यापार व्यवसायबाट आर्जन सम्पत्ति भनी उल्लेख गरे तापनि सो व्यवसायको नाम, ठेगाना वा उद्देश्य स्पष्ट नहुनु ।
- रेमिट्यान्समार्फत आएको रकमको उद्देश्य नखुल्नु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने जस्तो लाग्ने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- वन्यजन्तु वा वन पैदावार हुवानी/व्यापारसँग जोडिएका व्यक्तिको खातामा स्रोत नखुलेको ठूलो कारोबार हुनु ।
- तस्करीको मुद्दा भएका व्यक्तिको खाता सक्रिय रहनु ।
- विवादास्पद खालका कागजपत्रहरू वा कागजपत्रहरू Missing हुनु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।

विधि (Typologies)

- काठ तस्करी तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार, गैर कानूनी रूपमा वन्यजन्तुको सिकार तथा व्यापार आदि अपराध मार्फत् मानिसहरूले वित्तीय लाभ लिने ।
- सांगठनिक रूपमा समूहमा विभिन्न तह बनाई अपराध गर्ने; अपराधलाई लुकाउने, सोबाट आर्जन भएको धन लुकाउन कित्ते कागजपत्र बनाउने, वैध व्यवसायमा सोबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति मिसाउने ।
- वैध निर्यात व्यवसायको रकममा विदेशमा वन्यजन्तुको तस्करी, बेचबिखन गरेको अवैध रकम मिसाई नेपाल भित्राउने ।
- अवैध रूपमा आर्जन गरेको रकम नगदमा लिई सो रकमबाट घर जग्गा खरिद गर्ने ।
- तस्करी गरी आर्जन गरेको रकमलाई हुण्डी मार्फत् स्थानान्तरण गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): सड्डटापन्न कोरल तस्करी र स्रोत नखुलेको खाता कारोबार

सन् २०२४ जनवरीमा हङकङ भन्सारले समुद्री मार्गबाट २३० किलो सड्डटापन्न कोरल (मूंगा) तस्करी गरेको मुद्दाका कसूरदारमाथि थप वित्तीय अनुसन्धान गरियो । उनको बैंक खातामा सन् २०२१ देखि २०२३ सम्म करिब HKD 6.7 million (करिब USD 861,000) का शङ्कास्पद कारोबार भेटिए, जसको वैध स्रोत देखिएन । अदालतले उनलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणका दुई कसूरमा ४० महिना कैद सजाय गरियो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2025, Case Study #24 (Hong Kong, China), पृ. २१

(भ) मुद्रा, बैकिङ्ग, वित्तीय, विदेशी विनिमय, विनिमय अधिकारपत्र, बीमा वा सहकारीसँग सम्बन्धी

अवधारणा

- अवैधानिक तथा गैर कानूनी रूपमा मुद्राको उत्पादन गरेर उक्त मुद्राको प्रापकलाई ठग्ने कार्य मुद्रा सम्बन्धी कसूर मानिएको । गैर कानूनी तवरले बैंक वा वित्तीय संस्थाबाट रकम वा सम्पत्ति प्राप्त गर्ने आपराधिक कार्यलाई बैंकसँग सम्बन्धित कसूर मानिएको । बीमा वा सहकारीसँग सम्बन्धित संस्थाहरूबाट गैर कानूनी तवरले रकम वा सम्पत्ति प्राप्त गर्ने कार्यलाई बीमा तथा सहकारी क्षेत्रसँग सम्बन्धित कसूर मानिएको ।
- विदेशी मुद्रा, विदेशी मुद्रामा भुक्तानी हुने वा प्राप्त हुने सबै किसिमको निक्षेप, कर्जा, मौज्दात, विदेशी धितोपत्र र विदेशी मुद्रामा भुक्तानी हुने वा हुन सक्ने अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनमा रहेका चेक, ड्राफ्ट, ट्राभलर्स चेक, इलेक्ट्रोनिक फण्ड ट्रान्सफर, क्रेडिट कार्ड, प्रतीतपत्र, विनिमेयपत्र, प्रतिज्ञापत्रको गैर कानूनी रूपमा प्रयोग गरी व्यक्तिगत लाभको लागि गरिने कार्य विदेशी विनिमेय तथा विनिमेय अधिकारपत्रसँग सम्बन्धित कसूर मानिएको ।
- मुद्रा, बैकिङ्ग, वित्तीय, विदेशी विनिमेय, विनिमेय अधिकारपत्र, बीमा वा सहकारीसँग सम्बन्धी कसूरले सम्पूर्ण वित्तीय प्रणालीलाई जोखिममा पार्ने ।
- जानाजान बैंक, वित्तीय संस्था तथा गैर वित्तीय संस्थाहरूलाई छुल्न तथा धोका दिने योजना बनाई वित्तीय प्रणालीबाट पैसा तथा सम्पत्ति प्राप्त गर्ने आपराधिक कार्यलाई "White-Collar Crime" पनि भनिएको ।
- पन्जाव नेशनल बैंक, भारतका केही कर्मचारीहरूले भारतीय व्यापारी निरव मोदी र मेहुल चोक्सीका दुईवटा हिरा कम्पनीको लागि भा.रु. १३८०० करोडको नक्कली बैंक ग्यारेन्टी जारी गरेको^{२०} र यस घटनाको लागि भारतीय सि.बि.आई.ले सो बैंकका आठ जना कर्मचारी र निरव मोदीलाई कसूरदार मानेको । यो घटना फरवरी २०१८ को रहेको र मार्च २०१९ देखि मोदी लण्डनको न्यायिक हिरासतमा रहेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यास जारी गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरू

- FATF
- International Association for Insurance Supervisors (IAIS)
- International Cooperative Alliance (ICA)
- Basel Committee on Banking Supervision (BCBS)
- Wolfsberg Group

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८
सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट बचत तथा ऋणको कारोबार गर्ने संस्थाको नियमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण सम्बन्धमा निर्देशन तथा मापदण्ड जारी गर्ने विषय राखिएको ।
- बैकिङ्ग कसूर तथा सजाय ऐन, २०६४
- विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९

²⁰<https://www.reuters.com/article/us-india-fraud-punjab-natl-bank-idUSKBN1X01KO>

- विनिमय अधिकारपत्र ऐन, २०३४
- विदेशी लगानी गर्न प्रतिबन्ध लगाउने ऐन, २०२१
- विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५
- बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३:
- भुक्तानी तथा फर्स्यौटे ऐन, २०७५
- सुरक्षित कारोबारे ऐन, २०६३
- बीमा ऐन, २०७९
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट बीमा ऐन, २०७९ को दफा ६९ र ७० मा परिमार्जन गरिएको । दफा ७० मा बीमाङ्गीय मूल्याङ्कन गराउनुपर्ने विषय रहेको ।
- सहकारी (पहिलो संशोधन) ऐन, २०८३

संस्थागत संरचना

- **नेपाल राष्ट्र बैंक:** बैंक तथा वित्तीय संस्था, भुक्तानी प्रदायक संस्था, विदेशी विनिमय सम्बन्धी कारोबार गर्ने संघ संस्थाहरूको सुपरिवेक्षण, निरीक्षण तथा आवश्यक काम कारवाही गर्ने निकाय ।
- **सहकारी विभाग:** सहकारीहरूको नियमन, प्रवर्द्धन गर्ने निकाय ।
- **राष्ट्रिय सहकारी नियमन प्राधिकरण:** ऋण तथा वचतको मुख्य कारोबार गर्ने सहकारी संस्थाहरूको नियमन तथा सुपरिवेक्षण गर्ने निकाय ।
- **नेपाल बीमा प्राधिकरण** बीमा संस्थानहरूको नियमन गर्ने निकाय ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय, नेपाल प्रहरी अन्तर्गतको केन्द्रीय अनुसन्धान व्यूरोले बैंकिङ कसूर सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने ।
- **सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग:** नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषदको मिति २०८३ साउन १३ को बैठकले सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभागका महानिर्देशक वा निजले तोकेको अधिकृतलाई विदेशी विनिमय सम्बन्धी कसूरको अनुसन्धान अधिकारी तोक्ने निर्णय गरेको ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- विद्युतीय माध्यमबाट हुने कारोबारमा अस्वभाविक संख्यामा वृद्धि हुनु ।
- छोटो अवधिमा बारम्बार कारोबार गर्नु ।
- खातामा मौज्जात कम भएको कारण बारम्बार चेक फिर्ता हुनु ।
- एकै दिनमा धेरै वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाबाट एउटै व्यक्ति वा बैंक खातामा धेरै कारोबार हुनु ।
- खाता सञ्चालनमा आएको छोटो अवधिमै बन्द हुनु ।
- रकम जम्मा गर्ने र निकाल्ने बीच सम्बन्ध स्थापित नहुनु ।
- पहिलेको Dormant/Inactive खाताबाट अत्याधिक मात्रामा नगद फिक्नु ।

- अस्वभाविक रुपमा कर्जाको अग्रीम भुक्तानी गर्नु ।
- लामो समय कारोबार नभएको खातामा अचानक धेरै कारोबार हुनु ।
- ग्राहक पहिचान विवरण र कारोबारबीच तालमेल नदेखिनु ।
- वार्षिक आम्दानी र विमीत रकमबीच तालमेल नदेखिनु ।
- सीमा कारोबार भन्दा कम हुने कारोबारहरूको संख्या अत्याधिक हुनु ।
- नगद काउन्टरमा आएको नोटहरू नक्कली पाइनु ।
- सञ्चार माध्यममा नक्कली नोटको कारोबार धेरै भइरहेको समाचार सम्प्रेषण हुनु ।
- कमसल धितो लिइएको देखिनु ।
- बैंक, बीमा वा सहकारीमा काम गर्ने कर्मचारीले अकस्मात जागिर छोडी ठूलो व्यवसायमा लगानी गर्नु सो रकमको स्रोत प्रष्ट नहुनु ।
- क्लोन (Cloned) डेबिट/क्रेडिट कार्डको प्रयोग गर्नु ।
- बीमा पोलिसीलाई बारम्बार रद्द गर्नु ।
- अस्वभाविक रुपमा बीमा प्रिमियमको pre-payment गर्नु वा तेस्रो पक्षबाट payment हुनु ।
- ग्राहकले खाता प्रकृतिसँग मेल नखाने वित्तीय उपकरण, वित्तीय सेवाहरूको प्रयोग गर्नु वा गर्न खोज्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- लामो बिदाका बेला ठूलो वा असामान्य विदेशी भुक्तानी हुनु ।
- छोटो समयमा धेरै देशका नयाँ लाभग्राहीलाई SWIFT भुक्तानी हुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- नक्कली Balance Certificate, नक्कली कारोबार सम्बन्धी Statement बनाई प्रयोग गर्ने ।
- नक्कली दस्तखत, गलत पहिचान दिई बैंकमा कारोबार गर्नु, अवैध रकलाई स्थानान्तरण गर्ने ।
- नक्कली एल.सी. खोल्नु, नक्कली बैंकिङ्ग उपकरणहरूको प्रयोग गर्नु, सो उपकरणको प्रयोग गरी रकम स्थानान्तरण गर्ने ।
- कम निगरानी हुने सहकारीमा रकम जम्मा गर्नु, रकमको स्रोत नखुलाउनु र सो रकमलाई अन्य वैध कारोबारमा प्रयोग गर्ने ।
- क्रेडिट कार्ड ठगी, कर्जा ठगी, System Fraud, सूचना चोरी, Hypothecation Fraud, विद्युतीय Computer Fraud, KYC Fraud जस्ता कसूरबाट प्राप्त सम्पत्तिलाई वित्तीय उपकरणको प्रयोग गरी स्रोत लुकाउने ।
- प्रचलित कानून विपरित विदेशमा लगानी गर्नु, विदेशी offshore कम्पनीमा लगानी गर्ने ।
- कानूनबाट निषेधित गरेको Virtual currency, Crypto currency, Virtual assests, को प्रचारप्रसार गरी किनबेच गर्ने गराउने ।
- ग्राहकले तेस्रो पक्ष मार्फत बीमा प्रिमियम तिर्ने, सो बीमा पोलिसीलाई छोटो समयमा Surrender गरी सो पैसालाई अन्य क्षेत्रमा तुरुन्तै लगानी गर्ने ।
- वैदेशिक रोजगारमा गएका कामदारको रेमिटेन्स पठाउदा रोजगारीकै मुलुमका रहेका एजेन्टलाई रकम दिई नेपालमा रहेको परिवारलाई गैर बैंकिङ्ग प्रणालीबाट भुक्तानी गर्ने ।
- नेपाली विद्यार्थी विदेशमा पढ्न जाँदा तथा नेपाली नागरिकहरू विदेशमा उपचार गराउन जाँदा गैर बैंकिङ्ग प्रणाली मार्फत् रकम लैजाने /पठाउने ।

केस उदाहरण (Case Example): चाडपर्वको बिदामा बैंकको SWIFT प्रणालीमा आक्रमण (नेपाल)

सन् २०१७ अक्टोबरमा लामो चाडपर्व बिदाका बेला साइबर अपराधीहरूले नेपालको एउटा वाणिज्य बैंकको SWIFT प्रणालीमा पहुँच पाए । मालवेयर, की-लगर र "ब्रुट फोर्स" आक्रमणबाट कर्मचारीका पासवर्ड चोरी गरी उनीहरूले अनधिकृत SWIFT सन्देश पठाए र बैंकका आठवटा विदेशी (nostro) खाताबाट करिब रु. ४६ करोड ५७ लाख (करिब USD 4.5 million) नौ देशका २१ बैंक खातामा पठाए । प्रणालीमा गडबडी देखिनासाथ बैंकले FIU मा STR पठायो । FIU ले तुरुन्तै विदेशी FIU, नेपाल राष्ट्र बैंक र प्रहरीसँग समन्वय गर्‍यो र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगबाट करिब ८५ प्रतिशत रकम फिर्ता ल्याइयो ।

स्रोत: Egmont Group, Best Egmont Cases – Financial Analysis Cases 2014–2020, "Cyber Attack Through a SWIFT Heist" (FIU-Nepal), पृ. ३४–३६

(म) कालोबजार, उपभोक्ता संरक्षण, प्रतिस्पर्धा वा आपूर्ति सम्बन्धी

अवधारणा

- उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ अनुसार “उपभोक्ता” भन्नाले कुनै पनि वस्तु वा सेवा उपभोग वा प्रयोग गर्ने व्यक्ति वा संस्था सम्झनु पर्ने ।
- कालोबजार तथा केही अन्य सामाजिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०३२ अनुसार “कालोबजार” भन्नाले नेपाल सरकारले मोल निर्धारित गरिदिएकोमा सो मोलमा र नेपाल सरकारले मोल निर्धारित नगरेकोमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिएको माल वस्तुको उत्पादक, आयातक वा मुख्य वितरकले निर्धारित गरेको मोलभन्दा बढी मोल लिई कसैले कुनै माल वस्तु बिक्री गर्ने; निर्धारित मोलमा खुला बजारमा सजिलैसँग चाहिदो मात्रामा उपलब्ध नहुने कुनै माल वस्तु कसैले निजी उपभोगका लागि भनी आदेश वा कुपन गराई वा नगराई लिएकोमा त्यस्तो माल वस्तु वा आदेश कुपन नै बढी मोल कमिसन लिई वा नलिई बिक्री गर्ने, कुनै मनोरञ्जन वा यातायात सेवाको लागि लाग्ने शुल्क वा भाडा बापतको टिकटलाई सो टिकटको मोलभन्दा बढी मोल लिई कसैले बिक्री गरेमा बढी लिने कार्य ।
- नाफाखोरी भन्नाले मोल निर्धारित भएकोमा बाहेक नेपाल सरकारले तोकेको कुनै माल वस्तुको व्यापार गर्ने व्यक्तिले माल वस्तु र व्यापारको प्रचलन अनुसार सामान्यतया सयकडा २० भन्दा बढी मुनाफा लिएको अवस्थामा वा अभावको लाभ उठाई सो माल वस्तुको अनुचित नाफा लिई बिक्री गर्ने कार्य ।
- जम्माखोरी तथा कृत्रिम अभाव भन्नाले बजारमा कुनै मालको कृत्रिम अभाव हुने गरी सो मालको मूल्य वृद्धि गराएर अनुचित नाफा लिई बजारमा बिक्री गर्ने नियतले त्यस्तो माल वस्तु सङ्ग्रह गरी बिक्री नगरी जम्माखोरी गर्ने कार्य ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा सम्बद्ध कसूरअन्तर्गत कालोबजार, उपभोक्ता संरक्षण, प्रतिस्पर्धा वा आपूर्ति सम्बन्धी कसूरलाई समावेश गरिएको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- **मुलुकी अपराध संहिता, २०७४**
 - दफा १०७ खाद्य पदार्थमा मिसावट गर्न नहुने
 - दफा १०८ भुक्त्यानमा पारी खाद्य पदार्थ बिक्री वितरण गर्न नहुने
 - दफा १०९ भुक्त्यानमा पारी कुनै वस्तु बिक्री वितरण गर्न नहुने: खाद्य पदार्थ बाहेका कमसल वस्तु
- **कालोबजार तथा केही अन्य सामाजिक अपराध तथा सजाय ऐन, २०३२**

ऐनमा कालोबजारको, नाफाखोरी, माल वस्तुको विचलन, जम्माखोरी तथा कृत्रिम अभाव, भुक्त्याई बिक्री वितरण, औषधीमा मिसावट र मिसावट गरिएको औषधी बिक्री गर्ने कसूरहरूको व्याख्या गरी सजायको व्यवस्था गरिएको । यस ऐन अनुसारको कसूरको मुद्दाको सुरु कारवाही र किनारा गर्ने अधिकार प्रमुख जिल्ला अधिकारीलाई रहने । जिल्ला अदालत वा प्रमुख जिल्ला अधिकारीले यस ऐनअन्तर्गत मुद्दाको कारवाही र किनारा गर्दा विशेष अदालत ऐन, २०५९ बमोजिमको कार्यविधि अपनाउने । उक्त ऐन अनुसारको मुद्दामा नेपाल सरकारवादी हुने । अनुचित नाफा प्राप्त गर्ने उद्देश्यले वस्तुको सङ्ग्रह एवम् कृत्रिम अभावको सिर्जना गर्ने, वस्तुको मूल्यमा प्रभाव पार्ने र मूल्य अधिक पार्ने उद्देश्यले उत्पादनमा कटौती गर्ने जस्ता कार्यलाई यस ऐनले निषेध गरेको । यसको साथै मूल्य निर्धारण भएका वस्तुको हकमा निर्धारित

मूल्यभन्दा अधिक एवम् मूल्य निर्धारण नभएका वस्तुमा लागतको २० प्रतिशतभन्दा बढी मुनाफा आर्जन गर्न नहुने व्यवस्था यस ऐनले गरेको ।

➤ **उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५**

- गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने उपभोक्ताको संवैधानिक अधिकार संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न, उपभोक्तालाई प्राप्त हकको प्रचलनका लागि न्यायिक उपचार प्रदान गर्न र उपभोक्तालाई हुन सक्ने हानी, नोक्सानी वापत क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन उपभोक्ता संरक्षण सम्बन्धी विभिन्न कानूनी व्यवस्था रहेको ।
- परिच्छेद ४ को दफा १६ मा अनुचित व्यापारिक तथा व्यवसायजन्य क्रियाकलाप गर्न नहुने, दफा १७ मा माग, आपूर्ति वा मूल्यमा प्रतिकूल प्रभाव पार्न नहुने व्यवस्था रहेको ।
- परिच्छेद ८ मा कसूर तथा सजायको व्यवस्था गरिएको ।

➤ **प्रतिस्पर्धा प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३**

ऐनमा वस्तु वा सेवाको उत्पादन वा वितरण गर्ने व्यक्ति वा प्रतिष्ठानबीच स्वच्छ प्रतिस्पर्धा कायम गरी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई अभि बढी खुला, उदार, बजारमुखी तथा प्रतिस्पर्धी बनाउन, स्वच्छ प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट उत्पादक वा वितरकको व्यावसायिक क्षमता विकास गरी राष्ट्रिय उत्पादकत्व वृद्धि गर्न, बजारलाई अवाञ्छित रूपमा हस्तक्षेप हुनबाट संरक्षण प्रदान गर्न, एकाधिकार तथा नियन्त्रित व्यापारिक अभ्यासलाई नियन्त्रण गरी उत्पादित वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर अभिवृद्धि गराई प्रतिस्पर्धी मूल्यमा उपभोक्ता समक्ष पुर्याउने काममा प्रोत्साहन गर्न तथा व्यापारिक अभ्यासमा हुन सक्ने सम्भावित अस्वच्छ प्रतिस्पर्धालाई निवारण गरी सर्वसाधारणको आर्थिक हित तथा सदाचार कायम गर्न कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले यस ऐनको तर्जुमा गरिएको व्यहोरा प्रस्तावनामा उल्लेख गरिएको ।

➤ **उपभोक्ता अधिकार र प्रतिस्पर्धसँग सरोकार राख्ने केही कानूनहरू:**

- निकासी पैठारी (नियन्त्रण) ऐन, २०१३- यस ऐनले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा निषेधित (Contraband) वस्तुहरूको आयात निर्यातमा पूर्ण प्रतिबन्ध लगाएको । उपभोक्ताको सुरक्षा लगायत स्वास्थ्य एवम् राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय सुरक्षाका दृष्टिले संवेदनशील भनी सूचीकृत वस्तुहरूको निकासी पैठारीलाई यस ऐनले बन्देज गरेको । यसै गरी सीमित व्यापारिक वस्तुको आयात निर्यात गर्दा इजाजत प्राप्त गर्नुपर्ने व्यवस्था पनि ऐनले गरेको ।
- आवश्यक सेवा सञ्चालन ऐन, २०१४- क्षेत्रगत आवश्यकता र अवस्थाका आधारमा निश्चित क्षेत्रका लागी तोकिएका कोटा बमोजिमका बिक्री वितरणलाई यस ऐनले निर्दिष्ट गरेको । तोकिएका क्षेत्रमा तोकिएका कोटाका बिक्री वितरणलाई नियमन गर्न एजेन्ट, डिष्ट्रिब्युटर, स्टकिष्ट, नोमिनी वा रिप्रिजेण्टेभिहरूले बिक्री वितरणको अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको । यसका साथै उपभोक्ताको सेवा सुचारु राख्न अत्यावश्यक सेवाका क्षेत्रमा हड्तालजस्ता क्रियाकलापहरूमा यस ऐनले बन्देज लगाएको ।
- खाद्य स्वच्छता तथा गुणस्तर ऐन, २०८१
- स्टाण्डर्ड नाप र तौल ऐन, २०२५- नापतौलको अन्तर्राष्ट्रिय कार्यालयद्वारा निर्धारित पद्धतिका आधारमा अधिराज्यभर मेट्रिक पद्धतिमा आधारित नापतौलको चलन कायम गर्न यस ऐनले व्यवस्था गरेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- संयुक्त राष्ट्रसंघको आर्थिक एवम् सामाजिक परिषदद्वारा जारी गरिएको उपभोक्ता संरक्षणको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको निर्देशिका: उक्त निर्देशिकामा रहेका आठ अधिकारहरू निम्नानुसार रहेका: आधारभूत आवश्यकता परिपूर्ति गर्न पाउने अधिकार, उपभोक्ता शिक्षा र सूचनाको अधिकार, छनोटको अधिकार, प्रतिनिधित्वको अधिकार, सुनुवाईको अधिकार, सुरक्षाको अधिकार, क्षतिपूर्तिको अधिकार र स्वच्छ वातावरणको अधिकार ।

संस्थागत संरचना

- **वाणिज्य, आपूर्ति तथा उपभोक्ता संरक्षण विभाग:** बजारमा व्यावसायिक क्रियाकलाप स्वच्छ, पारदर्शी एवम् प्रतिस्पर्धी बनाउँदै गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवामा उपभोक्ताको पहुँच पुऱ्याई उपभोक्ताको अधिकार संरक्षण गर्ने कार्य गर्ने । निरिक्षण अधिकृत मार्फत आवश्यक अनुगमन तथा अनुसन्धान गर्ने निकाय ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी बकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- व्यापार व्यवसाय गर्ने खातावालाको व्यक्तिगत बचत खातामा अस्वाभाविक कारोबार हुनु, Sales, Payment को नाममा खातामा रकम जम्मा हुनु ।
- छिमेकी देशको सीमानाको शहरमा धेरै मात्रामा नगद जम्मा हुनु र सो रकम तुरुन्तै अन्य सहरबाट भिक्नु ।
- खातावाला र खाताको प्रकृतिभन्दा भिन्न किसिमको कारोबार हुनु ।
- सञ्चार माध्यममा व्यक्ति वा संस्था कालोबजारीमा संलग्न भएको भनी जानकारी मिल्नु ।
- सामान बेचेको प्यान बिल, भ्याट बिल नदिनु ।
- औषधि वा उपभोग्य वस्तु वितरकको खातामा क्षमताभन्दा बढी कारोबार हुनु ।
- असम्बन्धित व्यवसायीहरू बीच ठूलो मात्रामा कारोबार भएको देखिनु ।
- व्यवसायको खातामा Missing Entries, Empty Data Field, Unusual Entries देखिनु ।
- Wire Transfer मा अनियमितता देखिनु, कारोबार भएको party को नाम, ठेगाना खाली हुनु ।
- गुणस्तर विभाग, उपभोक्ता संरक्षणको क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारीको खातामा ठूलो मात्रामा रकम जम्मा हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- कालोबजारी गरेको सामान बेचबिखन गर्नु, त्यस्तो बेचबिखन नगद कारोबारमा गर्ने र स्रोत लुकाई खातामा स्थानान्तरण गर्ने ।
- कालोबजारी गरेको सामानको हिसाब मिलान गर्दा अर्को सामानको वैध कारोबारमा मिलाउने ।
- वित्तीय विज्ञ तथा व्यवसायी (Financial Experts and Professionals)को सहयोग लिई सो प्रकारको सम्पत्तिलाई वैध बनाउने ।
- रकम रूपान्तरण गर्न विभिन्न वित्तीय उपकरणहरूको प्रयोग गर्ने ।
- एक खाताबाट अर्को खातामा रकम पटक-पटक स्थानान्तरण गरी गैर कानूनी कारोबारको स्रोत लुकाउने ।
- हुण्डी, मनी चेन्जरमा उक्त रकम प्रयोग गर्ने ।
- वैध व्यवसायको आर्जन भनी बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई भुक्त्याई रकम कम्पनीको खातामा लुकाउने ।

केस उदाहरण (Case Example): प्रख्यात ब्रान्डको आवरणमा नक्कली कफ सिरप वितरण

मलेसियामा एउटा गिरोहले प्रख्यात ब्रान्डको आवरणमा नक्कली कफ सिरप (खोकीको औषधि) उत्पादन गरी फार्मसीहरूमा वितरण गर्‍यो र कारोबार देखाउन कम्पनी दर्ता गर्‍यो । अधिकारीहरूले करिब १०,००० बोतल शङ्कास्पद नक्कली कफ सिरप र करिब ९०० लिटर तरल पदार्थ बरामद गरे । वित्तीय कारवाहीअन्तर्गत ५६ वटा बैंक खातामा रहेको करिब RM 10.5 million रोक्का गरियो र RM 2.6 million मूल्यका दुई घरजग्गा कब्जामा लिइए । उपभोक्ताको स्वास्थ्यमा जोखिम पुऱ्याउने यस्तो कारोबारबाट आएको आम्दानी कम्पनी र धेरै खातामार्फत लुकाउने गरिएको थियो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2025, Case Study #44 (Malaysia), पृ. ३०-३१

(य) निर्वाचन सम्बन्धी

अवधारणा

- निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३ अनुसार “निर्वाचन” भन्नाले संविधान तथा प्रचलित संघीय कानून बमोजिम हुने राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, सङ्घीय संसदका सदस्य, प्रदेश सभाका सदस्य तथा स्थानीय तहका सदस्यको निर्वाचन र उप-निर्वाचनलाई जनाउने ।
- निर्वाचनको समयमा भुट्टा विवरण तथा कागजातसहित मनोनयन पत्र पेस गर्नु, निर्वाचन सामग्रीको प्रयोगमा बाधा पुऱ्याउनु, मतपत्रको दुरुपयोग गर्नु, गैर कानूनी तवरले मतपत्र दिनु वा लिनुलाई निर्वाचन सम्बन्धी कसूर मानिने ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४७ को दफा २१ मा गोप्य मतदान र स्वतन्त्र मतदान प्रक्रियामार्फत आफ्नो प्रतिनिधि चयन गर्न पाउने अधिकार हुने व्यवस्था ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को दफा २५ ले आवधिक निर्वाचनमा मतदान गर्ने वा निर्वाचित हुने अधिकार, समान मताधिकार र गोप्य मतपत्रबाट मतदान गर्नेहरूको स्वतन्त्र अभिव्यक्तिको प्रत्याभुत गर्ने व्यवस्था रहेको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- निर्वाचन आयोग ऐन, २०७३: उक्त ऐनमा निर्वाचन आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार, आयोगको कार्य सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, निर्वाचन आचारसंहिता, निर्वाचन खर्चसम्बन्धी व्यवस्था, बजेट व्यवस्थापन तथा लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेको ।
- निर्वाचन (कसूर तथा सजाय) ऐन, २०७३

संस्थागत संरचना

- **निर्वाचन आयोग:** नेपालको संविधानको धारा २५४ देखि धारा २४७ मा निर्वाचन आयोगको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकारको बारेमा व्यवस्था भएको । उक्त आयोगले नेपालको संविधान र संघीय कानूनको अधीनमा रही राष्ट्रपति, उपराष्ट्रपति, संघीय संसदका सदस्य, प्रदेश सभाका सदस्य, स्थानीय तहका सदस्यको निर्वाचनको सञ्चालन, रेखदेख, निर्देशन र नियन्त्रणको कार्य गर्ने ।
- **जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरू:** निर्वाचन आयोगको प्रत्यक्ष निगरानीमा जिल्ला निर्वाचन कार्यालयहरूले ऐनले दिएको अधिकार प्रयोग गरी निर्वाचन सम्बन्धी काम गर्ने गरेको ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- निर्वाचन सम्बन्धी लिखत तथा निर्वाचन सामग्री, मतदान तथा मतगणना, निर्वाचनमा प्रभाव पार्ने सम्बन्धी, निर्वाचन प्रचार प्रसार सम्बन्धी, निर्वाचन प्रचार प्रसारको आय-व्यय सम्बन्धी कसूर गर्नु,
- अस्वभाविक परिमाणमा चन्दा सहयोग माग गर्नु,
- उच्चपदस्थ व्यक्ति वा निजसँग सम्बन्धित व्यक्तिले अस्वभाविक आर्थिक कारोबार गर्नु,
- निर्वाचन आयोगले तोकेको हदभन्दा बढी खर्च गर्नु ।
- निषेधित कार्यको लागि आर्थिक सहयोग लिनु वा खर्च गर्नु ।
- निर्वाचन प्रचार प्रसारमा भएको आम्दानी र खर्चको विवरण नबुझाउनु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- स्रोत र उपयोग लुकाउने जस्तो लाग्ने गरी एक खाताबाट अन्य खातामा रकमान्तर गर्नु ।
- नियामकीय रिपोर्टिङ छुल्न एउटै खातामा सीमाभन्दा कम रकम पटक-पटक जम्मा गर्नु ।
- स-सानो रकम निक्षेप हुनु र एकै पटक ठूलो रकम निक्षेप फिर्ता लिनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- PEP का परिवारका खातामा विदेशबाट स्रोत नखुलेको ठूलो रकम प्राप्त हुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- गैर नाफामूलक संस्था स्थापनाको उद्देश्य र रकमको प्रयोगमा तादत्म्य नमिल्नु तथा उच्च जोखिम रहेको क्षेत्रमा वा क्षेत्रबाट रकम स्थानान्तरण हुनु ।
- मुलुकभित्र र बाहिर उच्च मात्रामा ATM कारोबार हुनु ।
- आतङ्कवादी गतिविधि उच्च रहेको क्षेत्र तथा मुलुकमा उच्च मात्रामा Wire Transfer हुनु ।
- मनासिब कारण नदेखिने गरी उच्च जोखिम रहेका मुलुकमा बारम्बार यात्रा गर्नु ।

विधि (Typologies)

- विभिन्न समूहहरूले कानूनी र गैर कानूनी कार्यबाट रकम जुटाउने र सो रकम निर्वाचनको माध्यमबाट लक्षित क्षेत्रमा पुर्‍याउने ।
- चन्दा रकम रूपान्तरण गरी व्यवसायमा मिलाउने ।
- निर्वाचनको चन्दा सहयोगलाई अन्य प्रयोजनमा लगाउने ।
- निर्वाचनको नाममा भएको चन्दा सङ्कलनबाट प्राप्त रकमलाई अन्य असम्बन्धित खातामा स्थानान्तरण गर्नु र विभिन्न व्यक्तिगत प्रयोजनको लागि खर्च गर्ने ।
- गैर कानूनी आर्जनलाई निर्वाचनमा खर्च गर्ने ।
- गैर-सरकारी संस्थाको प्रयोग गरी रकम परिचालन गर्ने ।
- गैर कानूनी रूपमा संकलन गरिएको रकम रूपान्तरण गर्न विभिन्न विधि अपनाउने ।
- वास्तविक धनीको पहिचान हुन नसक्ने गरी वित्तीय प्रणालीमा रकम प्रवेश गराउने ।

केस उदाहरण (Case Example): घुसको रकम परिवारका खाता हुँदै निर्वाचन अभियानमा

पेरुको एउटा ठूलो सरकारी उद्यमका पूर्व उच्च अधिकारी (उच्च पदस्थ व्यक्ति-PEP) ले एउटा बहुराष्ट्रिय कम्पनीबाट करिब USD 1.3 million घुस लिएको आरोप थियो । घुसको रकम विदेशमा खोलिएको अफसोर कम्पनीमार्फत लिइयो र चार देशमा रहेका परिवारका सदस्य वा परिवारसँग जोडिएका कम्पनीका खाता हुँदै देश भित्र्याइयो । परिवारका खातामार्फत आएको करिब USD 3.98 million स्रोत नखुलेको रकम घरजग्गा र गाडी किन्न तथा एक उम्मेदवारको निर्वाचन अभियानमा खर्च गर्न प्रयोग भयो । FIU ले विदेशी FIU सँगको सहकार्य र बैंक अभिलेखको विश्लेषण गरी सरकारी वकिललाई प्रतिवेदन पठायो; अदालतले ती अधिकारी र उनका छोरालाई १२ महिना देश छोड्न रोक लगायो ।

स्रोत: Egmont Group, *Best Egmont Cases – Financial Analysis Cases 2014–2020, "Exposing the Politically Exposed"* (Peru), पृ. १५–१९

(र) सञ्चार, प्रसारण, विज्ञापन सम्बन्धी

अवधारणा

- सञ्चार भन्नाले निश्चित स्रोतबाट सृजित सूचना वा सन्देश कुनै माध्यमबाट प्राप्तकर्तासम्म पुर्याउने प्रक्रिया भन्ने बुझिने ।
- दूर सञ्चार ऐन, २०५३ अनुसार “दूरसञ्चार सेवा” भन्नाले कुनै आवाज, चिह्न, सङ्केत, लेखोट, आकृति, गोप्य सङ्केत वा खबर, उत्सर्जन, प्रसारण वा प्राप्तिको लागि कुनै तरिकाले पुनर्व्यवस्था, गणना वा अन्य परिवर्तन गरेको वा नगरेको त्यस्तो आवाज, चिह्न, सङ्केत, लेखोट, आकृति वा गोप्य सङ्केत वा खबर, तार, रेडियो, प्रकाश वा अन्य विद्युत चुम्बकीय प्रणालीद्वारा आदान प्रदान गर्ने कार्य सम्बन्धी सेवा सम्भन्तु पर्छ ।
- निश्चित अर्थपूर्ण सूचना तथा सञ्चार निश्चित समाचार माध्यमबाट आम जनसमुदायमा पुर्याउने प्रक्रियालाई आमसञ्चार भनिन्छ । अर्थात् आमसञ्चार सञ्चारको व्यापक रूप हो । पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन, चलचित्र, पुस्तक, इन्टरनेट, अनलाइन आदि आमसञ्चारका लोकप्रिय माध्यमका रूपमा रहेका ।
- प्रसारण भन्नाले इसारा, आवाज, आकृति, तस्वीर वा अन्य यस्तै प्रकारबाट आमजनताले जानकारी पाउन सक्ने सञ्चारसेवा सम्भन्तु पर्ने ।
- विज्ञापन (नियमन गर्ने) ऐन, २०७६ अनुसार “विज्ञापन” भन्नाले कुनै वस्तु, सेवा, कार्यक्रम वा अवसरको बारेमा छापा, विद्युतीय माध्यम, अनलाइन, सामाजिक सञ्जाल, होर्डिङ बोर्ड, बेलुन वा कुनै संरचना लगायतका माध्यमबाट सार्वजनिक रूपमा प्रचार प्रसार गरिएको वा प्रचार प्रसार गर्ने उद्देश्यले तयार गरिएको शब्द, वाक्य, चित्र, तस्वीर, सङ्केत, पोस्टर, पर्चा, प्रकाश, चिह्न, संरचना वा जुनसुकै किसिमको श्रव्य, दृश्य वा श्रव्यदृश्य सम्भन्तुपर्ने ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- International Telecommunication Union (ITU): specialized agency of the United Nations that is responsible for issues that concern information and communication technologies.
- International Chamber of Commerce Advertising and Marketing Communication Code

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- दूर सञ्चार ऐन, २०५३
दूरसञ्चार सेवालाई भरपर्दो र सर्वसुलभ बनाउन, दूरसञ्चार सेवामा निजी क्षेत्रलाई समेत संलग्न गराउन तथा त्यस्तो सेवालाई नियमित र व्यवस्थित गर्न बनेको ऐन ।
- विज्ञापन (नियमन गर्ने) ऐन, २०७६
वस्तु वा सेवाको बजार प्रवर्द्धन वा बिक्री, वितरण गर्न वा त्यस्तो वस्तु वा सेवाको प्रचार प्रसारको लागि गरिने विज्ञापन तथा तत् सम्बन्धी व्यवसायलाई नियमन गर्ने सम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाहरू रहेको ।
- विद्युतीय (इलेक्ट्रोनिक) कारोबार ऐन, २०६३

- राष्ट्रिय प्रसारण ऐन, २०४९
- प्रेस काउन्सिल ऐन, २०४८
- छापाखाना र प्रकाशन सम्बन्धी ऐन, २०४८
- सञ्चार संस्थान ऐन, २०२८
- चलचित्र (निर्माण, प्रदर्शन तथा वितरण) ऐन, २०२६
- राष्ट्रिय समाचार समिति ऐन, २०१९
- आमाको दूधलाई प्रतिस्थापन गर्ने वस्तु (बिक्री वितरण नियन्त्रण) ऐन, २०४९ (दफा ९)
- औषधि ऐन, २०३५ (दफा १९)

संस्थागत संरचना

- **नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण:** दूरसञ्चार सेवाको विकासको लागि नेपाल सरकारले अपनाउनु पर्ने नीति, योजना र कार्यक्रमको सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने; दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्न अनुमतिपत्र दिने; अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराए बापत लिने शुल्क स्वीकृत र नियमित गर्ने निकाय ।
- **प्रेस काउन्सिल नेपाल:** पत्रकारिता सम्बन्धी नीतिलाई समय समयमा अवलोकन गरी सम्बन्धित क्षेत्रको राय सल्लाह लिई नेपाल सरकारलाई सुझाव दिने; स्वस्थ पत्रकारिताको विकास गर्न पत्रकारिता सम्बन्धी आचार संहिता तयार गरी लागू गर्ने; पत्रपत्रिकामा प्रकाशित समाचारसँग सम्बन्धित विषयलाई लिएर कसैले काउन्सिलमा उजुरी दिएमा सो सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही गर्ने; पत्रपत्रिकामा प्रकाशित असामाजिक र आपत्तिजनक कुराहरूको सम्बन्धमा छानबिन गर्ने निकाय ।
- **विज्ञापन बोर्ड :** विज्ञापन बजारको नियमन, अनुगमन र नीतिको तर्जुमा गर्ने निकाय ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- आम मानिसमा गलत सूचना प्रवाह हुनु तथा कुनै वस्तुप्रति नकारात्मक धारणा बन्दै जानु र सोबाट अवान्छित लाभ प्राप्त गर्नु,
- वास्तविक उत्पादकले अपेक्षित लाभ प्राप्त गर्न नसक्नु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- तेस्रो पक्षका खाताबाट बारम्बार ठूलो नगद भिर्किनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।
- खातामा एकैपटक सामान्य अवस्थामा भन्दा ठूलो मात्रामा निक्षेप जम्मा हुने साथै उक्त रकम आफ्नै देश वा अन्य देशबाट प्राप्त हुनु र उक्त रकम एकै पटक भिर्किनु ।
- सामाजिक मिडियाहरूमा सञ्चार, प्रसारण र विज्ञापन सम्बन्धी कसूर गरेको भनी विभिन्न व्यक्तिहरूको नाममा समाचार आउनु ।

- सामाजिक सञ्जाल तथा अन्य मिडियाहरूमा आतङ्ककारी कार्य गर्न उक्साउन, त्यस्तो कार्यको प्रचारप्रसार गर्नु ।

विधि (Typologies)

- विभिन्न सञ्चार माध्यमहरू जस्तै: रेडियो, टेलिभिजन तथा सामाजिक सञ्जालहरू मार्फत् गलत सूचना प्रसारण गरेर अपवाह फैलाउने तथा गैर कानूनी रूपमा विज्ञापन गर्दै आफ्नो व्यवसायको प्रवर्द्धन गरी सम्पत्ति आर्जन गर्ने तथा गलत सूचना दिएर रकम सङ्कलन गर्ने ।
- सञ्चार, प्रसारण र विज्ञापन सम्बन्धी कसूर गर्न एक वा एकभन्दा बढी व्यक्तिहरूले एउटा च्यानल सृजना गरी उक्त कसूरबाट प्राप्त सम्पत्ति एक ठाँउबाट अर्को ठाँउसम्म लैजान विभिन्न व्यक्तिहरूको प्रयोग गरिने ।
- सञ्चार, प्रसारण र विज्ञापन सम्बन्धित कसूरबाट प्राप्त रकम बैकिङ्ग प्रणाली, हुण्डी, भौतिक स्थानान्तरण आदिबाट अपराधीहरूले प्राप्त गर्ने ।
- कानुनले निषेधित गरेको Virtual currency, Crypto currency, Virtual assests, को प्रचारप्रसार गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): नागरिकको व्यक्तिगत डाटा बिक्री र टेलिकम ठगी

चीनमा एक व्यक्तिले नागरिकहरूको व्यक्तिगत विवरण (डाटा) गैरकानूनी रूपमा सङ्कलन गरी फोन तथा अनलाइनमार्फत ठगी गर्ने गिरोहलाई बेचे । उक्त डाटाको प्रयोग गरी ४०० भन्दा बढी ठगीका घटना भए, जसबाट RMB 10 million भन्दा बढी रकम ठगियो । अर्का एक व्यक्तिले तेस्रो पक्षका बैंक खाताबाट नगद भिकेर ठगीको रकम शुद्धीकरण गरे । अदालतले डाटा बेच्ने व्यक्तिलाई ठगीको मतियार र नगद भिकने व्यक्तिलाई अपराधजन्य आम्दानी लुकाएको कसूरमा दोषी ठहर गयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2025, Case Study #11 (China), पृ. १७

(ल) यातायात व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, औषधी वा वैदेशिक रोजगार ठगी सम्बन्धी

अवधारणा

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४:- दफा २४९ को उपदफा (२) ले ठगी गर्न नहुने उल्लेख गरी कसैले कसैलाई कुनै कुराको विश्वास दिलाएकोमा सो बमोजिम नगरी वा फर्काई, भुक्त्याई वा अन्य कुनै किसिमले धोका दिई कुनै काम गरी वा गर्नबाट रोकी त्यस्तो व्यक्ति वा अन्य कसैलाई बेइमानीपूर्वक कुनै किसिमको हानि, नोक्सानी वा क्षति पुऱ्याएमा वा आफ्नो वा अरू कसैको लागि कुनै लाभ प्राप्त गरेमा निजले ठगी गरेको मानिनेछ भनी उल्लेख गरेको ।
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ अनुसार “यातायात सेवा” भन्नाले सार्वजनिक सवारीले भाडा लिई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँसम्म यात्री वा मालसामान ओसारपसार गर्ने कार्य सम्भन्नु पर्छ ।
- जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ अनुसार “स्वास्थ्य सेवा” भन्नाले आधुनिक चिकित्सा (एलोप्याथी), आयुर्वेद चिकित्सा (होमियोप्याथी), युनानी, प्राकृतिक चिकित्सा, अकुपञ्चर, सोवारिगपा (आम्ची) चिकित्सा पद्धतिमा आधारित भई प्रदान गरिने प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक, निदानात्मक, उपचारात्मक, पुनर्स्थापनात्मक र प्रशामक (पालिएटिभ) सेवा सम्भन्नु पर्छ ।
- औषधि ऐन, २०३५ अनुसार “औषधि” भन्नाले मानिस, पशु वा पंक्षीलाई हुने रोगको निदान गर्न, उपचार गर्न वा रोकथाम गर्न, रोग निको पार्न वा साम्य गर्न वा मानिस, पशु वा पंक्षीलाई रोग ल्याउने कीराको नाश गर्न मानिस, पशु वा पंक्षीको शारीरिक बनावट वा प्रक्रियालाई असर पार्न प्रयोग गरिने पदार्थ वा त्यस्तो पदार्थमा लगाउने साधक पदार्थसमेतलाई सम्भन्नु पर्छ ।
- वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ अनुसार “वैदेशिक रोजगार” भन्नाले कामदारले विदेशमा पाउने रोजगार सम्भन्नु पर्छ ।
- विश्वभर नै यातायात व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, औषधी र वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी ठगी हुने गरेको । साथै नेपालमा पनि यस्ता घटना समयसमयमा हुने गरेको पाइएको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- International Covenant on Economic Social and Cultural Rights protects right of physical and mental health, employment, education
- International Labour Law
- International Labour Organization’s Labour Standards

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४: दफा २४९.(१) ठगी गर्न नहुने: कसैले ठगी गर्न वा गराउन हुँदैन ।
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९: उक्त ऐनमा सवारीको वर्गीकरण, सवारी दर्ता, चालक अनुमतिपत्र, परिचालक अनुमतिपत्र, यातायात व्यवस्थापन, आवागमन नियन्त्रण, बीमा, सजाय सम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेको ।
- सवारी तथा यातायात व्यवस्था नियमावली, २०५४
- औषधि ऐन, २०३५: औषधि वा औषधिका साधक पदार्थहरूको अनुचित प्रयोग वा दुरुपयोग हुन नदिन त्यसको उपयोगिता एवम् प्रयोग सम्बन्धी भुट्टा वा भ्रमात्मक प्रचार हुन नदिन र जनसुरक्षित, असरयुक्त

तथा गुणयुक्त नहुने औषधि उत्पादन, विक्री, वितरण, निकासी पैठारी, सञ्चय र सेवनको नियन्त्रण गर्न विभिन्न व्यवस्था रहेको ।

- **शिक्षा ऐन, २०२८:** शिक्षा विभाग, परिषद्को काम, कर्तव्य तोकिएको छ भने क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालय, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, जिल्ला शिक्षा समिति गठन, जिल्ला शिक्षा परिषद्, गाँउ शिक्षा वा नगर शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षा विकास कोष, विद्यालय शुल्क, शिक्षक र कर्मचारी सम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेको ।
- **जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५:** उक्त ऐनमा सेवाग्राहीको अधिकार, कर्तव्य तथा स्वास्थ्य संस्थाको दायित्व, स्वास्थ्य प्रणाली र सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था, रगत, रक्तजन्य पदार्थको प्रयोग तथा मानव अङ्ग प्रत्यारोपण सम्बन्धी व्यवस्था, जनस्वास्थ्यको संरक्षण, प्रवर्द्धन र सुधारका लागि सामाजिक, सांस्कृतिक तथा वातावरणीय निर्धारकको व्यवस्था, आपतकालीन स्वास्थ्य सेवा तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था, राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य समिति तथा विभिन्न कसूर र सजायको व्यवस्थाहरू रहेको ।
- **वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४:** उक्त ऐनमा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी व्यवस्था, इजाजतपत्र सम्बन्धी व्यवस्था, पूर्व स्वीकृति र कामदार छनौट सम्बन्धी व्यवस्था, तालिम तथा कामदारको वर्गीकरण सम्बन्धी व्यवस्था, वैदेशिक रोजगार कल्याणकारी कोष सम्बन्धी व्यवस्था, अनुगमन र जाँचबुझ सम्बन्धी व्यवस्था, बोर्डको गठन, काम, कर्तव्य र अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था कसूर र दण्ड सजाय, अनुसन्धान र तहकिकात, मुद्दाको कारबाही र किनारा सम्बन्धी व्यवस्थाहरू रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **यातायात व्यवस्था विभाग:** सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९, सवारी तथा यातायात व्यवस्था नियमावली, २०५४ को नीतिगत व्यवस्था बमोजिम मानिसको आवागमन र वस्तुहरूको ओसारपोसारको लागि सुरक्षित, भरपर्दो र सुलभ यातायात सेवा उपलब्ध गराउने निकाय ।
- **औषधि व्यवस्था विभाग:** औषधि ऐन, २०३५ को दफा ५ बमोजिम गठित विभागले औषधि ऐन, २०३५ र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम औषधि नियन्त्रण सम्बन्धी सबै काम कारवाही गर्ने ।
- **शिक्षा विभाग:** शिक्षा ऐन, २०२८ दफा ८क. बमोजिम गठित । शिक्षा तथा खेलकुद मन्त्रालय अन्तर्गत शिक्षा विभाग रहने ।
- **राष्ट्रिय शिक्षा परिषद्:** शिक्षा ऐन, २०२८ दफा ७क. बमोजिम गठित । शिक्षा सम्बन्धी नीति निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सल्लाह तथा सुझाव दिने कामसमेतको लागि एक राष्ट्रिय शिक्षा परिषद् रहने ।
- **वैदेशिक रोजगार बोर्ड:** वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ दफा ३८ बमोजिम गठित । वैदेशिक रोजगार व्यवसायलाई प्रवर्द्धन गर्ने र सो व्यवसायलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र मर्यादित बनाउन तथा वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदार र वैदेशिक रोजगार व्यवसायीको हक हितको संरक्षण गर्न आवश्यक कार्य गर्ने प्रयोजनसमेतको लागि वैदेशिक रोजगार प्रवर्द्धन बोर्डको गठन भएको ।
- **वैदेशिक रोजगार विभाग:** वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी काम गर्नको लागि श्रम तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय अन्तर्गत एक वैदेशिक रोजगार विभाग रहने । वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ दफा ६७ बमोजिम गठित ।
- **वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरण:** वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी मुद्दाको किनारा लाउने न्यायाधिकरण ।

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- ग्राहकको कुनै यातायात व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, औषधि वा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी ठगी कार्यमा संलग्नता देखिनु ।
- अस्वभाविक रूपमा शुल्क असुली गर्नु ।
- अध्ययन वा वैदेशिक रोजगारीका लागि नक्कली कागजात तयार गर्नु वा प्रयोग गर्नु ।
- मिडियाले ठगीका सम्बन्धमा उल्लेख गर्नु ।
- व्यवसाय वा पेशाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार हुनु ।
- औषधि तथा स्वास्थ्य सामग्री किनबेच सम्बन्धी कारोबार व्यक्तिगत खाताबाट हुनु ।
- व्यावसायिक खाताको कारोबार न्यून हुनु तर व्यक्तिगत खातामा अस्वभाविक कारोबार देखिनु ।
- धेरै मात्रामा विभिन्न क्षेत्रबाट नगद जम्मा गर्नु ।
- खातामा हुने कारोबारको सम्पुष्टि गर्न आवश्यक कागजात वा प्रमाण नहुनु ।
- खाता खोल्दा व्यवसायको प्रकृति, व्यवसायको नाम, ठेगाना उल्लेख नगर्नु ।
- खातामा अस्वभाविक कारोबार देखिनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- यातायात व्यवसाय, शिक्षा, स्वास्थ्य, औषधि वा वैदेशिक रोजगार सम्बन्धी व्यावसायिक प्रयोजनको लागि व्यक्तिगत खाता प्रयोग गरी राजस्व छली गर्ने, वास्तविक आय लुकाउने ।
- वैध व्यवसायमा ठगीबाट प्राप्त रकम मिसाउने, अन्य व्यक्तिको खाताको प्रयोग गरी वास्तविक धनीको परिचय लुकाउने ।
- अवैध रूपमा सञ्चालित यातायात व्यवसाय, शिक्षण संस्था, स्वास्थ्य संस्था, औषधी, वैदेशिक रोजगार व्यवसायलाई वैधानिकता दिन गैर वित्तीय पेशाकर्म वा व्यवसायीको प्रयोग गर्ने ।
- वैदेशिक रोजगारीमा जाने मुलुकमा समेत व्यक्ति परिचालन गरी वैदेशिक रोजगारी सम्बन्धी कसूर गर्ने, सङ्गठित रूपमा अपराध गर्ने ।
- म्यानपावर/ट्राभल एजेन्सीसँग जोडिएका व्यक्तिबाट असम्बन्धित व्यक्तिका खातामा रेमिट्यान्स प्राप्त हुनु ।
- गैर कानूनी आर्जन रूपान्तरण, रकमान्तरण वा स्थानान्तरण गर्ने ।
- कालोबजारीबाट प्राप्त रकमलाई व्यक्तिगत खाताबाट स्थानान्तरण गरी अन्य क्षेत्रमा लगानी गर्ने ।
- स्वास्थ्य सामग्रीको अनियमितता, कमिसन लगायतको अपराधबाट आर्जित सम्पत्ति नगदमा रूपान्तरण गरी स्थानान्तरण गर्ने वा कमिसनको रकम विदेशमा रहेको खातामा जम्मा गर्न लगाउने ।

केस उदाहरण (Case Example): म्यानपावर र ट्राभल एजेन्सीको आडमा विदेश पठाउने कारोबार

पाकिस्तानमा विदेशमा निर्माण मजदुर र इन्जिनियर पठाउने भनिएको एउटा मानव संसाधन (म्यानपावर) कम्पनीका तर्फबाट खाडी मुलुकमा बस्ने एक व्यक्ति र एउटा ट्राभल एजेन्सीका कर्मचारीले देशभित्रका विभिन्न व्यक्तिका खातामा लाखौं रुपैयाँ रेमिट्यान्स पठाए । बैंकले ग्राहक पहिचान (CDD) गर्दा एक प्राप्तकर्ताले आफ्नो भाइ युरोपको शरणार्थी शिविरमा रहेको र अर्को प्राप्तकर्ताको छोरा उत्तर अफ्रिकाको जेलमा रहेको खुल्यो । अवैध बाटो ("डंकी रुट") का स्थानमा डेबिट कार्ड प्रयोग भएको र यात्रा अभिलेख मेल नखाएको पनि देखियो । वैदेशिक रोजगारको आडमा मानव बेचबिखन/तस्करी भएको आशङ्कामा वित्तीय जानकारी कानून कार्यान्वयन निकायमा पठाइयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2025, Case Study #53 (Pakistan), पृ. ३५–३६

(व) फर्म, साभेदारी, कम्पनी वा संघ संस्था सम्बन्धी

अवधारणा

- सम्पत्ति शुद्धीकरण हुने सम्भाव्य स्रोतमध्ये फर्म, साभेदारी, कम्पनी वा संघसंस्थाको माध्यमबाट हुने कसूरको ठूलो हिस्सा रहेको । यसलाई दुरुपयोग गरी सम्पत्ति शुद्धीकरण हुने विश्वव्यापी प्रवृत्ति रहेको ।
- कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम कम्पनी भन्नाले उद्योग व्यवसाय गर्न चाहने व्यक्ति वा समूहले कम्पनी ऐन, २०६३ अनुरूप प्रा.लि. तथा लि. को रूपमा संस्थापन गरेका अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला एक स्वशासित र सङ्गठित संस्थालाई बुझिने । यसले व्यक्तिसरह चल अचल सम्पत्ति प्राप्त गर्न, राख्न, बेचबिखन गर्न वा अन्य किसिमले व्यवसाय गर्न सक्ने, साथै यसले आफ्नो नामबाट नालिस उजुर गर्न सक्ने अधिकार रहेको ।
- कम्पनी ऐन अन्तर्गत स्थापित बढीमा १०१ जनासम्म शेयरधनी हुने कम्पनी प्राइभेट कम्पनी हो। साथै, एकल शेयरधनी भएको कम्पनी पनि प्राइभेट कम्पनीकै श्रेणीमा पर्दछ ।
- पब्लिक कम्पनी भन्नाले कम्पनी ऐन अन्तर्गत स्थापित कम्पनीमध्ये प्राइभेट कम्पनीबाहेकको कम्पनी जसमा कम्तीमा ७ जना संस्थापक रहनु पर्ने र चुक्ता पुँजी कम्तीमा रु.१ करोड भएको हुनुपर्ने ।
- कुनै उद्देश्य प्राप्तिको लागि आर्जित मुनाफा वा बचत गरेको रकमबाट लाभांश वा अन्य कुनै रकम सदस्यहरूलाई वितरण वा भुक्तानी गर्न नपाउने गरी कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम संस्थापित कम्पनी मुनाफा वितरण नगर्ने कम्पनी हो जसमा कम्तीमा ५ जनासम्म संस्थापक रहने ।
- संस्था दर्ता ऐन, २०३४ अनुसार “संस्था” भन्नाले सामाजिक, धार्मिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक, शैक्षिक, बौद्धिक, सैद्धान्तिक, शारीरिक, आर्थिक, व्यावसायिक तथा परोपकारी कार्यहरूको विकास एवम् विस्तार गर्ने उद्देश्यले स्थापना भएको संघ संस्था, क्लब, मण्डल, परिषद्, अध्ययन केन्द्र आदि सम्भन्तुपर्छ र सो शब्दले मैत्री संघ समेतलाई जनाउने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- कम्पनी ऐन, २०६३: विभिन्न प्रकारका कम्पनी, तिनीहरूको दर्ता प्रक्रिया, साभेदार संख्या, कम्पनीले पालना गर्नुपर्ने शर्त, कार्यविधि लगायत कम्पनी खारेजीको प्रावधान रहेको ।
- प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन ऐन, २०१४: प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेशन, प्रमाणपत्र नवीकरण, फर्म खारेजी, दण्ड सजाय लगायतका विभिन्न प्रावधान रहेको ।
- संस्था दर्ता ऐन, २०३४: सामाजिक, धार्मिक, साहित्यिक, सांस्कृतिक, वैज्ञानिक, शैक्षिक, बौद्धिक, शारीरिक, आर्थिक, व्यावसायिक तथा परोपकारी संस्थाहरूको स्थापना तथा दर्ता गर्ने सम्बन्धी विभिन्न प्रावधान रहेको ।
- समाज कल्याण ऐन, २०४९: सामाजिक संघ संस्था तथा समाज कल्याण परिषद्को काम, कर्तव्य, अधिकार, परिषद्को कोष लगायतको व्यवस्था रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय:** यस अन्तर्गत कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालय मुनाफा वितरण नगर्ने कम्पनीहरू दर्ता गर्ने, सो कम्पनीहरूले ऐन विपरीत कार्य गरेमा आवश्यक कारवाही गर्ने, ऐनले तोकेबमोजिम जरिवाना तथा खारेजी गर्ने निकाय रहेको । साथै, यस अन्तर्गतको उद्योग विभाग र लघु,

घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्द्धन केन्द्र घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्द्धन सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने निकाय रहेको ।

- **जिल्ला प्रशासन कार्यालय:** गैरसरकारी संघ, संस्था दर्ता, नवीकरण तथा नियमन गर्ने निकाय ।
- **समाज कल्याण परिषद्:** सामाजिक संघ संस्थालाई सहयोग गर्ने, तिनीहरूका बीच समन्वय गर्ने र तिनीहरूको कामको अनुगमन, सुपरिवेक्षण र मूल्याङ्कन गर्ने, गराउने; सामाजिक संघ संस्थाहरूको स्थापना, विकास, विस्तार र सुदृढीकरणको लागि आवश्यक सहयोग गर्ने, गराउने; नेपाल सरकार र सामाजिक संघ संस्थाहरूबीच समन्वयकर्ताको रूपमा कार्य गर्ने, गराउने लगायतका कार्य गर्ने ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने निकाय ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- कम्पनी, फर्म वा गैर नाफामूलक संस्थाको नाममा विदेशबाट औचित्य पुष्टि नहुने गरी पटक-पटक वा एकैपटक ठूलो परिमाणमा रकम प्राप्त हुनु ।
- कम्पनी, फर्म वा गैर नाफामूलक संस्थाको नाममा उच्च जोखिमको सूचीमा रहेका मुलुकबाट औचित्य पुष्टि नहुने गरी पटक पटक वा एकैपटक ठूलो परिमाणमा रकम प्राप्त हुनु ।
- कम्पनी, फर्म वा गैर नाफामूलक संस्थाले तोकिएको उद्देश्य बाहेकका अन्य कार्यहरू वा गैर कानूनी गतिविधि गरेको पाइनु ।
- फर्म, कम्पनी वा संस्थाले घरजग्गा खरिद बिक्री गर्दा खरिद बिक्रीको भन्दा फरक मूल्यमा खरिद बिक्री गर्नु र त्यस्तो रकम संस्थामा फरक तरिकाले हिसाब अभिलेख राख्नु वा अन्य तरिकाले लेनदेन गर्नु ।
- कम्पनी, फर्म वा गैर नाफामूलक संस्थाले अनपेक्षित रूपमा हैसियत भन्दा धेरै कारोबार वा नाफा आर्जन गर्नु ।
- जटिल संस्थागत संरचना तथा स्वामित्व देखिने र वास्तविक धनी पहिचान गर्न कठिन हुने कम्पनी वा फर्महरू हुनु ।
- उच्च पदस्थ व्यक्ति तथा आपराधिक गतिविधिमा संलग्न व्यक्तिहरू संलग्न रहेको देखिने कम्पनी वा फर्महरू हुनु ।
- भुट्टा विवरण पेस गरी दर्ता भएका कम्पनी वा फर्महरू हुनु ।
- दर्ता नभई सञ्चालनमा रहेका कम्पनी वा फर्महरू हुनु ।
- भौतिक अस्तित्व वा पूर्वाधार नभएका कम्पनी तथा फर्महरू सञ्चालनमा रहेका देखिनु ।
- लाइसेन्स नवीकरण नगर्नु, समयमा लेखापरीक्षण नगर्नु, वार्षिक प्रतिवेदन पेस नगर्नु वा भुटो आय र व्यय विवरण र वार्षिक प्रतिवेदन पेस गर्ने कम्पनी वा फर्महरू हुनु ।
- गैर नाफामूलक संस्थाको खर्च भएको रकमको वास्तविक प्रयोजन वा हिताधिकारी स्पष्ट नहुनु वा आतंकवादी क्रियाकलापमा प्रयोग हुनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- फर्म, कम्पनी वा संस्थाले घरजग्गा खरिद बिक्री गर्दा व्यक्तिगत नाममा गर्ने, खरिद बिक्रीको यथार्थ मूल्य भन्दा फरक रकममा लेनदेन गर्ने, कम मूल्यमा खरिद गरी विभिन्न खर्च देखाई बाँकी रकम भुक्तानी गर्ने र सोका कारण कम्पनीको पुँजीको हिसाब मिलान स्पष्टरूपमा नदेखिने गरी गर्ने ।
- स्रोत नखुलेको सम्पत्तिलाई व्यवसाय मार्फत आर्जन गरेको देखाई वैधानिक बनाउने ।
- गैह्र नाफामूलक संस्थाहरूको दुरुपयोग गर्ने ।
- गैर-नाफामूलक कम्पनी खडा गरी गैर कानूनी तवरले आर्जन गरेको सम्पत्ति Donation, चन्दाको नाममा संस्थामा प्राप्त गर्ने, दुरुपयोग गर्ने वा आपराधिक गतिविधिमा प्रयोग गर्ने ।
- कम्पनी दर्ता गरी, घाटामा गएको कागजपत्र बनाई कर छुली गर्ने ।
- एकै व्यक्ति धेरै कम्पनीको सञ्चालक र कम्पनीहरूको एउटै दर्ता ठेगाना हुनु ।
- नयाँ कम्पनीको खातामा व्यवसायको उपस्थितिभन्दा धेरै ठूलो कारोबार हुनु ।
- नगद कारोबार बढी हुने व्यवसाय दर्ता गरी सोबाट आर्जन गरेको मुनाफा भएको फर्जी कागजपत्र बनाई अवैध सम्पत्तिलाई वैध बनाउने ।
- कम्पनी वा फर्म वा गैरनाफामूलक संस्था अन्य कुनै व्यक्तिको नाममा दर्ता गर्ने, वास्तविक धनीको परिचय लुकाउने ।
- कम्पनी वा फर्म वा गैरनाफामूलक संस्थाको जटिल संस्थागत संरचना बनाउने, उच्च पदस्थ व्यक्तिहरूले पहिचान लुकाउन अन्य व्यक्तिहरूको नाममा सो संस्था सञ्चालन गर्ने ।
- साना तथा मझौला व्यवसाय स्थापना गरी सो व्यवसायबाट आर्जन गरेको देखाई अवैध रकमलाई रूपान्तरण गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): ३,००० भन्दा बढी कागजी कम्पनी र नाममात्रका सञ्चालक

सन् २०२० मा सिङ्गापुरमा दर्ता भएका कम्पनीहरू विदेशी पीडितसँग गरिएको "विजनेस इमेल कम्प्रोमाइज" ठगीको रकम लिने माध्यम बनेको पाइयो । अनुसन्धानमा अपराधजन्य आम्दानी शुद्धीकरण गर्ने उद्देश्यले दर्ता गरिएको आशङ्का भएका ३,००० भन्दा बढी कम्पनीको सञ्जाल भेटियो । आपराधिक गिरोहसँग जोडिएका विदेशी एजेन्टले कर्पोरेट सेवा प्रदायकमार्फत कम्पनी दर्ता गराई स्थानीय व्यक्तिलाई नाममात्रको सञ्चालक बनाएका थिए; एकै व्यक्ति ५७ देखि १,००२ वटासम्म कम्पनीको सञ्चालक थिए । कम्पनीहरूको ठेगाना एउटै, दर्ता समय उस्तै र कारोबार धेरै भए पनि व्यवसायको उपस्थिति न्यून थियो । सात जनालाई कम्पनी ऐनअन्तर्गत कैद वा जरिवाना भयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2024, Case Study 11 (Singapore), पृ. २२-२३

(श) घर, जग्गा र सम्पत्ति सम्बन्धी

अवधारणा

- घर जग्गा भन्नाले नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी तोकिएको क्षेत्रमा रहेको घर र लगापातभित्रको जग्गा ।
- लगापात भित्रको जग्गा भन्नाले घर भएको जग्गा तथा बार वा पर्खालले घेरी सो घरले चर्चेको जग्गा र नघेरिएको भएमा भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ बमोजिम जग्गावालाले घरबारीको लागि राख्न पाउने हदसम्म जग्गा ।
- जग्गावाला भन्नाले प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम नेपाल सरकारमा मालपोत तिर्नुपर्ने गरी आफ्नो नाममा जग्गा दर्ता गरी सो दर्ताको नाताले जग्गामा हक हुने व्यक्ति ।
- घर जग्गा भन्नाले कुनै इमारत वा त्यसको कुनै भाग र त्यस्तो इमारत वा त्यसको कुनै भागका लगापातको कुनै बगैँचा, जमीन र टहरो भए त्यस्ता बगैँचा, जमीन, टहरो; अधिक लाभदायक उपभोगको निमित्त त्यस्तो इमारतसँग वा त्यसको कुनै भागसँग जडान गरी राखिएका वस्तुहरू र इमारतभित्र वा त्यसको कुनै भाग भित्रका जुनसुकै सरसामान, मालमत्ता तथा साजवाजहरू समेत ।
- सम्पत्ति भन्नाले प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा प्राप्त गरेको वा हासिल गरेको जुनसुकै प्रकारको सम्पत्ति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो सम्पत्तिबाट बढे बढाएको अन्य सम्पत्ति वा आर्थिक लाभ वा कुनै पनि तरिकाले आंशिक वा पूर्ण रूपमा हस्तान्तरण वा रूपान्तरण भएको सम्पत्ति वा लाभ समेतलाई जनाउने ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ अनुसार सम्पत्ति भन्नाले भौतिक वा अभौतिक, चल वा अचल, मूर्त वा अमूर्त जुनसुकै प्रकारको सम्पत्ति, कोष वा कुनै मूल्य भएको वस्तु वा उपकरण सम्झनुपर्ने र सो शब्दले सोउपर हक, हित, दावी वा अधिकार स्थापित गर्ने कुनै पनि प्रकारको कागजात, निस्सा, प्रमाणपुर्जा वा विद्युतीय वा अन्य उपकरण समेतलाई जनाउने (।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मुलुकी देवानी संहिता , २०७४: उक्त संहिताको भाग ४ मा सम्पत्ति सम्बन्धी कानूनको व्यवस्था रहेको ।
 - परिच्छेद १: सम्पत्ति सम्बन्धी सामान्य व्यवस्था
 - परिच्छेद २: स्वामित्व तथा भोगाधिकार सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ३: सम्पत्ति उपभोग सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ४: जग्गा आवाद, भोगचलन तथा दर्ता सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ५: सरकारी, सार्वजनिक तथा सामुदायिक सम्पत्ति सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ६: गुठी सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ७: फलोपभोग सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ८: सुविधाभार सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ९: घरबहाल सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद १०: दान बकस सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद ११: सम्पत्ति हस्तान्तरण तथा प्राप्ति सम्बन्धी व्यवस्था
 - परिच्छेद १२: अचल सम्पत्ति बन्धकी सम्बन्धी व्यवस्था

परिच्छेद १३: अचल सम्पत्ति हकसफा सम्बन्धी व्यवस्था

परिच्छेद १४: लिखत पारित सम्बन्धी व्यवस्था

परिच्छेद १५: लेनदेन व्यवहार सम्बन्धी व्यवस्था

➤ मालपोत ऐन, २०३४

मालपोतको असुल तहसील सम्बन्धी व्यवस्थामा संशोधन र एकीकरण गर्न र जग्गा आवाद गर्ने सम्बन्धमा केही थप व्यवस्था गर्न विभिन्न प्रावधान रहेको ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट मालपोत ऐनमा परिच्छेद ७क. थप गरिएको, जुनमा घरजग्गा सम्बन्धी कारोबार गर्न इजाजतपत्र लिनुपर्ने, इजाजतपत्र दिने अधिकारीले निर्देशन दिन, निरीक्षण र सुपरिवेक्षण गर्न, इजाजतपत्र खारेज गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको ।

➤ भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१

➤ विर्ता उन्मूलन ऐन, २०१६

➤ गाउँपालिका वा नगरपालिका वा अधिकारीलाई कुनै भुटा विवरण, सूचना वा उजुरी दिने व्यक्तिलाई तोकिएको अधिकारीको आदेशले बढीमा रु ५००/ पाँच सयसम्म जरिवाना हुनेछ ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्रको दफा १७ ले सम्पत्ति सम्बन्धी अधिकारको व्यवस्था गरेको । उक्त दफा अनुसार कसैलाई पनि सम्पत्तिबाट वञ्चित गर्न नहुने उल्लेख गरिएको ।
- जग्गा सम्बन्धी अधिकारको व्यवस्था,
- महिला सम्बन्धी भेदभावलाई उन्मूलन गर्ने महासन्धि, १९७९
- आदिवासी तथा जनजाति सम्बन्धी महासन्धि (Indigenous and Tribal People Convention), १९८९ (No 169),

संस्थागत संरचना

- भूमि व्यवस्था, सहकारी, सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय घर, जग्गा र सम्पत्ति सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने निकाय ।
- भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग: नियमनकारी निकाय
- मालपोत कार्यालय: भूमि व्यवस्था तथा अभिलेख विभाग अन्तर्गत मालपोत तथा भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरू रहेका । मालपोत कार्यालयले जग्गा प्रशासन, अभिलेख व्यवस्थापन, योजना तथा तथ्याङ्क सम्बन्धी कार्य गर्ने । उक्त निकायले छुट जग्गा दर्ता गर्ने, जग्गा रोक्का तथा फुकुवा गर्ने, हकसफा सम्बन्धी कार्य गर्ने तथा अर्धन्यायिक निकायले गर्ने जग्गा प्रशासन सम्बन्धी निर्णय गर्ने ।
- भूमिसुधार कार्यालय: सो कार्यालयले जग्गाको हदबन्दी तथा बिक्री वितरण सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने, मोहीको लगत अद्यावधिक राख्ने, जग्गाधनी र मोहीलाई जग्गा बाँडफाँड गर्ने, जग्गाधनी र मोही बीचको अन्य विवादहरू समाधान गर्ने, अनिवार्य बचत तथा ऋण असुली सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने, कर्मचारी प्रशासन तथा आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी कार्यहरू गर्ने ।

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने कार्य गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- आय आर्जनभन्दा धेरै घर, जग्गा र सम्पत्ति जोड्नु ।
- फर्म, कम्पनी वा संस्थाले घरजग्गा खरिद बिक्री गर्दा बजारको खरिद बिक्री मूल्य भन्दा फरक मूल्यमा खरिद बिक्री गर्नु र त्यस्तो फरक रकम फरक तरिकाले हिसाब अभिलेख राख्नु ।
- कारोबार गर्दा रकमको स्रोत वास्तविक उल्लेख नगर्नु जस्तै: Borrowing, Borrowing return, सम्पत्ति बेचबिखन, लगानी फिर्ता लेख्नु ।
- खातामा स्रोत पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार धेरै हुनु, नगदमा कारोबार धेरै हुनु ।
- घर जग्गामा गरेको लगानी निजको बैंक खाताबाट भएको कारोबारबाट सम्पुष्टि नहुनु ।
- एक खाताबाट अन्य खाताहरूमा बारम्बार कारोबार गर्नु ।
- खातामा सीमा कारोबार रकमभन्दा कम रकम बारम्बार कारोबार गर्नु । कारोबारको Pattern सीमा कारोबार छलेको देखिनु ।
- बजार मूल्यभन्दा कम मूल्यमा कारोबार भएको कागजात बनाउनु ।
- खातामा IPS तथा अन्य विद्युतीय कारोबार प्रणालीमार्फत् धेरै कारोबार गर्नु ।
- कारोबार गर्दा कागजपत्र पेस गर्न नसक्नु ।
- कम्पनीमार्फत घरजग्गा खरिद र किस्ता भुक्तानीको स्रोत नखुल्नु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- गैर कानूनी रूपमा आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई नगदमा रूपान्तरण गरी घर जग्गा किन्न सो नगद प्रयोग गर्ने ।
- नजिकको नातेदारको नाममा घर, जग्गा र सम्पत्ति लगानी गर्ने ।
- फर्म, कम्पनी वा संस्थाले घरजग्गा खरिद बिक्री गर्दा व्यक्तिगत नाममा गर्ने, खरिद बिक्रीको यथार्थ मूल्य भन्दा फरक रकममा लेनदेन गर्ने, कम मूल्यमा खरिद गरी विभिन्न खर्च देखाई बाँकी रकम भुक्तानी गर्ने र सोका कारण कम्पनीको पुँजीको हिसाब मिलान स्पष्ट रूपमा नदेखिने गरी गर्ने ।
- गैरवित्तीय पेशाकर्मी वा व्यवसायीको सहयोग वा प्रयोग गरी गैर कानूनी रूपमा आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई वैध बनाउने ।
- आवश्यकता अनुसार सम्पत्तिको बढी वा कम मूल्याङ्कन गरी कारोबार गर्ने ।
- घर जग्गा धितो वा कर्जाको दुरुपयोग गर्ने, कर्जा लिई छोटो समयमा नै चुक्ता गर्ने ।

- गैर कानूनी रूपमा आर्जन गरेको सम्पत्तिको स्रोत लुकाउन सो सम्पत्तिलाई होटल, रेस्टुरेन्ट लगायत समान किसिमको क्षेत्रमा लगानी गर्ने ।
- Offshore companies, Legal Arrangents, Shell companies, Property Management Companies, Non-trading real estate investment companies को प्रयोग गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): भुटा कर्जा निवेदन, कागजी कम्पनी र २० घरजग्गा

सन् २०२३ मा अस्ट्रेलियाली प्रहरीले करिब AUD 10 billion को सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको आशङ्का गरिएको सञ्जालका ९ जनालाई पक्राउ गर्‍यो । उनीहरूमाथि अपराधजन्य रकमको कारोबार गर्न स्वदेशी तथा विदेशी कागजी कम्पनी प्रयोग गरेको र बैंकमा भुटा कर्जा निवेदन पेस गरेको आरोप छ । लेखापाल र बैंक कर्मचारीसमेतका पेशाकर्मीले कर्जा दिलाउन सहयोग गरेका थिए र कर्जा रकमबाट घरजग्गा किन्ने तथा किस्ता तिर्ने काम भयो । प्रहरीले २० वटा घरजग्गा, ६६ बैंक खाता, AUD 30 million बराबर क्रिप्टो, महंगा सामान र ५ गाडीसहित AUD 200 million भन्दा बढी मूल्यको सम्पत्ति रोक्का गर्‍यो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2023, Case Study 3 (Australia), पृ. १८-१९

(ष) चिठ्ठा, जुवा वा चन्दा सम्बन्धी

अवधारणा

- सामाजिक एवम् परोपकार कार्यको लागि राज्य वा सामाजिक संघ, संस्थाहरूद्वारा रकम सङ्कलन गर्न सर्वसाधारणलाई भाग्य (Luck) का आधारमा पुरस्कार पाउने गरी टिकट बिक्री गर्ने कार्यलाई चिठ्ठा भन्ने गरिएको ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ अनुसार “जुवा” भन्नाले कुनै संयोगको आधारमा कुनै किसिमको चल वा अचल सम्पत्ति वा प्रतिफल पाउने वा गुमाउने वा हार्ने वा जित्ने गरी बाजी थापी खेल्ने कुनै किसिमको खेल वा प्रक्रिया सम्भन्नु पर्छ र सो शब्दले आफूले जुवा नखेली अरूको हार वा जितमा आफूले कुनै चल अचल सम्पत्ति वा प्रतिफल पाउने वा गुमाउने गरी थापेको बाजी वा च्याँखेलाई समेत जनाउने ।
- मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ अनुसार कुनै व्यक्तिले आफ्नो हक र स्वामित्वको सम्पत्ति कुनै व्यक्तिलाई वा धार्मिक, सामाजिक, सार्वजनिक वा सामुदायिक कार्यको लागि निःशुल्क रूपमा दिने कार्यलाई दान तथा चन्दा भनिएको ।
- नेपालमा क्यासिनोलाई जुवा अन्तर्गतको खेल नमानिएको र यसलाई पर्यटन ऐन, २०३५ र क्यासिनो नियमावली, २०८२ अन्तर्गत व्यवस्थित गरिएको ।
- एक लागूपदार्थ दलालले गैर कानूनी रूपमा लागू औषध कारोबारबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति शुद्धीकरण गर्नको लागि Lottery Tickets का विजेतासँग सो टिकटहरू किनेर आफ्नो राज्यको आन्तरिक राजस्व सेवामा उनले आर्जन गरेको गैर कानूनी धनको स्रोत लुकाउन खोजेको पाइएको ।^{२१} उनलाई गैर कानूनी स्रोत लुकाउन खोजेको, सम्पत्ति शुद्धीकरण गरेको लगायतको अभियोग लगाइएको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- चन्दा ऐन, २०३० को दफा ३ मा कुनै पनि व्यक्ति वा सामाजिक संघ सस्थाले चन्दा उठाउन नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको । चन्दा ऐन, २०३० को दफा १३ मा कानून विपरीत वा करकापमा चन्दा उठाउने व्यक्तिलाई दुई वर्षसम्म कैद वा रु. २,०००/- सम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुने र उठाएको चन्दा रकमसमेत सरकारी बाँकी सरह असुल गरिने व्यवस्था रहेको ।
- मुलुकी देवानी संहिता, २०७४ को दफा ४०६ अनुसार कुनै पनि व्यक्तिले आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति कुनै व्यक्ति वा सामाजिक एवम् धार्मिक संस्थालाई चन्दा वा दान दिन सक्ने व्यवस्था रहेको ।
- चिठ्ठा ऐन, २०२५ को दफा २ मा नेपाल सरकारको अनुमति लिएर चिठ्ठा बिक्री वितरण गर्न र खोल्न पाउने व्यवस्था रहेको । चिठ्ठासम्बन्धी कार्यविधिहरू चिठ्ठा ऐन, २०२५ र चिठ्ठा नियमावली २०२७ मा व्यवस्था गरिएको । चिठ्ठा ऐन, २०२५ को दफा ७ मा कानून बर्खिलाप हुने गरी चिठ्ठा खोल्ने व्यक्तिलाई बिगो जफत गरी बिगो बमोजिम जरिवाना वा ६ महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था भएको ।
- यसै गरी चिठ्ठामा कर तिर्ने सम्बन्धी व्यवस्था आयकर ऐन, २०५८ मा गरिएको ।

²¹<https://www.acamstoday.org/lottery-and-money-laundering-a-match-made-in-heaven/>

- पर्यटन ऐन, २०३५ र क्यासिनो नियमावली, २०७० मा क्यासिनो सञ्चालनसम्बन्धी विस्तृत कार्यविधिसहितको व्यवस्था रहेको ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० बाट पर्यटन ऐनमा क्यासिनो सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था (परिच्छेद ५ख.) लगायतका विषय थप/ संशोधन भएको ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा १२५ मा जुवा सट्टेबाजी जस्ता कार्यलाई निषेध गरिएको तर कुनै सार्वजनिक महोत्सव, मेला, पर्व, चाड, प्रदर्शनी वा समारोहमा मनोरञ्जनका लागि कुनै सानोतिनो चल सम्पत्ति पाउने वा गुमाउने गरी नेपाल सरकारको स्वीकृति लिई जुवा सञ्चालन गर्न सकिने व्यवस्था रहेको ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा १२५ को उपदफा २ मा जुवा खेल्ने खेलाउनेलाई रु. ५०,०००/- सम्म जरिवाना र एक वर्षसम्म कैद र त्यसपछि पटकै पिच्छे थप ३ महिनासम्म कैद र रु. १०,०००/- सम्म जरिवाना लाग्ने व्यवस्था रहेको ।
- यसैगरी मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा १२५ को उपदफा ६ मा सट्टेबाजी सम्बन्धी कसूर गर्ने व्यक्तिलाई बिगो जफत गरी एक वर्षसम्म कैद र रु. दश हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना लाग्ने व्यवस्था रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय:** उक्त मन्त्रालयले क्यासिनो व्यवसायीहरूलाई नियमन गर्ने र सो सम्बन्धमा आवश्यक नियम, नीतिहरू तर्जुमा गर्ने । सो मन्त्रालयले सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा क्यासिनो व्यवसायीलाई निर्देशन जारी गरेको ।
- **जिल्ला प्रशासन कार्यालय:** सार्वजनिक प्रदर्शनीस्थल, क्लब वा सोसाइटी जस्तो ठाउँमा मात्र खोल्ने चिठ्ठाको अनुमति दिने निकाय; चिठ्ठा, जुवा तथा चन्दा सम्बन्धी कसूरको मुद्दा चल्ने निकाय ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने निकाय ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

चन्दा सम्बन्धी

- कर्मचारी वा अन्य खर्च अस्वभाविक वा अत्यधिक देखिनु ।
- धेरै जस्तो चन्दा रकम नगदमा कारोबार हुनु ।
- चन्दा दिने व्यक्तिहरूको परिचय नखुल्नु तथा बेनामी चन्दा रकम धेरै हुनु ।
- यसरी सङ्कलन भएको रकम विदेशमा स्थानान्तरण हुनु ।
- सङ्कलन गरिएको रकम अज्ञात व्यक्तिको बचत खातामा जम्मा हुनु ।
- सार्वजनिक रुपमा उठाइने चन्दा, सहयोग, दानबाट ठूलो रकम पारिश्रमिकको रुपमा प्राप्त गर्ने व्यक्तिले राजस्व तिरेको विषयमा अस्पष्टता रहनु ।

- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

चिठ्ठा सम्बन्धी

- चिठ्ठा नपरी चिठ्ठा परेको घोषणा गर्नु ।
- एकै व्यक्ति वा एकाघर परिवारले चिठ्ठाबाट वापत धेरै रकम प्राप्त गरेको देखिनु ।
- नियोजित रूपमा चिठ्ठा पार्नु ।
- धेरै चिठ्ठा किन्नु, धेरै चिठ्ठा साटासाट गर्नु ।
- चिठ्ठामा जितिएको भनिएको रकम अस्वाभाविक रूपमा बढी हुनु ।

जुवा (ग्याम्लिङ) तथा क्यासिनो

- जुवा वा जुवाजन्य क्रियाकलाप गर्नु गराउनु वा त्यस्तो कार्यबाट आर्जन गर्नु ।
- क्यासिनो आउने ग्राहकको पहिचान, वित्तीय कारोबार शंकास्पद रहनु ।
- क्यासिनोमा फन्ड जम्मा गर्नु र तुरुन्तै सो फन्डलाई क्रेडिटको रूपमा दावी गर्नु ।
- ग्राहकले बारम्बार क्यासिनोमा ठूलो दरको नगद जम्मा गर्नु ।
- धेरै गेम नखेलिकनै क्यासिनो उपकरण किन्नु र सोलाई साट्नु ।
- छोटो समयमा नै धेरै पटक क्यासिनो उपकरण साट्नु ।
- ग्राहकले अरू व्यक्ति वा क्यासिनोमा क्रेडिट ट्रान्सफर गर्न अनुरोध गर्नु ।
- तेस्रो पक्षलाई क्यासिनो उपकरण किन्न लगाउनु ।
- पटकपटक क्यासिनो उपहार प्रमाणपत्र किन्नु ।
- अरूको खाता प्रयोग गरी चन्दा सङ्कलन ।
- अस्वभाविक हैसियतको व्यक्तिले प्रिमियम क्यासिनो खेल्नु ।
- क्यासिनो ग्राहक UN Sanction list मा सूचिकृत हुनु ।
- बैंकबाट वालेटमा र वालेटबाट बैंकमा बारम्बार रकम ट्रान्सफर हुनु ।
- बैंक कारोबारको Remarks मा Bet, Meta, 1Xbet, Game जस्ता ग्याम्लिङ संकेत गर्ने खालका शब्दहरु देखिनु ।

विधि (Typologies):

- गैर-नाफामूलक कम्पनी खडा गरी गैर कानूनी तवरले आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई चन्दाको स्वरूप दिई सो रकमले संस्थामा स्थापना गर्ने, दुरुपयोग गर्ने वा अपराधिक गतिविधिमा प्रयोग गर्ने ।
- चन्दा संकलन गरेको नक्कली रसिद खडा गरी संकलित रकमलाई असम्बन्धित क्रियाकलापमा परिचालन गर्ने ।
- चिठ्ठाका नक्कली निवेदक, हितग्राही र दावी देखाइ रकम परिचालन गर्ने ।
- विजेताबाट चिठ्ठाको टिकट किन्ने र सो रकमलाई वैधानिक बनाउने ।
- चिठ्ठाको घोटाला गर्ने ।
- गैर कानूनी कारोबार गर्नको लागि क्यासिनोको उपकरण प्रयोग गर्ने ।
- क्यासिनोको खेलाडीसँग धेरै रकम दिई उपकरण किन्ने ।

- असली विजेतासँग क्यासिनो उपकरण किन्नु र सोलाई रूपान्तरण गर्ने ।
- क्यासिनो प्रमाणपत्र किन्नु र सोलाई रूपान्तरण गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): सामाजिक सञ्जालबाट उठाइएको चन्दा व्यक्तिगत खर्चमा (नेपाल)

एक चर्चित युट्युबर/टिकटकरले सामाजिक सञ्जालमार्फत एक व्यक्तिको दुःख देखाएर सहयोगको अपिल गरे र स्वदेश तथा विदेशमा रहेका नेपालीबाट साना-साना रकमका रूपमा करिब रु. १ करोड ७५ लाख सङ्कलन गरे । खर्च भएको करिब रु. ४५ लाखमध्ये ठूलो हिस्सा सुन, गरगहना र व्यक्तिगत खर्चमा प्रयोग भएको देखियो, जुन अपिलको उद्देश्यविपरीत थियो; करिब रु. १ करोड ३० लाख बाँकी थियो । थप रकम सङ्कलन गर्न साथीको खातालाई "म्युल खाता"का रूपमा प्रयोग गरिएको थियो ।

स्रोत: FIU-Nepal Annual Report 2023/24, Chapter 08 – Recent Trends and Typologies, (h) Donation, पृ. ८४

(स) नागरिकता, अध्यागमन वा राहदानी सम्बन्धी

अवधारणा

- देशले आफ्नो देशका नागरिकलाई दिने प्रमाणपत्रलाई नागरिकता भनिने ।
- अध्यागमन भन्नाले राज्यभित्र विदेशीहरूको प्रवेश, उपस्थिति र प्रस्थान गर्ने प्रक्रिया भनिने ।
- राहदानी भन्नाले कुनै राष्ट्रको सरकारले विदेश भ्रमणको लागि जारी गरेको राहदानी, ट्राभल डकुमेन्ट वा यस्तै भ्रमण गर्ने स्वीकृति प्रदान गरिएको अनुमति पत्र भन्ने गरिने ।
- नागरिकता प्राप्त गर्ने व्यक्तिले सो देशले प्रदान गर्ने नागरिक, राजनीतिक, आर्थिक, सांस्कृतिक लगायत नागरिकलाई प्रदान गरिने अधिकारहरू उपभोग गर्न पाउने । साथै, राज्यले प्रदान गरेको राहदानीको र सोको आधारमा विदेशी नियोगहरूले प्रदान गर्ने भिसाका आधारमा विभिन्न देश भ्रमण गर्न सक्ने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३
उक्त ऐनमा वंशजको नाताले, जन्मको आधारमा, अङ्गीकृत नेपाली नागरिकता प्राप्ति, सम्मानार्थ नेपाली नागरिकता प्राप्त गर्ने प्रावधान रहेको । नेपाली नागरिकता कायम नरहने अवस्था र नेपाली नागरिकताबाट हटाउने, नागरिकताको टोली खटाउन सक्ने लगायतका व्यवस्था पनि उक्त ऐनमा उल्लेख रहेको ।
- अध्यागमन ऐन, २०४९
उक्त ऐनमा नेपाल प्रवेश, उपस्थिति र प्रस्थान सम्बन्धी व्यवस्था, विदेशीले पालन गर्नुपर्ने सर्तहरू, जाली राहदानी र भिषा प्रयोग गर्न नहुने सम्बन्धी, अध्यागमन सम्बन्धी अपराध तहकिकात तथा दण्ड सजाय सम्बन्धी व्यवस्थाहरू गरिएको ।
- राहदानी ऐन, २०७६
यस ऐनको दफा २ को परिभाषा खण्डमा राहदानी भन्नाले विदेश भ्रमणमा जाने नेपाली नागरिकलाई नेपाल सरकारबाट दिइने मेसिन रिडेबल, इलेक्ट्रोनिक वा बायोमेट्रिक राहदानी सम्झनुपर्ने उल्लेख गरिएको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्रको धारा १५ मा राष्ट्रियताको हकसम्बन्धी व्यवस्था ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघको नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र, १९६६ को धारा २४(३) मा हरेक बालकलाई राष्ट्रियता प्राप्त गर्ने अधिकार (Every child has the right to acquire a nationality) हुने भनी उल्लेख भएको ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघको राज्यविहीन व्यक्तिहरूको अवस्था सम्बन्धी महासन्धि, १९५१

संस्थागत संरचना

- **जिल्ला प्रशासन कार्यालय:** नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयको मातहतमा रहेका जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूले नागरिकता र राहदानी दर्ता, नवीकरण, वितरण सम्बन्धी सेवा प्रदान गर्ने ।
- **राहदानी विभाग:** परराष्ट्र मन्त्रालय अन्तर्गतको राहदानी विभागले राहदानी जारी र वितरण गर्ने, भ्रमण कागजातको लागि निवेदन लिने र सो कागजात जारी गर्ने, वितरण गरिएको राहदानी र भ्रमण कागजातको

अभिलेख राख्ने, नेपाल सरकारलाई स्वीकृतिका लागि राहदानीको उपयुक्त स्पेसिफिकेसन बुझाउने र सो अनुसार राहदानी वितरण गर्ने कार्य गर्ने ।

- **अध्यागमन विभाग:** नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय अन्तर्गत रहेको अध्यागमन विभागले विदेशीलाई नेपाल प्रवेशको लागि भिसा उपलब्ध गराउने वा प्रवेशको स्वीकृति दिने, भिसाको म्याद थप गर्ने, विदेशीलाई निषेधित क्षेत्रमा पदयात्रा अनुमति दिने, विदेशीको नेपालमा हुने उपस्थितिको व्यवस्थापन, अनुगमन र नियन्त्रण गर्ने, नेपालीहरूको विदेश प्रस्थान र आगमनलाई व्यवस्थित गर्ने, अध्यागमन सम्बन्धी अपराधको अनुसन्धान तथा तहकिकात गरी मुद्दा दायर गर्ने लगायतका कार्यहरू गर्ने ।
- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी सम्बन्धी शङ्कास्पद प्रतिवेदन प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने र आवश्यक अनुसन्धानका लागि सम्बन्धित निकायमा विश्लेषण प्रतिवेदनको निष्कर्ष प्रवाह गर्ने निकाय ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धानकारी निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- सम्बन्धित देशको कानून बमोजिम बाहेक एकै व्यक्तिसँग एकभन्दा बढी देशको नागरिकता वा शरणार्थी परिचयपत्र हुनु ।
- नागरिकता वा राहदानी वा शरणार्थी परिचयपत्र शंकास्पद रहनु ।
- परिचयपत्रको विवरण अस्वभाविक रूपमा फरक फरक देखिनु ।
- सक्कल माग गर्दा सो कागजपत्र प्रदान गर्न हिचकिचाउनु ।
- खातामा स्रोत पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार धेरै हुनु, अस्वभाविक रूपमा नगदमा कारोबार हुनु ।
- खातामा सीमा रकमभन्दा कम रकम बारम्बार कारोबार गर्नु ।
- कारोबार गर्दा कागजपत्र पेस गर्न नसक्नु ।
- परिचय कागजातका विवरण बाझिनु ।
- वास्तविक धनीको स्पष्ट पहिचान नहुनु ।
- संयुक्त राष्ट्र संघ तथा अन्य अन्तर्राष्ट्रिय निकायले प्रकाशन गरेको Sanctions List मा रहनु ।

विधि (Typologies)

- अन्य व्यक्तिको व्यक्तिगत विवरण प्रयोग वा दुरुपयोग गरी काम कारोबार गर्ने ।
- कागजपत्र कित्ते गरी नागरिकता वा राहदानी प्रमाणपत्र प्राप्त गरी रकम रूपान्तरण गर्न विभिन्न वित्तीय उपकरण प्रयोग गर्ने ।
- एक खाताबाट अर्को खातामा पटक पटक रकम स्थानान्तरण गरी रकमको स्रोत लुकाउने ।
- वैध कारोबार वा व्यवसायमा गैर कानूनी आर्जनलाई मिसाउने ।
- गैरवित्तीय पेशाकर्म वा व्यवसायीको प्रयोग गरी गैर कानूनी रूपमा आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई वैध बनाउने ।
- आवश्यकता अनुसार सम्पत्तिको बढी वा कम मूल्याङ्कन गरी कारोबार गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): भुटो राहदानीबाट लगानीमार्फत नागरिकता

अर्को देशमा ठगीको अभियोगमा खोजिएका एक फरार व्यक्तिले आफ्नो वास्तविक नाम लुकाउन र पक्राउबाट बच्न अर्कै देशबाट नयाँ भुटो पहिचान (राहदानी, जन्मदर्ता आदि) बनाए । सोही भुटो पहिचान प्रयोग गरी उनले साइप्रसको "लगानीमार्फत नागरिकता" (citizenship by investment) कार्यक्रमबाट नागरिकता लिए । पछि सत्यता खुलेपछि सो नागरिकता खारेज गरियो । भुटो वा वैकल्पिक राहदानी प्रयोग गरेर बैंक तथा अन्य संस्थाको ग्राहक पहिचान (CDD) छल्लन सकिने जोखिम यसले देखाउँछ ।

स्रोत: FATF & OECD, *Misuse of Citizenship and Residency by Investment Programmes (2023)*, Box 2.2 (Cyprus), पृ. २१

(ह) मानव तस्करी सम्बन्धी

अवधारणा

- मानव तस्करी (Human smuggling) भन्नाले कुनै अन्य देशमा गैरकानूनी प्रवेश गर्न खोज्ने व्यक्तिलाई आवतजावत वा फर्जी कागजातको व्यवस्था मिलाउने वा त्यस्तो सेवा प्रदान गर्ने कार्य सम्भन्धित छ ।
- मानव तस्करीको कार्य प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा आर्थिक वा अन्य भौतिक लाभ प्राप्त गर्ने उद्देश्यले गरिन्छ ।
- बसाइँसराइ शताब्दीयौँदेखि मानवजातिसँगै जोडिएको एक प्रक्रिया हो । यो प्रायः विभिन्न परिस्थितिको सम्मिश्रणबाट सिर्जना हुन्छ, जस्तै— अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक असन्तुलन, गरिबी र वातावरणीय ह्रासका साथै शान्ति तथा सुरक्षाको अभाव र मानव अधिकारको सम्मान नहुने अवस्था । विभिन्न आर्थिक, सामाजिक तथा मानवीय कारणले मानिसहरु आफ्नो देश छाडेर अर्को देशमा जान खोज्ने परिस्थिति सिर्जना हुनसक्छ । तर कानूनी बाटोमार्फत् जानसक्ने नदेखिएपछि यी व्यक्तीहरुले गैरकानूनी बाटो रोज्न सक्छन् ।
- साथै, मानव तस्करहरुले आर्थिक लाभको लागि उज्ज्वल भविष्यको प्रलोभन देखाई केही जानकारी नभएको व्यक्तीहरुलाई पनि अर्को देशमा जानको लागि मोटो रकम तिर्न तयार बनाउन पनि सक्छन् ।
- हरेक वर्ष, उज्ज्वल भविष्यको खोजीमा रहेका लाखौं मानिसहरुले आफ्नो जीवन तिनै तस्करहरुको हातमा सुम्पिन्छन्, जसले उनीहरुलाई ठुलो आर्थिक लाभ कमाउने अवसर प्राप्त हुन्छ ।
- हालैका वर्षहरुमा, तस्करहरुले सदस्यहरु बनाउन, सम्भावित ग्राहकहरुलाई तस्करी र समन्वयको लागि आफ्नो कार्यहरुमा गोप्य तथा अपारदर्शी माध्यम, सामाजिक सञ्जाल र इन्क्रिप्टेड डिजिटल सञ्चार सेवाहरु व्यापक रूपमा प्रयोग गर्न थालेका छन् । यसले तस्करहरुलाई आफ्नो दक्षता बढाउने अवसरहरु प्रदान गर्दछ, तर कानून कार्यान्वयन गर्ने निकायहरुलाई वित्तीय प्रवाह सहित तस्करहरुको गतिविधि पत्ता लगाउने र ट्रैस गर्ने अवसरहरु पनि प्रदान गर्दछ ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० ले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार ऐन (नियन्त्रण), २०६४ लाई संशोधन गरी मानव तस्करी कसूर थप गरेको ।
- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को मिति २०८०/१२/३० मा भएको संशोधनद्वारा दफा ४ को उपदफा २ मा खण्ड (ग) र (घ), दफा १५ को उपदफा १ को खण्ड (छ) र (ज) थप गरिएको ।
- दफा ४ को उपदफा (२) खण्ड (ग)मा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा कुनै गैरकानूनी लाभ वा अन्य फाइदा लिने उद्देश्यले बदनियतपूर्वक कुनै नेपाली नागरिक, विदेशी वा आप्रवासी व्यक्तिलाई नक्कली वा भुट्टा कागजात बनाई वा भुक्त्याई विदेश लैजाने वा त्यस्तो व्यक्तिको आफ्नो मुलुक वा निज रहेको स्थान

बाहेक अन्य मुलुकमा गैरकानूनी रूपमा प्रवेश गराउन मानव तस्करी सम्बन्धी कार्य गरे गराएमा भन्ने उल्लेख छ ।

- दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (छ) मा उपरोक्त बमोजिमका कसूर गर्नेलाई सात वर्ष देखि दश वर्षसम्म कैद र खण्ड (ज) मा सो कसूर गर्न दुरुत्साहन, पडयन्त्र वा उद्योग गर्नेलाई वा सो कसूरको मतियारलाई सो कसूर गर्दा हुने सजायको आधा सजाय को व्यवस्था गरिएको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धी

- शरणार्थी तथा आप्रवासीसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसंघ (UNHCR) को न्युयोर्क घोषणापत्र (New York Declaration) मा शरणार्थी तथा आप्रवासीहरूको ठूलो स्तरको आवतजावतसम्बन्धी विषयलाई सम्बोधन गर्न खोजिएको छ ।
- संयुक्त राष्ट्रसंघीय अन्तरदेशीय संगठित अपराध विरुद्धको महासन्धिको पूरकको रूपमा रहेको स्थल, जल र वायु मार्गबाट आप्रवासीहरूको तस्करी विरुद्धको प्रोटोकल, २००० ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा सम्पर्क बिन्दु (फोकल प्वाइन्ट) को रूपमा काम गर्ने, सूचक संस्थाबाट प्राप्त शंकास्पद कारोबार प्रतिवेदन तथा अन्य जानकारीको विश्लेषण गरी सम्बन्धित अनुसन्धानकारी निकाय तथा सम्बद्ध निकायमा निष्कर्ष प्रवाह गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धान गर्ने निकाय ।
- **वैदेशिक रोजगार विभाग:** वैदेशिक रोजगारीमा ठगी सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने, म्यानपावर कम्पनीहरूले गरेको अनियमितताको छानविन गर्ने निकाय ।
- **सीमा सुरक्षा तथा नियन्त्रण गर्ने निकायहरू:** सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल, भन्सार विभाग तथा कार्यालयहरू
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- एउटै फोन नम्बर वा ठेगानाको प्रयोग गरी धेरै बैंक खाता खोल्नु ।
- सडक मार्ग तथा हवाई मार्ग (स्वदेश तथा विदेश) बाट यात्रा गर्दा शङ्कास्पद गतिविधि हुनु तथा यात्रा गर्नुको औचित्य पुष्टि गर्ने आधार नहुनु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेसाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार तथा रहन सहन हुनु ।
- हुण्डी कारोबारीसँग मिलेर धेरै पटक विभिन्न मुलुक, विशेष गरी मानव तस्करीको बाटोमा पर्ने मुलुकहरूमा रकम पठाउनु ।
- सामान्य विप्रेषण कारोबारभन्दा फरक किसिमको कारोबार हुनु, जस्तै मध्यपूर्वबाट परिवारको सदस्यलाई नभई वैदेशिक रोजगार सेवा दिने वा अन्य अपरिचित व्यक्ति वा कम्पनीको खातामा रकम पठाउनु
- स-सानो रकम निक्षेप हुने र एकै पटक ठूलो रकम निक्षेप फिर्ता लिनु ।

- व्यक्ति तथा संघ संस्थाहरूबाट (स्वदेश तथा विदेश– वैदेशिक रोजगारी, उच्च शिक्षा, भ्रमण आदी) मौखिक वा लिखित उजुरी एवम् जानकारी प्राप्त हुनु ।
- मुलुकभित्र र बाहिर उच्चमात्रामा ATM कारोबार हुनु ।
- आप्रवासीका कागजात, काम र बसाइको शुल्क व्यक्तिगत खातामा जम्मा हुनु ।
- उच्च जोखिम भएका मुलुकहरू (विशेष गरी संयुक्त राज्य अमेरिका लगायतका विकसित देशहरूमा गैर कानूनी बाटोबाट जान प्रयोग हुने देशहरू) मा एउटै व्यक्तिको खातामा रकम ट्रान्सफर हुनु ।
- सञ्चार माध्यमले यस सम्बन्धमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा संलग्न वा शङ्कास्पद व्यक्ति/संस्थाहरूको बारेमा उल्लेख गर्नु ।

विधि (Typologies)

- मानव तस्करी गर्ने व्यक्तिहरूले नगदमा रकम बुझ्ने र Structuring गरेर बैंकमा रकम जम्मा गर्ने ।
- तस्कर गरी आर्जन गरेको रकम अन्य व्यवसायबाट गरिएको आम्दानीसँग मिसाई अवैध स्रोत लुकाउने ।
- तस्करीबाट भएको अवैध आम्दानीबाट बहुमुल्य सामान खरिद गरी उच्च जीवनशैली व्यतित गर्न प्रयोग गर्ने ।
- कसूरबाट आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई गैरकानूनी क्रियाकलापमा प्रयोग गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): दक्षिण एसियाली आप्रवासीको तस्करी र व्यक्तिगत खाता

हङकङमा एक महिलाले दक्षिण एसियाका दुई देशबाट मानिसलाई गैरकानूनी रूपमा हङकङ ल्याउने तस्करी गिरोह चलाइन् । शुल्क लिएर उनले ती आप्रवासीलाई नक्कली परिचयपत्र, कामको सिफारिस र बस्ने ठाउँसमेत उपलब्ध गराउँथिन् । वित्तीय अनुसन्धानमा उनका दुईवटा बैंक खातामा करिब HKD 3.3 million (करिब USD 423,000) जम्मा भएको पाइयो । सन् २०२० मा उनलाई सम्पत्ति शुद्धीकरणका दुई कसूरमा ३ वर्ष कैद भयो र सन् २०२१ मा अदालतले HKD 223,010 बराबरको सम्पत्ति जफत गर्ने आदेश दियो ।

स्रोत: FATF, *Money Laundering and Terrorist Financing Risks Arising from Migrant Smuggling (2022), Case Study 8 (Hong Kong, China)*, पृ. ३१

(क्ष) हुण्डी सम्बन्धी

अवधारणा

- अनौपचारिक माध्यमबाट एक देशबाट अर्को देशमा मूल्य स्थानान्तरण गर्ने कार्यलाई हुण्डी भन्ने गरिन्छ । हुण्डी कारोबारमा वायर ट्रान्सफरमा जस्तो रकम एक देशबाट अर्को देशमा नगइकन (without movement of fund) मूल्य स्थानान्तरण (money transfer) हुने गर्छ । विप्रेषण रकम हुण्डीमार्फत् आउँदा विदेशी मुद्रा भित्रिदैन, विदेशी मुद्रा हुण्डी कारोबारीले विदेशमा बुझ्छन् र सो वापत् नेपाली रुपैयाँ नेपालमै रहने कारोबारीले उपलब्ध गराउँछन् ।
- हुण्डीलाई ठाउँ अनुसार भूमिगत बैंकिङ, हवाला, पाडला पनि भन्ने गरिन्छ । यस्ता सेवाहरू लामो समयदेखि चलि आएका मूल्य स्थानान्तरण प्रणालीहरू हुन् जसको सञ्चालन क्षेत्र र स्तर अनुसार फरक हुन्छन् । तिनीहरू अनौपचारिक, विकेन्द्रीकृत सञ्जालको रूपमा काम गर्छन् जुन औपचारिक वित्तीय क्षेत्रबाट फरक हुने गर्दछन् र कहिलेकाहीँ औपचारिक वित्तीय क्षेत्रसँग पनि अन्तरसम्बन्धित हुन्छन् । जस्तै हुण्डी वापतको रकम नेपालको बैंक, वित्तीय संस्थाहरू वा डिजिटल वालेट प्रयोग गरी विभिन्न व्यक्तिहरूलाई भुक्तानी गर्ने पनि गरिन्छ । हालका दिनमा बैंकिङ/औपचारिक माध्यम प्रयोग गरी डिजिटल हुण्डी कारोबार बढ्दै गएको ।
- यसमा व्यापार लेनदेन, नगद जम्मा गर्ने, औपचारिक वित्तीय माध्यम, वा वस्तु तथा सेवा व्यापारका संयन्त्रहरू मार्फत दायित्वहरू तय गरिन्छ र हिसाब राफसाफ गर्ने गर्दछन् ।
- भूमिगत बैंकिङ तथा हुण्डी, हवाला र अन्य समान सेवा प्रदायकहरू वित्तीय प्रणाली बाहिर वा संगसंगै सञ्चालन हुन सक्छन् तथा विप्रेषण र मूल्य स्थानान्तरणका आवश्यकताहरू पूरा गर्दछन्, तर तिनीहरू अवैध वित्तीय गतिविधिलाई मूल्य स्थानान्तरण गरी वैध देखाउन वित्तीय सेवाको दुरुपयोग गरी अनुचित लाभ लिने पनि गर्दछन् ।
- हुण्डी कारोबारबाट सुन तस्करी जस्ता अपराधको हिसाब फछ्यौट, करछली, पुँजी पलायनलाई सहजीकरण समेत गरिन्छ एवं सम्पत्ति शुद्धीकरण र आतंककारी कार्यमा वित्तीय लगानीको लागि दुरुपयोग हुने सम्भावना पनि रहन्छ ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा १२५.क को उपदफा (१) मा कसैले पनि हुण्डी सम्बन्धी कारोबार गर्न वा गराउन नहुने भन्ने व्यवस्था रहेको र स्पष्टीकरणकोरूपमा हुण्डी सम्बन्धी कारोबारलाई देहाय अनुसार प्रष्ट पारिएको छ ।
- “हुण्डी सम्बन्धी कारोबार भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम मान्यताप्राप्त संस्था वा भुक्तानी उपकरणको माध्यमबाट बाहेक अन्य व्यक्ति, उपकरण वा अन्य कुनै पनि माध्यमबाट नेपालबाट विदेशमा वा विदेशबाट नेपालमा कुनै रकम वा मूल्य स्थानान्तरण वा हिसाब मिलान वा भुक्तानी लिने दिने वा हुने गरी व्यवसाय बनाई गरिने कारोबार सम्भन्नु पर्दछ ।”

- मुलुकी अपराध संहिताको दफा १२५ (क) को उपदफा (२) मा उपदफा (१) विपरीत कसैले कुनै व्यावसायिक कारोबारको वास्तविक हिसाब किताब नदेखिने गरी सो सम्बन्धी रकम कुनै पनि माध्यमबाट भुक्तानी लिने दिने गर्न नहुने व्यवस्था रहेको ।
- हुण्डी सम्बन्धी कसूर गरेमा विगो र सो बाट बढे बढाएको सम्पत्ति समेत जफत गरी एक वर्षसम्म कैद हुने व्यवस्था रहेको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- FATF Recommendations 14 ले सबै प्रकारका रकम तथा मूल्य स्थानान्तरण गर्ने सेवा (Money or Value Transfer Services) ले इजाजतपत्र लिनुपर्ने वा दर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।
- त्यसैगरी, उक्त Recommendations 14 अनुसार अवैध हुण्डी कारोबारीको पहिचान गरी समानुपातिक तथा विरोधात्मक (Dissuasive) गर्ने कारवाही गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा सम्पर्क बिन्दु (फोकल प्वाइन्ट) को रूपमा काम गर्ने, सूचक संस्थाबाट प्राप्त शंकास्पद कारोबार प्रतिवेदन तथा अन्य जानकारीको विश्लेषण गरी सम्बन्धित अनुसन्धानकारी निकाय तथा सम्बद्ध निकायमा निष्कर्ष प्रवाह गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धान गर्ने निकाय ।
- **सीमा सुरक्षा तथा नियन्त्रण गर्ने निकायहरू:** सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल, भन्सार विभाग तथा कार्यालयहरू ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- स्रोत पुष्टि नहुने नगद रकम ओसारपसार गर्नु ।
- बैंक खातामा बारम्बार नगद जम्मा गरी तुरुन्तै फिर्कने गर्नु ।
- ठूलो रकमको नगद जम्मा गरी सानो सानो रकम विभिन्न व्यक्तिको खाता जम्मा गर्नु ।
- खातावालाको व्यवसाय वा पेसाले पुष्टि गर्न नसक्ने कारोबार तथा रहन सहन हुनु ।
- खातामा विभिन्न खाताबाट रकम जम्मा हुनु र सो खाताबाट फेरी अन्य खाताहरूमा रकम जम्मा हुनु ।
- सम्बन्धमा नभएका व्यक्तिहरूबाट बारम्बार रकम जम्मा हुनु ।
- विदेशमा बसोबास गर्ने व्यक्तिले घरजग्गा बिक्री गरी ठूलो रकम जम्मा गर्नु र सम्बन्ध नभएको व्यक्तिको खातामा तुरुन्त रकमान्तर गर्नु ।

विधि (Typologies)

- Underinvoicing मार्फत् करछली गरेको रकम हुण्डी मार्फत् विदेशी विक्रीकर्तालाई भुक्तानी गर्ने ।
- सुन तस्करी, मानव तस्करी तथा लागुऔषध ओसारपसारबाट भएको आम्दानी हुण्डी मार्फत् विदेशमा रहेका अपराधी वा अपराधी संगठनलाई भुक्तानी गर्ने ।
- Mule Account तथा Cash transportation को लागि Money mule प्रयोग गरी हुण्डी कारोबार गर्ने ।
- विभिन्न ठगी, Ransomware, Phising जस्ता Cyber Enabled Fraud बाट संकलित रकम विप्रेषण आप्रवाह जस्तो देखिनेगरी विभिन्न हिताधिकारी (Remittance Receiver) को खातामा जम्मा हुने ।
- हुण्डी कारोबारीहरूले Whatsapp, Telegram जस्ता Encrypted messaging applications प्रयोग गरी कारोबार समन्वय गर्ने र कारोबारको अभिलेख राख्ने ।^{२२}
- अभौतिक मुद्रा (Virtual Currency) प्रयोग गरी कारोबारको Balance फर्च्यौट गर्ने ।^{२३}
- Automated Structuring, Dynamic routing जस्ता AI-based tools प्रयोग गरी सम्पत्ति शुद्धीकरणलाई सहजीकरण गर्ने ।^{२४}

केस उदाहरण (Case Example): बस कन्डक्टरको खातामा करोडौं नगद: हुण्डी सञ्जाल

नेपालमा बस कन्डक्टरका रूपमा काम गर्ने एक व्यक्तिले विभिन्न बैंक शाखामा पाँच पटकमा रु. २९ लाख नगद जम्मा गरे र कारण "ऋण भुक्तानी", "व्यवसाय" वा "बचत" भनी लेखे । त्यसपछि तीन महिनामा उनले रु. ५ करोड ६० लाख जम्मा गरे । थप विश्लेषणबाट विभिन्न फर्मका खातामा रु. ७१ करोड ५० लाख र व्यक्तिगत खातामा रु. २९ करोड ७० लाख नगद जम्मा भएको पत्ता लाग्यो । यो विदेशमा रकम बुझ्ने एजेन्ट र नेपालमा भुक्तानी गर्ने हुण्डी सञ्जालको ढाँचा थियो । नेपाल प्रहरीले उनलाई हुण्डीसम्बन्धी कसूरमा पक्राउ गर्‍यो ।

स्रोत: FIU-Nepal Annual Report 2023/24, Chapter 08 – Recent Trends and Typologies, (a) Underground Banking/Hundi, पृ. ८२

²² FATF (2026), Investigating Professional Money Laundering, Underground Banking, and the Use of Hawala and Other Similar Service Providers, Paris, France

²³ ibid

²⁴ ibid

(त्र) अभौतिक (भर्चुअल) मुद्रा प्रयोग सम्बन्धी:

अवधारणा

- अभौतिक मुद्रा (Virtual Currency) लाई विद्युतीय माध्यमबाट कारोबार गर्न सकिने, वास्तविक मुद्रा (real money or fiat currency) जस्तै कार्य गर्न सक्ने, निजी क्षेत्रबाट जारी गरिएको र Legal Tender Status प्राप्त नगरेको तथा राज्यको जमानी (State Backing) नभएको Speculative Assets को रूपमा बुझ्न सकिन्छ ।
- Virtual Currency विशेष गरेर दुई प्रकारको हुन्छ । केन्द्रीकृत Virtual Currency को एकल Administrator हुन्छ, जसले नियम बनाउँछ र Virtual Currency लाई Fiat Currency मा भुक्तानी दिन सक्छ । Stablecoin एक प्रकारको केन्द्रीकृत Virtual Currency हो । विकेन्द्रीकृत Virtual Currency लाई Cryptocurrency भनेर चिनिन्छ । Cryptocurrency विद्युतीय माध्यमबाट कुनै वित्तीय संस्थाको मध्यस्थताविना नै रकमान्तर गर्न सकिन्छ । यसमा Cryptography को प्रयोग गरी बेनामी (Anonymous) कारोबार हुने गर्दछ र यसको लेखाङ्कन कुनै बैंक वा खास संस्थाले नभई विकेन्द्रीकृत रूपमा ब्लकचेन (Block Chain) प्रविधिमाफत गरिन्छ ।
- केही मुलुकले भुक्तानीको रूपमा अभौतिक मुद्रालाई स्वीकार्न छुट दिएको भए पनि Legal Tender को मान्यता नदिएकोले सोबाहेक अन्य मुलुकमा यसलाई मुद्राको रूपमा वा भुक्तानीवापत स्वीकार्न कानूनी बाध्यता रहेको देखिँदैन । नेपालमा विदेशी विनिमय (नियमित गर्ने) ऐन, २०१९ बमोजिमको मुद्रा वा विदेशी मुद्रा वा विदेशी विनिमयको मान्यता नदिएकोले यसलाई भुक्तानी गर्न, सटही गर्न वा मौद्रिक उपकरणको रूपमा प्रयोग गर्न बन्देज लगाइएको छ ।
- सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानीसम्बन्धी जोखिम (ML/TF Risks): Cryptocurrency को कारोबारमा सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी क्रियाकलापमा लगानीसम्बन्धी उच्च जोखिम (ML/TF Risks) हुने देखिन्छ ।
- Cryptocurrency को कारोबारबाट सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा लगानीसम्बन्धी जोखिम (ML/TF Risks) बारे FATF ले जुन २०१४ मा नै प्रतिवेदन प्रकाशन गरेको थियो, जसमा Anonymity, Segmentation of Services, Decentralized System आदिबाट ML/TF Risks हुने औल्याइएको छ ।
- नेपालजस्तो वित्तीय साक्षरता कम भएका मुलुकमा वित्तीय सेवाका उपभोक्ताहरू असुरक्षित हुने बढी सम्भावना रहन्छ ।
- ठगी तथा कर छली (Fraud and Tax Evasion): Cryptocurrency को प्रयोगबाट अवैधानिक क्रियाकलाप, विशेष गरी ठगी तथा कर छली लगायतका कार्य हुन सक्ने ।
- Cryptocurrency को प्रयोगबाट Capital Movement को नियमनमा पनि असर गर्ने देखिन्छ । नेपाल जस्तो सीमित पुँजी भएको र स्वदेशी पुँजी विदेश लैजान बन्देज लगाइएको मुलुकमा Cryptocurrency माफत पुँजी पलायन हुनबाट जोगाउनु नै मुख्य चुनौती रहेको देखिन्छ । यसै गरी, नवीन प्रविधिको सहयोगमा Cross-border रूपमा सञ्चालित Network Marketing व्यवसायबाट अवैधानिक माध्यम वा हुण्डीमाफत पैसा विदेशिने र पुँजी पलायन हुन सक्ने ।
- मौद्रिक नीति (Monetary Policy) मा असर : Cryptocurrency निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित हुने भएको र केन्द्रीय बैंकको नियन्त्रणबाहिर भएकोले यसको व्यापक प्रयोग भएमा मुद्रा प्रदाय (Money Supply) मा गणना नभई मौद्रिक नीतिको प्रभावकारितामा असर पर्न सक्ने ।

- छोटो अवधिमा उच्च प्रतिफल आउने प्रलोभनमा परी Cryptocurrency को प्रयोग, यससँग सम्बन्धित लगानी गर्दा लगानी डुब्ने उच्च जोखिम हुने तथा कानूनी भन्कट आउन सक्ने ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा २६२क. मा अभौतिक मुद्राको प्रयोग गर्न नहुने सम्बन्धी व्यवस्था रहेको र यसमा अभौतिक मुद्रा भन्नाले क्रिप्टोग्राफी वा अन्य कुनै तरिकाले सिर्जना वा उत्पादन गरिएको विद्युतीय माध्यमबाट मूल्य दर्शाउने वा मूल्यको प्रतिनिधित्व गर्ने व्यापारिक क्रियाकलापमा महत्व वा उपदेयता रहेको वा मूल्य वा खाताको एकाइमा सञ्चित वा भण्डारण गर्न सकिने सूचना, कोड, संकेत नम्बर, टोकन, क्रिप्टो करेन्सी वा त्यस्तै किसिमको अभौतिक (भर्चुअल) सम्पत्ति सम्भन्नु पर्छ भन्ने व्याख्या गरिएको ।
- मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा २६२क. को उपदफा (१) अनुसार अभौतिक मुद्राको प्रयोग गर्न नहुने उल्लेख गरिएको ।
 - उपदफा (१) मा नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गर्ने मुद्रा बाहेक कसैले पनि नेपालमा प्रयोग गर्ने गराउने वा नेपालभित्र वा बाहिरको व्यावसायिक कारोबारको भुक्तानी लिने, दिने वा हिसाब मिलान गर्ने वा अन्य कुनै प्रयोजनको लागि मुद्राको नाम लिई वा नलिई अभौतिक (भर्चुअल) मुद्राको उत्पादन, विक्री, कारोबार, सटही वा स्थानान्तरण गर्न राख्न (होल्ड गर्न) वा त्यस्तो मुद्रा जारी वा हस्तान्तरण गर्न वा गराउन नहुने उल्लेख गरिएको ।
 - सोही दफाको उपदफा (२) मा उपदफा (१) विपरीत कसैले कुनै व्यावसायिक कारोबारको वास्तविक हिसाब किताब नदेखिने गरी सो सम्बन्धी रकम कुनै पनि माध्यमबाट भुक्तानी लिने दिने गर्न नहुने उल्लेख गरिएको ।
 - सोही दफाको उपदफा (२) मा उपदफा (१) वा (२) बमोजिम कसूर गरेमा विगो र सो बाट बढे बढाएको सम्पत्ति समेत जफत गरी पाँच वर्ष सम्म कैद र विगो बमोजिम जरिवाना हुने उल्लेख गरिएको ।
 - सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० ले मुलुकी अपराध संहितालाई संशोधन गरी अभौतिक मुद्राको प्रयोगलाई कसूर कायम गरेको ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा सम्पर्क बिन्दु (फोकल प्वाइन्ट) को रूपमा काम गर्ने, सूचक संस्थाबाट प्राप्त शंकास्पद कारोबार प्रतिवेदन तथा अन्य जानकारीको विश्लेषण गरी सम्बन्धित अनुसन्धानकारी निकाय तथा सम्बद्ध निकायमा निष्कर्ष प्रवाह गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धान गर्ने निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- बैंक खातामा सीमा कारोबारभन्दा कमको नगद रकम बारम्बार जम्मा हुनु र तुरुन्तै फिक्ने गर्नु ।
- बैंक वा वालेट खाताको कारोबारमा प्रचलित अभौतिक मुद्रा वा सम्पत्तिको नाम वा डिजिटल कोड देखिनु ।
- विभिन्न खाले नेटवर्क मार्केटिङ्ग, सामाजिक सञ्जालमा विज्ञापन, अनलाइन जुवा लगायतका कारोबारहरु देखिनु ।
- असम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थासँग प्रयोजन नखुल्ने गरी रकमहरुको निरन्तर लेनदेन कारोबार देखिनु ।
- डेबिट/क्रेडिट/प्री-पेड/डलर कार्डहरु मार्फत अत्यधिकरूपमा विदेशी मुद्रामा भुक्तानी हुनु ।
- विदेशी वा गैरबासिन्दाले खाता खोल्नासाथ ठूलो नगद फिक्नु ।
- कुनै कारोबार अत्यधिक नाफा गर्ने गरी सञ्चालन गरिएको लगानी स्कीमसँग सम्बन्धित देखिनु ।

विधि (Typologies)

- Underinvoicing मार्फत् करछली गरेको रकम Virtual Currency मार्फत् विदेशी बिक्रीकर्तालाई भुक्तानी गर्ने ।
- सुन तस्करी, मानव तस्करी तथा लागुऔषध ओसारपसारबाट भएको आम्दानी Virtual Currency मार्फत् विदेशमा रहेका अपराधी वा अपराधी संगठनलाई भुक्तानी गर्ने ।
- अनलाइन तथा साइबर ठगी गरेको रकम Virtual Currency मार्फत् विदेश पठाउने । साथै, विदेशी Scam center हरूबाट गरिएको ठगीको पैसा ती center सञ्चालन गर्नेहरुकोमा पुर्‍याउने ।

केस उदाहरण (Case Example): मनी म्युलका खाता, ATM नगद र क्रिप्टो खरिद

हङकङमा एउटा अन्तरदेशीय गिरोहले विदेशीहरूलाई "मनी म्युल" बनाएर ल्यायो, उनीहरूको यात्रा र बसाइको व्यवस्था मिलायो र स्थानीय बैंकमा खाता खोल्न लगायो । सन् २०२३ अक्टोबरदेखि २०२४ मार्चसम्म यस्ता ७६ खाताबाट करिब HKD 580 million (करिब USD 74.36 million) शुद्धीकरण गरियो, जसमा ३६ वटा ठगीका घटनाको रकमसमेत थियो । म्युलहरूले बैंक काउन्टर र ATM बाट ठूलो नगद फिक्थे र गिरोहले सो नगदले "ओभर-द-काउन्टर" सटही पसलबाट क्रिप्टोकरेन्सी किनेर रकमको स्रोत लुकाउँथ्यो । सन् २०२४ मार्चमा मुख्य योजनाकारसहित ९ जना पक्राउ परे र HKD 1.6 million नगद बरामद भयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2025, Case Study #18 (Hong Kong, China), पृ. १९

(ज) अनुचित (Undue or Improper) लेनदेन सम्बन्धी:

अवधारणा

- अनुचित लेनदेन भन्नाले प्रचलित व्यावसायिक वा सामान्य कारोबार सम्बन्धी लेनदेन भन्दा फरक देखिने अनुपयुक्त, न्यायोचित नभएको अनियमित वित्तीय गतिविधिहरूलाई बुझाउँछ ।
- यस्ता लेनदेनहरूमा प्रायः स्पष्ट आर्थिक उद्देश्यको अभाव हुन्छ र संलग्न पक्षहरूबीच अनुचित, असन्तुलित, असमान जबरजस्ती, करकाप, शक्तिको प्रभावको प्रयोग भएको हुन सक्दछ । मिटर व्याजमा व्यक्तिगत ऋण दिनु, उठाउनुपर्ने रकमभन्दा बढी रकम वलपूर्वक वा भुक्त्याई उठाउनु अनुचित लेनदेन अन्तर्गत पर्दछ ।
- यसले व्यक्तिको नियमित आम्दानी वा व्यवसायको प्रकृतिसँग मेल नखाने ठूलो रकमको कारोबार, स्पष्ट व्यापारिक वा कानूनी आधार नभएको लेनदेन, रकमको श्रोत वा वास्तविक पहिचान लुकाउन खोज्ने खालका, एक पक्षले अर्को पक्षलाई दबावमा पारेर वा शोषण गरेर गरिएको कारोबारलाई समेत बुझाउँछ ।
- अवैध तथा गैरकानूनीरूपमा प्राप्त सम्पत्तिलाई वैध देखाउन समेत अनुचित लेनदेनको बाटो अपनाउने गरिएको पाइन्छ ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

मुलुकी अपराध संहिता २०७४ को दफा २४९क. को उपदफा (१) अनुसार कसैले अनुचित लेनदेन गर्न नहुने व्यवस्था रहेको ।

उपदफा (२) मा घरसारमा कसैले देहायको खण्ड (क) देखि (ज) सम्म काम गरेमा अनुचित लेनदेन गरेको वा गराएको मानिने भन्ने व्यवस्था रहेको ।

- (क) लेनदेन नभएको वा नगरेको रकम दिएको भनि लिखत तयार गर्ने,
- (ख) लेनदेन गरेको वास्तविक रकमभन्दा बढी रकमको लिखत तयार गर्ने,
- (ग) लेनदेन गर्दाकै वखत व्याज रकम समेत सावाँमा जोडी लिखत तयार गर्ने,
- (घ) व्याजलाई सावाँमा जोडी नयाँ लिखत तयार गर्ने,
- (ङ) ऋणिले तिरे बुझाएको रकमको भरपाई नदिने वा लिखत नबनाउने,
- (च) ऋणको सावाँभन्दा बढी व्याज लिने,
- (छ) ऋण असुलीको लागि कुनै प्रकारको शारीरिक वा मानसिक हानी हुने गरी धम्की दिने वा हिंसा वा शोषण गर्ने, वा
- (ज) अनुचित लेनदेनको आधारमा ऋणिको अचल सम्पत्तिको हक हस्तान्तरण गरी लिने ।

उपदफा (३) मा यो दफा प्रारम्भ हुनु अघि भएको लेनदेनको कारोबारको आधारमा कसैले उपदफा (२) बमोजिमको काम गर्न गराउन वा अनुचित लेनदेनको रकम असुल उपर गर्न ऋणिलाई हैरानी पुर्याउन नहुने भन्ने व्यवस्था रहेको ।

उपदफा (४) मा उपदफा (१) वा (३) बमोजिमको कसूर गर्ने वा गराउने व्यक्तिलाई कसूरको गम्भीरता हेरी सात वर्षसम्म कैद र सत्तरी हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना हुने व्यवस्था रहेको ।

मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा ३०क मा अनुचित लेनदेनलाई सम्पत्ति सम्बन्धी कसूरमा कारवाही हुने भनि उल्लेख भएको जसमा अनुसन्धान अधिकारीले अनुचित लेनदेन सम्बन्धी कसूरमा अनुसन्धान गर्दा साहूले अस्वाभाविक रुपमा ठूलो रकम घरसारमा ऋण दिएको देखिएमा प्रचलित कानून बमोजिम सम्पत्ति शुद्धीकरण सम्बन्धी कसूरमा अनुसन्धान गरी कारवाही चलाइनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा सम्पर्क बिन्दु (फोकल प्वाइन्ट) को रूपमा काम गर्ने, सूचक संस्थाबाट प्राप्त शंकास्पद कारोबार प्रतिवेदन तथा अन्य जानकारीको विश्लेषण गरी सम्बन्धित अनुसन्धानकारी निकाय तथा सम्बद्ध निकायमा निष्कर्ष प्रवाह गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धान गर्ने निकाय ।
- **सरकारी वकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- कुनै गलत परिचयपत्र वा व्यक्तिगत विवरण प्रयोग भएको देखिनु ।
- ठूलो रकमलाई सानो सानो रकममा Structure गरी जम्मा गर्नु ।
- असम्बन्धित व्यक्तिसँग उद्देश्य विना ठूलो रकमको कारोबार भएको देखिनु ।
- भुटा नाममा ठूलो विदेशी मुद्रा सट्टी ।
- थोरै खेलेर बारम्बार चिप्स नगदमा साट्नु ।
- सीमाभन्दा कमका टुक्रे नगद कारोबार ।
- बैंकबाट केही दिन वा हप्ताको लागि ठूलो रकम फिक्नु र फेरी जम्मा गर्नु ।

विधि (Typologies)

- अनुचित लेनदेनबाट प्राप्त रकम बैंकमा Structure गरी जम्मा गर्ने ।
- अनुचित लेनदेनबाट प्राप्त रकमबाट विलासी सामान, घर जग्गा वा बहुमूल्य धातु खरिद गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): चर्को ब्याजको ऋण कारोबारको नाफा क्यासिनोमार्फत

जापानमा अवैध रूपमा चर्को ब्याजमा ऋण दिने (loan-shark) व्यवसायका मालिकले आफ्ना सहयोगीलाई सो व्यवसायको नाफा जापानी येनबाट अमेरिकी डलरमा भुटा नाम प्रयोग गरी साट्न लगाए । रकम विश्वका धेरै बैंक खातामा छरियो र केही रकम एउटा विदेशी क्यासिनोको प्रतिनिधिमार्फत ठूलो बैंकको सेफ डिपोजिट बक्समा राखियो । सोही रकमको धितोमा मालिक क्यासिनोमा "VIP" खेलाडीका रूपमा खेल्थे, तर सानो बाजी लगाउँथे र थोरै खेलेर चिप्स नगदमा साट्थे । सहयोगीहरू पनि विभिन्न क्यासिनोमा गई USD 2,000 वा सोभन्दा कम मूल्यका चिप्स नगदमा साट्थे ।

स्रोत: FATF/APG, *Vulnerabilities of Casinos and Gaming Sector (2009)*, Case 15, पृ. ४०

(कक) खेलमा मिलेमतो तथा अनियमितता सम्बन्धी:

अवधारणा

- खेलकुद मानिसको एक स्वभाविक गतिविधि हो जसलाई प्रायः साहस, निष्ठा र निष्पक्ष प्रतिस्पर्धाका आदर्शहरूसँग जोडेर हेरिन्छ । प्रतिस्पर्धाको रोमाञ्चकता र अनिश्चितता तथा खेलाडीहरूको कौशल र दृढताले विश्वभरका मानिसहरू यसमा सहभागी वा दर्शककारूपमा आकर्षित भएका हुन्छन् । यद्यपी, खेलकुदका उच्च आदर्शहरू खेलमा मिलेमतो तथा अनियमितता, खेलको नतिजा पहिले नै तय गर्ने जस्ता कार्यका कारण गम्भीर जोखिममा परेका छन् ।
- खेलमा मिलेमतो भन्नाले खेलको नियम उल्लंघन गरी सट्टाबाजी, आर्थिक लाभ वा अन्य स्वार्थका लागि खेलको कुनै विशेष घटनाको प्रक्रियामा हेरफेर वा प्रदर्शन अगावै खेलकुदको मर्म र व्यावसायिकता विपरीत नतिजा निर्धारण गर्ने कार्यलाई बुझाउँछ । प्रतिस्पर्धासँग सामान्यतया जोडिने अनिश्चिततालाई पूर्ण वा आंशिकरूपमा हटाउने कार्य पनि मिलेमतो नै हुन्छ ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

राष्ट्रिय खेलकुद विकास ऐन, २०७७ को दफा ३१ मा खेलमा मिलेमतो तथा अनियमितता गर्न नहुने व्यवस्था रहेको जसमा नेपालभित्र वा नेपालको प्रतिनिधित्व गरी नेपालमा वा विदेशी मुलुकमा कुनै खेलाडी वा पदाधिकारीले त्यस्तो खेलको प्रतिस्पर्धाबाट आउने स्वाभाविक परिणामलाई प्रतिकूल हुने गरी कुनै खेलाडी वा खेलाडीको समूहसँग मिलेमतो गर्न वा कसैको प्रलोभनमा पर्न वा कुनै बाजी जिताउने वा हराउने गरी त्यस्तो खेल खेल्न वा खेलाउने कार्य गर्न नहुने भनि व्यवस्था गरिएको र सोही ऐनको दफा ३२ ले उक्त कार्यलाई कसूर मानेको ।

सोही ऐनको दफा ३३ को खण्ड (ग) मा उक्त कसूर गरेमा तीन वर्ष कैद र पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना गरी सो कसूर गर्दा कुनै रकम लेनदेन गरेको भएमा त्यस्तो लेनदेनको रकम समेत जफत हुने व्यवस्था रहेको ।

सोही ऐनको दफा ३३ को खण्ड (घ) मा सो कसूर गर्न आदेश दिने वा निर्देशन दिने, त्यस्तो कसूर गर्न दुरुत्साहन दिने, उक्साउने, मद्दत गर्ने व्यक्तिलाई मुख्य कसूरदार सरह सजाय हुने र त्यस्तो कसूर सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्ति वा नेपालको प्रतिनिधित्व गर्ने व्यक्तिले विदेशमा गरेको रहेछ भने निजलाई थप तिन वर्ष सम्म कैद सजाय हुने व्यवस्था रहेको ।

सोही ऐनको दफा ३३ को खण्ड (ङ) मा दफा ३२ को खण्ड (छ) बमोजिमको कसूर गर्ने पदाधिकारी, प्रशिक्षक, रेफ्री, र खेलाडीलाई एक वर्ष देखि तिन वर्ष सम्म निलम्बन गरी प्रचलित कानून बमोजिम कारवाही र सजाय, खण्ड (च) मा दफा ३२ को खण्ड (ड) बमोजिमको कसूर गरेमा प्रचलित कानून बमोजिमको सजाय र तीस हजार रुपैया देखि एक लाख रुपैयाँ सम्म जरिवाना र खण्ड (छ) दफा ३२ को खण्ड (च) बमोजिमको कसूर गरेमा त्यस्तो संघको दर्ता खारेज गरी संघका पदाधिकारीहरूलाई प्रचलित कानून बमोजिम कारवाहीको व्यवस्था रहेको ।

उक्त ऐनको दफा ३६ मा नेपाल सरकार वादी भई मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-१ मा समावेश भएको मानिने भन्ने व्यवस्था रहेको ।

त्यसैगरी मुलुकी अपराध संहिता, २०७४ को दफा ५१ को उपदफा (३) मा समेत राष्ट्रहित प्रतिकूल काम अर्न्तगत सो कसूरलाई समावेश गरिएको ।

अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा अभिसन्धि

- खेलकुद प्रतियोगिताहरूलाई भ्रष्टाचार र वित्तीय अपराधबाट सुरक्षित राख्न संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा UNODC Programme on Safeguarding Sport from Corruption सन् २०१७ देखी सञ्चालन गर्दै आएको ।
- संयुक्त राष्ट्र संघको लागु औषध र अपराध सम्बन्धी कार्यालय, र ओलम्पिक संघद्वारा खेलकुदमा भ्रष्टाचार विरुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय साभेदारी सम्बन्धी प्रकाशनमा यस सम्बन्धी असल अभ्यास, जोखिम न्यूनीकरण र पारदर्शिता सम्बन्धी सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ ।²⁵
- अन्तर्राष्ट्रिय प्रकृतिका खेलकुद प्रतियोगिताहरूमा हुने हेरफेर विरुद्ध युरोपेली परिषदको महासन्धी (Macolin Convention)मा समेत यस सम्बन्धी असल अभ्यास, कानूनी व्यवस्था तथा मापदण्डहरूको व्यवस्था गरिएको पाइन्छ ।

संस्थागत संरचना

- **वित्तीय जानकारी इकाई:** सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा सम्पर्क बिन्दु (फोकल प्वाइन्ट) को रूपमा काम गर्ने, सूचक संस्थाबाट प्राप्त शंकास्पद कारोबार प्रतिवेदन तथा अन्य जानकारीको विश्लेषण गरी सम्बन्धित अनुसन्धानकारी निकाय तथा सम्बद्ध निकायमा निष्कर्ष प्रवाह गर्ने ।
- **नेपाल प्रहरी:** अनुसन्धान गर्ने निकाय ।
- **सरकारी बकिलको कार्यालय:** अभियोजन गर्ने निकाय ।

Red Flags

- कुनै खेलाडीको खातामा ठूलो खेलकुद प्रतियोगिता नजिक असामान्य रकमको कारोबार भएको देखिनु ।
- खेलाडी वा खेलसँग सम्बन्धित व्यक्तिहरू वा क्लबको खातामा Online gambling सँग सम्बन्धित कम्पनी वा व्यक्तिहरूबाट रकम जम्मा हुनु ।
- खेलाडी वा प्रशिक्षकको आयभन्दा बढी क्यासिनो/सट्टेबाजी कारोबार गर्नु ।
- खेलअघि असम्बन्धित विदेशी व्यक्तिबाट रकम प्राप्त हुनु ।
- आर्थिक सड्डुटका क्लबमा स्रोत नखुलेको लगानी आउनु ।
- खेलाडी वा खेलकुदसँग सम्बन्धित अधिकारीको खातामा असम्बन्धित व्यक्ति वा कम्पनीसँग असाधारण कारोबार हुनु ।

²⁵https://www.unodc.org/documents/Safeguardingsport/Publications/IPACS_BRIBERY_AND_SPORT_OCT2023.pdf

विधि (Typologies)

- खेलमा मिलेमतो वा अनियमितता गरी प्राप्त रकम बैंकमा Structure गरी जम्मा गर्ने ।
- खेलमा मिलेमतो वा अनियमितता गरी प्राप्त रकम विलासी सामान, घर जग्गा वा बहुमूल्य धातु खरिद गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): क्यासिनो चिप्स, सट्टेबाजी र खेलमा मिलेमतो

युरोपको एक देशमा फुटबल खेलाडी, प्रशिक्षक र उनीहरूका आफन्तले कुनै आर्थिक औचित्यबिना क्यासिनोमा ठूलो रकमका चिप्स किनेको देखियो । उनीहरूसँग सम्बन्ध भएका एक विदेशी व्यक्तिमाथि मिलेमतो गरिएका खेलको सट्टेबाजीबाट आएको पैसाले खेलअघि खेलाडीलाई घुस खुवाएको आशङ्का थियो; उनी आर्थिक सङ्कटमा परेका क्लबमा लगानी गरी तिनलाई नियन्त्रणमा लिन चाहन्थे । एउटा अनलाइन सट्टेबाजी कम्पनीले ती खेलमा असामान्य रूपमा ठूलो बाजी परेको अभिलेख गर्‍यो र केही खेलको नतिजा (जस्तै ८-०) पनि शङ्कास्पद थियो ।

स्रोत: FATF, *Money Laundering through the Football Sector (2009)*, Case 12, पृ. २५

(कख) अनुमतिपत्र नलिई क्यासिनो सञ्चालन सम्बन्धी

अवधारणा

- क्यासिनो भनेको राज्यको आधिकारिक निकायबाट इजाजतपत्र प्राप्त गरी व्यावसायिकरूपमा पैसाको बाजी थापेर खेल्ने खेलहरू सञ्चालन गर्ने कानूनी संस्था हो ।
- अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार क्यासिनो जुवा खेल्ने, खेलाउने ठाँउ मात्र नभई उच्च वित्तीय जोखिम भएको गतिविधि हो जहाँ ठूलो मात्रामा रकमको लेनदेन र नगद कारोबार हुने गर्दछ जसका कारण यसलाई सरकार र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूको कडा नियमन भित्र राख्ने गरिएको छ ।
- क्यासिनो व्यवसाय वित्तीय अपराध तथा सम्पत्ति शुद्धीकरणको दृष्टिकोणले बढी जोखिमपूर्ण र संवेदनशील हुने भएकाले यसलाई नियमनको लागि विशेष व्यवस्था गरिएको पाइन्छ ।
- हाल होटल वा मनोरञ्जन केन्द्रभित्र टेबल गेम र स्लट मेसिनहरू भएका भौतिक संरचना मात्र नभई इन्टरनेट र एप मार्फत् डिजिटल प्लेटफर्ममा समेत क्यासिनो सञ्चालन भएको पाइन्छ ।
- नेपालको सन्दर्भमा क्यासिनो व्यवसायलाई पर्यटन उद्योग अन्तर्गत राखिएको छ र यसको नियमनको लागि विशेष व्यवस्थाहरू समेत गरिएको छ ।
- नेपालमा क्यासिनो नियमावली बमोजिम चार तारे वा सो भन्दा माथिल्लो स्तरको होटलभित्र इजाजतपत्र प्राप्त गरी क्यासिनो सञ्चालन गर्न पाइने व्यवस्था गरिएको र कानूनीरूपमा नेपाली नागरिकहरूलाई नेपालभित्रका क्यासिनोमा प्रवेश गर्न र जुवा खेल पूर्णरूपमा प्रतिबन्ध लगाइएको छ र विदेशी पर्यटकहरूको लागि मात्र लक्षित छ ।
- असुरक्षित गतिविधि र वित्तीय अपराध नियन्त्रण तथा क्यासिनो व्यवसायलाई व्यवस्थित, मर्यादित र अपराधमुक्त बानउनको लागि चुक्ता पूँजी, वार्षिक रोयाल्टी र नवीकरण, डिजिटल निगरानी र सुरक्षा, विदेशी मुद्रा कारोबार, पृष्ठभूमी जाँच र सम्पत्ति शुद्धीकरण निवारण सम्बन्धी प्रावधानहरूको व्यवस्था गरिएको छ । क्यासिनो सञ्चालनको इजाजतपत्र नलिई क्यासिनो सञ्चालन गरेमा जरिवाना, सजाय, कसूरजन्म सम्पत्ति जफत हुनुको साथै फौजदरी मुद्दा चल्ने समेत रहेको ।

राष्ट्रिय कानूनी व्यवस्था

- सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनी लाउण्डरिङ्ग) निवारण तथा व्यावसायिक वातावरण प्रवर्द्धन सम्बन्धी केही ऐनलाई संशोधन गर्ने ऐन, २०८० ले पर्यटन ऐन, २०३५ मा संशोधन गरी क्यासिनो सञ्चालन सम्बन्धी विषय ऐनबाटै नियमन हुन आवश्यक देखिएकोले पर्यटन ऐन, २०३५ मा क्यासिनो सञ्चालन गर्न कम्पनी संस्थापना गर्नु पर्ने विषय तथा इजाजतपत्र प्राप्त कम्पनीले क्यासिनो सञ्चालन गर्दा एकभन्दा बढी क्यासिनो सञ्चालन गर्न नपाइने, इजाजतपत्र एक आर्थिक वर्षको लागि मान्य हुने, प्रत्येक वर्ष नवीकरण गर्नुपर्ने, क्यासिनो सञ्चालन गर्नको लागि प्रस्ताव गरिएको होटल वा रिसोर्ट भन्दा अर्को होटल वा रिसोर्टमा क्यासिनो सञ्चालन गर्ने गरी होटल परिवर्तन गर्न चाहनेमा पर्यटन विभागको स्वीकृति लिनु पर्ने समेतका व्यवस्था गरेको ।

- पर्यटन ऐन, २०३५ मा परिच्छेद- ५ख. थप गरी दफा ४५घ. देखि दफा ४५त. सम्म क्यासिनो सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था राखिएको । क्यासिनो सञ्चालनको इजाजतपत्र नलिई क्यासिनो सञ्चालन गरेमा जरिवाना, सजाय, कसूरजन्य सम्पत्ति जफत हुनुको साथै यस कसूर सम्बन्धी मुद्दा सरकार वादी भई चल्ने र त्यस्तो मुद्दा मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को अनुसूची-१ मा समावेश भएको मानिने व्यवस्था समेत रहेको ।
- क्यासिनो सञ्चालनलाई नियमन गर्न नेपाल सरकारले क्यासिनो नियमावली, २०८२ जारी गरेको । साथै सम्पत्ति शुद्धीकरण तथा आतङ्ककारी कार्यमा वित्तीय लगानी निवारण सम्बन्धमा पर्यटन विभागबाट क्यासिनो व्यवसायीहरूलाई निर्देशन, २०८२ जारी गरिएको छ ।
- नेपाल राष्ट्र बैंक, विदेशी विनिमय व्यवस्थापन विभागद्वारा जारी एकिकृत निर्देशन परिपत्र संख्या: २३/२०८२ विदेशी मुद्राको कारोबारको सम्बन्धी व्यवस्थाको बुँदा नं. ३ मा क्यासिनोको इजाजत, कारोबार, रिपोर्टिङ, खाता सञ्चालन, रकम ट्रान्सफर लगायतको व्यवस्था सम्बन्धमा सबै क्यासिनोहरूले कारोबार सञ्चालन गर्नुपूर्व नेपाल राष्ट्र बैंक विदेशी विनिमय कारोबार इजाजतपत्र तथा निरीक्षण विनियमावली, २०७७ बमोजिम विदेशी विनिमय कारोबार सम्बन्धमा इजाजत लिनुपर्ने लगायत क्यासिनोहरूलाई अन्य निर्देशनहरू जारी गरिएको ।

Red Flags

- कित्ते कागजातहरूको प्रयोग र ग्राहकको वास्तविक पहिचान लुकाउनु ।
- असम्बन्धित व्यक्ति तथा कम्पनीहरूसँग असामान्य कारोबार देखिनु ।
- सीमा नाका नजिक ठूलो रकमको विदेशी मुद्रा सटही गर्न खोज्नु ।
- अनलाइन वा सामाजिक सञ्जालमा जुवाको प्रचारसँग जोडिएका खाता हुनु ।
- कुनै फर्म वा कम्पनीमा सोको प्रकृति बाहेक लगातार क्यासिनो खातामा जस्तै दैनिक ठूलो रकमको राफसाफ हुनु ।

विधि (Typologies)

- ठूला रकमहरूलाई साना साना कारोबारमा विभाजन गरी खेलको परिणामसँग जोडी शुद्धीकरण गर्न सघाउने ।
- अवैध आर्जनलाई क्यासिनोको खातामा जम्मा गरेर थोरै मात्रै जुवा खेलेर वा विना जुवा उक्त रकम क्यासिनोबाट जितेको जनाई रकमान्तर गर्ने ।
- वास्तविक विजेताहरूबाट जितेको टिकट खरिद गरी वैध जीत देखाएर रकम शुद्धीकरण गर्ने ।

केस उदाहरण (Case Example): अपार्टमेन्टबाट अनलाइन जुवा र परिवारका नाममा घरजग्गा

मङ्गोलियाका दुई नागरिकले सन् २०२१ अक्टोबरदेखि २०२४ फेब्रुअरीसम्म एउटा अपार्टमेन्टबाट सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी अवैध जुवा व्यवसाय चलाए र सामाजिक सञ्जालमा प्रचार गरे । कमाइ लुकाउन उनीहरूले अरूको नाममा गाडी र घरजग्गा किने र ATM तथा POS बाट नगद फिक्के । परिवारका सदस्यका नाममा USD 81,510 बराबरका दुई जग्गा र एउटा घर किनियो र USD 37,600 सहयोगीलाई पठाइयो; कुल USD 162,000 शुद्धीकरण गरियो । FIU बाट तुरुन्त प्राप्त वित्तीय जानकारीका आधारमा अनुसन्धान अघि बढ्यो । सन् २०२४ डिसेम्बरमा अदालतले दुवैलाई जरिवाना गरी जग्गा, घर र सहयोगीका खातामा रहेको रकम जफत गर्‍यो; USD 119,100 राज्यकोषमा दाखिला भयो ।

स्रोत: APG Yearly Typologies Report 2025, Case Study #48 (Mongolia), पृ. ३२
